

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ

UNIVERSITY OF BANJA LUKA

ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

ДАЛИБОР САВИЋ, БОРИСЛАВ ВУКОЈЕВИЋ И БОЈАНА ВУКОЈЕВИЋ

ПРИРУЧНИК

ЗА ИЗРАДУ СЕМИНАРСКИХ И ЗАВРШНИХ РАДОВА

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
UNIVERSITY OF BANJA LUKA
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Далибор Савић, Борислав Вукојевић и Бојана Вукојевић

ПРИРУЧНИК ЗА ИЗРАДУ СЕМИНАРСКИХ И ЗАВРШНИХ РАДОВА

Бања Лука, 2018.

ДАЛИБОР САВИЋ, БОРИСЛАВ ВУКОЈЕВИЋ И БОЈАНА ВУКОЈЕВИЋ
**ПРИРУЧНИК ЗА ИЗРАДУ
СЕМИНАРСКИХ И ЗАВРШНИХ РАДОВА**

Издавач:

Универзитет у Бањој Луци/Факултет политичких наука

Лектор:

Нина Кујача

Рецензенти:

Проф. др Лазо Ристић, Универзитет у Бањој Луци

Проф. др Лејла Турчило, Универзитет у Сарајеву

Графичка припрема и штампа:

ПОИНТ, Лакташи

За штампарију:

Далибор Раулић

Тираж:

100

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	5
1. Појам и врсте академских радова	7
1.1. Семинарски рад	8
1.2. Есеј и реферат	9
1.3. Завршни рад на I циклусу студија	10
1.4. Завршни рад на II циклусу студија	11
2. Како изабрати тему и ментора завршног рада	12
2.1. Немате тему, немате ментора	13
2.2. „Незаинтересовани ментор“	17
2.3. Ментор који предлаже или намеће тему	18
2.4. Имате тему, имате ментора	20
3. Проналажење, кориштење и преглед стручне литературе	22
4. Израда пријаве завршног рада	30
4.1. Изглед и садржај пријаве завршног рада на I циклусу студија	30
4.2. Изглед и садржај пријаве завршног рада на II циклусу студија	31
4.2.1. Образложење теме мастер рада	31
4.2.1.1. Назив теме мастер рада	33
4.2.1.2. Одређење предмета истраживања	34
4.2.1.3. Циљеви истраживања	36
4.2.1.4. Хипотетички оквир истраживања	37
4.2.1.5. Основне методе и технике истраживања	39
4.2.1.6. Научна и друштвена оправданост истраживања	44
4.2.1.7. Списак основне литературе	44
5. Писање семинарских и завршних радова	46
5.1. Ситуациони аспекти академског писања	47
5.2. Етички аспекти академског писања	48
5.3. Језичко-стилски аспекти академског писања	51
5.4. Структура семинарских и завршних радова	54
5.4.1. Структура семинарских радова	55
5.4.2. Структура завршних радова	56

6. Техничка обрада семинарског и завршног рада	61
6.1. Избор фонтова, поравнања и кориштење интерпункције	62
6.2. Системи референцирања	65
6.2.1. Аутор-датум систем референцирања	65
6.2.1.1. АПА стил цитирања	66
6.2.1.2. Навођење референци на крају рада по АПА стилу	71
6.2.1.3. MLA стил цитирања	76
6.2.1.4. Чикаго „аутор-датум“ стил цитирања	77
6.2.1.5. CSE стил цитирања	78
6.2.2. Нумерички систем референцирања	78
6.2.2.1. Чикаго нумерички стил цитирања	79
6.2.2.2. CSE нумерички стил цитирања	81
6.3. Насловне странице	81
6.4. Садржај	83
6.5. Прилози и илустрације	83
6.6. Нумерисање страница	84
6.7. Пагинација, штампање и увезивање	85
7. Поступак пријаве, предаје и одбране стручних радова	87
7.1. Пријава, предаја и одбрана семинарског рада на I и II циклусу студија	87
7.2. Пријава, предаја и одбрана дипломског рада на I циклусу студија	89
7.3. Израда завршног рада на II циклусу студија	90
7.3.1. Пријава и одобрење теме завршног рада	90
7.3.2. Предаја, оцјена и одбрана завршног рада	91
7.3.3. Протокол за одбрану завршног рада на II циклусу студија	92
Литература	93
Прилози	95

ПРЕДГОВОР

Поштоване колеге и колегинице, овај приручник је замишљен као додатна литература при изради семинарских и завршних радова на *Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци*. Сматрамо да би било најбоље да га користите као подсјетник на оно што сте некада знали и(ли) путоказ ка ономе што још увијек не знате, а не као свеобухватну или обавезујућу процедуру за израду семинарских или завршних радова. Такав подухват увелико би превазишао наше првобитне амбиције, ограничене на писање приступачног, прегледног и прагматичног водича, који би поред научно-стручног, указивао и на шири академски контекст израде семинарских и завршних радова. У том правцу, поред уобичајених савјета и упутстава која се односе на методологију научно-истраживачког рада и академско писање у друштвеним наукама, садржајем приручника су обухваћене и одређене (не)-формалне смјернице за понашање у околностима које су непосредно повезане са израдом семинарских и завршних радова (избор ментора, пријаву и одбрану завршних радова, и сл.). Нажалост, наведене околности су понекад битније од ваших личних и(ли) квалитета Вашег семинарског или завршног рада, па их требате имати у виду.

Представљени савјети и упутства која се односе на методологију научно-истраживачког рада и академско писање у друштвеним наукама настали су кроз синтезу наших и искустава релевантних домаћих и страних аутора, чија смо научна и(ли) наставна дјела користили као изворе. Ако осјетите потребу да консултујете наведене изворе, потрагу за њима олакшаће Вам спискови препоручене литературе који се налазе на крају сваког поглавља.

Неформалне смјернице за понашање у околностима које су непосредно повезане са израдом семинарских и завршних радова такође су настале на основу наших искустава, али и искустава наших студената, као и неписаних правила академског бонтона. С друге стране, формалне смјернице за претходно наведене околности су преузете из важећих подзаконских аката *Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци*. Поменуће подзаконске акте можете пронаћи на крају приручника.

Надамо се да ће вам овај приручник бити од помоћи. Такође, надамо се

да ћете нам указивати на недоречености и(ли) недостатке у његовом садржају,
како бисмо га могли побољшати.

Аутори

Бања Лука, јун 2018. године

1. ПОЈАМ И ВРСТЕ АКАДЕМСКИХ РАДОВА

У стручној литератури не постоји општеприхваћена класификација радова које пишу припадници академске заједнице (студенти, сарадници, наставници, научни истраживачи). Основни разлог за наведено стање треба тражити у постојању различитих критеријума који се могу користити при њиховој класификацији (контекста у којем се рад пише, циљева који се желе постићи писањем рада, врсте публикације у којој се рад објављује, праксе успостављене у појединим научним областима, и сл.), али у обзир треба узети и ограничену могућност једнозначног одређења радова који могу бити повезани са вишеструким обиљежјима унутар истог или различитих критеријума класификације (Клеут, 2008, стр. 94).

У контексту претходно наведеног, и појам „академски рад“ може бити схваћен у ширем и ужем значењу. У ширем значењу појам „академски радови“ односи се на све радове припадника академске заједнице који настају током њихових образовних и научно-истраживачких активности (Шуваковић, 2010, стр. 17), а у ужем реферише на радове који се пишу због испуњавања обавеза на I и II циклусу студија (Клеут, 2008, стр. 94; Гајић, 200, стр. 19):

Академски радови	
Шире значење	Уже значење
1. Радови које пишу студенти да би испунили предвиђене наставне обавезе	1. Семинарски рад
2. Стручни радови	2. Есеј
3. Научно-стручни радови	3. Реферат
4. Научни радови	4. Завршни рад на I циклусу студија
	5. Завршни рад на II циклусу студија

Табела 1: Класификација академских радова

Због специфичне намјене овог приручника условно ћемо прихватити уже значење појма „академски рад“, а у наредним потпоглављима представимо наведене врсте радова који су обухваћени поменутиим значењем.

Стручни радови су усмјерени ка представљању и(ли) унапређењу праксе у оквиру одређене професије, а засновани су на постојећим научно-стручним сазнањима. С друге стране, научни радови представљају крајњи резултат научно-истраживачких активности и као такви теже ка новим и оригиналним сазнањима и/или практичним рјешењима.

1. 1. Семинарски рад

Семинарски рад је краћи стручни рад у којем студент самостално обрађује задану тему из одређене области студија. Израда семинарског рада је стандардна обавеза на високошколским установама у сврху проширивања и продубљивања знања из подручја предмета, односно области из којег се израђује (Ткалас Verčić, Sinčić Ćorić, Pološki Vokić, 2010, стр. 209).

Кроз семинарски рад студент треба да покаже способност промишљања и закључивања о одабраној или додијељеној теми, те да је адекватно обради на теоријском и/или емпиријском нивоу. Када се семинарски рад обрађује на теоријском нивоу, од студента се очекује да истражи што ширу стручну литературу из неког ужег стручног подручја и да тако стечена сазнања систематизује у раду. Када се семинарски рад обрађује на емпиријском нивоу, од студента се очекује да поред теоријског аспекта који описује тему и поље рада, истражи и анализира неко стручно подручје у пракси (на примјер: анализира одређену друштвену групу, политичку партију, маргиналну групу или организацију, истражи мишљење релевантне групе испитаника и слично). Тема семинарског рада често укључује задатак да се опише како нешто функционише или да објасни узроке и посљедице одређеног феномена. У семинарском раду, да би се било шта успјешно објаснило, неопходна је јасна и ограничена тема, подаци о теми који превазилазе здраворазумске претпоставке и тврдње и јасна експланаторна стратегија. Потребно је фокусирати се на објашњење, а не на сопствени став или емоције поводом теме (Fulwiler, 2002, стр. 84). За објашњење се користи материјал са предавања, те остала доступна литература, која се интерпретира научним језиком, у зависности од студентовог претходног знања и године студија. Поред тога, да би се поткријепила објашњења, потребно је адекватно цитирати (погледати шесто поглавље *Приручника* које се бави техничким аспектима писања рада).

Осим тога, семинарски рад показује да студент зна да пронађе и користи се адекватном литературом, а уколико је у питању емпиријски рад, да познаје основе спровођења примарних истраживања (Ткалас Verčić, Sinčić Ćorić, Pološki Vokić, 2010, стр. 209). Такође, кроз семинарски рад, студент учи правила и усавршава начин израде стручног, а касније и завршног рада.

Изrada семинарског рада се, у основи, може подијелити на сљедеће фазе:

- након што се договори тема рада, студент израђује прелиминарни садржај рада (сажетак онога што ће се истраживати, у неколико реченица), те уколико га одобри ментор, односно предметни наставник, представља основу даљег рада;
- прикупљање адекватне литературе и израда семинарског рада;
- предаја прве верзије семинарског рада ментору на увид;
- уважавање примједби и приједлога ментора на рад, односно: дорада, измјена, избацивање одређених дијелова рада и слично;
- израда завршне верзије рада;
- предаја једног примјерка рада ментору (Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić, Pološki Vokić, 2010, стр. 209-210).

Семинарски рад се најчешће састоји од сљедећих дијелова:

1. насловна страница (назив универзитета, назив високошколске установе, назив предмета у оквиру којег се израђује рад, назив рада, име и презиме студента, име и презиме ментора, мјесец и година израде);
2. садржај;
3. увод;
4. разрада теме;
5. закључак;
6. попис кориштене литературе;
7. попис фотографија (уколико су у раду кориштене);
8. попис табела (уколико су у раду кориштене);
9. прилози (уколико их има).

Препоручени обим семинарског рада је око 6000 ријечи (приближно 15 страница), не рачунајући у то насловну страну, садржај, попис литературе и прилоге. Такође, обим семинарског рада се може посебно договорити са предметним наставником.

1.2. Есеј и реферат

Поред семинарског рада, током студија студенти могу добити задатак да напишу **есеј** (као дио предиспитних или испитних активности), посебну врсту академског рада, који истовремено представља и прозну врсту. У том смислу, од студента се очекује да у есеју представи властита размишљања о одређеној теми, а критеријум њиховог оцјењивања није само приказани ниво научно-стручне рефлексивности, већ и књижевно-умјетнички дојам који остављају на читаоца. Иако попут свих осталих академских радова морају посједовати основну структуру (увод, разраду и закључак), у есеју се не наводе садржај,

кориштена литература, критички осврти и напомене (Gačić, 2001, стр. 22). Уобичајени обим есеја се креће од једне до шест, а у рјеђим случајевима и до десет страница текста.

Реферат је стручни извјештај о одређеној теми, који поред писмене, подразумијева и усмену форму представљања – излагање. По форми и начину израде наликује на семинарски рад, с тим да је краћег обима (од четири до осам страница) и не подразумијева образлагање методолошког оквира предузетог истраживања (Gačić, 2001, стр. 22).

1. 3. Завршни рад на I циклусу студија

Завршни или дипломски рад на првом или додипломском циклусу студија, је опширнији стручни рад у којем студент самостално и у писаном облику обрађује одабрану тему (Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić, Pološki Vokić, 2010, стр. 211). Завршни рад подразумијева видљив напредак у методолошком и аналитичком приступу у односу на семинарски рад (Тодоровић, Шијаковић, Марић, 2007, стр. 8). Осим што продубљује знање студента из научне области или дисциплине у оквиру које се израђује, он такође служи да систематизује и демонстрира стечена знања и методе рада које је студент усвојио у току додипломског студија. Кроз завршни рад, студент доказује свој ниво промишљања и закључивања, те приступа теми теоријски или теоријски и емпиријски (Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić, Pološki Vokić, 2010, стр. 211).

С теоријске стране, од студента се очекује да прикупи релевантну литературу и из ње систематизује теорије, чињенице, налазе и слично. С емпиријске стране, од студента се очекује да одабрану тему истражи помоћу одговарајућих истраживачких метода, те прикупи примарне податке (уколико је то могуће), или да изведе анализе на основу секундарних, тј. доступних података. Због посебних захтјева који одређују ваљаност научно-истраживачког рада у друштвеним наукама, студенти услед недостатка истраживачког искуства врло често чине сљедеће грешке: нису на одговарајући начин савладали употребу научних метода, немају довољно времена за детаљно истраживање или им оно изискује велика материјална средства. У контексту претходно наведеног, студент треба добро размислити да ли ће изабраној теми приступити у форми примарног или секундарног истраживања. Примарна истраживања су захтјевнија у смислу потребних методолошких предзнања и искуства, као и потребних временских и материјалних ресурса за њихову реализацију. Због тога, многи студенти се одлучују да своје завршне радове реализују кроз форму секундарних истраживања.

У овој врсти рада, студент треба да покаже разумијевање социјалних ситуација на основу експланаторних модела који потичу из потврђених научних теорија. Тема се често поставља као питање на које студент тражи одговор на основу неке од теорија или неколико њих. Када се завршни рад фокусира на одређен феномен или догађај, у раду се не смије претјерати са описивањем феномена (опис не смије бити доминантни дио рада). Умјесто тога, пажњу је потребно посветити теоријама које покушавају објаснити феномен, односно одабрану тему (Oregon State University, н.д., стр. 4).

Тема завршног рада на првом циклусу студија се одређује у консултацијама и договору са ментором. Најбоље полазиште је да студент предложи тему из области која му је блиска или занимљива, те коју би желио

додатно да истражи. Као тема завршног рада не би требало да се користи: назив предмета, поглавље у књизи и пречесто обрађивано подручје (Oregon State University, н.д., стр. 4.).

Структура и начин израде завршних радова биће детаљно описани у наредним поглављима овог *Приручника*.

1. 4. Завршни рад на II циклусу студија

Завршни рад на другом циклусу студија (тзв. мастер рад), је рад у којем студент постдипломац самостално у писаном облику обрађује одабрану тему у сврху стицања титуле мастера/магистра¹ (Tkalac Verčić, Sinčić Ćorić, Pološki Vokić, 2010, стр. 214).

Мастер рад је самосталан рад зато што студент обрађује одабрану тему примјеном научних метода и техника доказује да је савладао наставни план и програм студија, стекао потребно знање и оспособио се за његову примјену. Студент у мастер раду треба да пружи доказе да се успјешно служи методама у стручном или научном раду, у излагању резултата истраживања, као и да је способан да изводи закључке на основу тако изведених истраживачких задатака. „Резултати у мастер раду треба да представљају допринос:

- систематизацији научних или стручних задатака и постојећих решења за одређену област;
- решавању актуелног научног или стручног задатка који је постављен као циљ рада“ (Универзитет у Београду. Факултет политичких наука, н.д., стр. 1).

Завршни рад на другом циклусу студија требао би садржавати научни и друштвени допринос. Овакав рад треба да, у оквиру научне дисциплине којој припада, исказује теоријско и/или емпиријско промишљање, те примјену научне методологије израде рада и као такав, изводи закључке који ће унаприједити постојећа сазнања у оквиру своје дисциплине и науке.

Такође, често се препоручује објављивање резултата и закључака завршног рада на другом циклусу студија, у виду научног или стручног чланка у стручном часопису, како би се подијелили са широм јавности и струком, те проширио постојећи фонд научног знања.

Препоручена литература

Gačić, M. (2001). *Pisanje i objavljivanje znanstvenih i stručnih radova*. Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Policijska akademija.

Клеут, М. (2008). *Научно дело од истраживања до штампе*. Нови Сад: Академска књига.

Tkalac Verčić A., Sinčić Ćorić D., Pološki Vokić N. (2010). *Priručnik za metodologiju istraživačkog rada – Kako osmisliti, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje*. Zagreb: M.E.P. d.o.o.

Шуваковић, У. (2010). *Академско писање у друштвеним наукама*. Београд: Досије.

¹На основу *Уредбе о коришћењу академских титула, стицању стручних и научних звања „Службени гласник Републике Српске“ број 111/09*, након завршетка другог циклуса студија на студијским програмима *Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци*, могуће је стећи следећа звања: магистар новинарства, магистар комуникологије, магистар социологије, магистар социјалног рада, магистар политикологије, магистар међународних односа.

2. КАКО ИЗАБРАТИ ТЕМУ И МЕНТОРА ЗАВРШНОГ РАДА

Врста академског рада предодређује кораке везане за избор теме и ментора. По том питању, за студенте је најмање захтјеван семинарски рад. Почетком семестра предметни наставник/сарадник студентима нуди списак тема везаних за силабус дотичног предмета, а на њима је да у складу са властитом заинтересованошћу и(ли) потребним предиспитним обавезама изаберу одређену тему. Током израде семинарског рада улогу ментора преузима предметни наставник/сарадник код којег је студент одабрао неку од понуђених тема.

Процес избора теме и ментора завршних радова на I и II циклусу студија представља далеко озбиљнији изазов, јер поред активнијег научно-стручног ангажмана, од студената захтијева и упућеност у шири контекст околности битних за израду стручног рада, али и наставак њиховог образовања или професионалне каријере (упознатост са одговарајућим прописима, расположивост и личну једначину потенцијалног ментора, могућност додатне специјализације за одређену ужу научну област, наставак школовања у иностранству, заснивање радног односа итд.). С обзиром да не постоје суштинске разлике између активности везаних за избор теме за завршне радове на I и II циклусу студија, као и ментора за њихову израду, у наставку излагања их нећемо посебно описивати, али ћемо указати на одређене специфичности карактеристичне за оба процеса.

Приликом избора теме и ментора за завршни рад студент се може наћи у једној од сљедећих ситуација:

1. није пронашао потенцијалног ментора, а нема ни идеју о томе на шта би се односила тема његовог рада,
2. пронашао је потенцијалног ментора, али он из неког разлога није

- спреман да му пружи помоћ при избору теме,
3. успио је да пронађе потенцијалног ментора који му предлаже или намеће тему из одређене уже научне области за коју је стручан,
 4. има одређену идеју о ужој научној области и проблему који би истраживао, као и ментора који је спреман да му помогне у формулисању теме завршног рада.

Без панике! Ријетки су студенти који немају проблеме при избору теме и ментора за израду завршног рада (ситуација описана под 4. тачком). У том контексту, понудићемо Вам упутства и(ли) савјете за превазилажење неповољне ситуације у којој се налазите. Запамтите, избор теме и ментора завршног рада није непремостива препрека, већ једно ново искуство, које у зависности од Вашег залагања и креативности, може представљати добру основу за квалитетан завршни рад. Кренимо редом!

2.1. Немате тему, немате ментора

Стекли сте услов да пријавите тему завршног рада, али не знате одакле бисте почели. Да ли прво требате трагати за потенцијалним ментором или се пак требате посветити избору теме завршног рада? У идеалним околностима ова дилема не би постојала. Ви бисте унапријед знали не само ко ће Вам бити ментор, већ и тему Вашег завршног рада. У стварности, наведено питање збуњује већину студената, јер им обе опције изгледају подједнако битне. Сматрамо да се не ради о суштинском проблему, већ о само дјеломично различитим путањама, које већи дио пута воде ка истом циљу. Можда трагање за потенцијалним ментором изгледа као лакша путања, јер ћете од самог почетка на располагању имати „искусног водича“, али већ смо указали да то не мора бити случај (ситуација са „незаинтересованим ментором“). С друге стране, чак и ако без проблема пронађете потенцијалног ментора спремног да Вам помогне у одређивању теме завршног рада то аутоматски не значи да ћете добити „готову тему“. Већина потенцијалних ментора очекује студенте који већ имају оквирну идеју о могућој теми њиховог завршног рада.

Ако се осврнемо на претходно наведено произилази да редослијед избора теме и ментора и није толико битан, јер су у питању активности које се међусобно условљавају и надопуњују. Далеко је важније да се упознате са неким општим смјерницама везаним за избор теме и ментора завршног рада, јер их у зависности од околности у којима се налазите увијек можете прилагођавати Вашим тренутним потребама.

Како изабрати тему завршног рада? Савјетујемо Вам да учините сљедеће:

1. Одаберите ужу научну област, односно наставни предмет који спада у ту област, а дио је курикулума првог/другог циклуса студија. При избору требате водити рачуна о сљедећим критеријумима: Ваша заинтересованост за одређену ужу научну област/наставни предмет, Ваше познавање одређене уже научне области/наставног предмета, доступност литературе за одређену ужу научну област/наставни предмет, значај одређене уже научне области/наставног предмета за наставак Вашег школовања или заснивање радног

односа, Ваш став о предметном наставнику/потенцијалном ментору. Сваки од претходно наведених критеријума је од изузетног значаја не само за избор теме и ментора, већ и за све остале кораке везане за успјешну израду и одбрану завршног рада, па их из тог разлога немојте схватати олако. Никада се немојте ослањати искључиво на један од претходно наведених критеријума, већ увијек тежите ка што обухватнијој синергији међу њима!

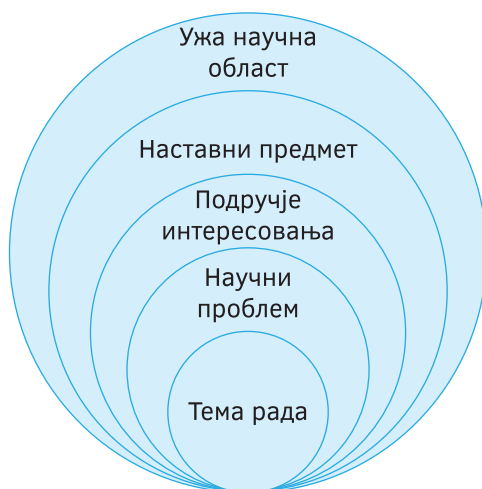
2. Након избора одређене уже научне области/наставног предмета слиједи фаза у којој одређујете уже подручје Вашег интересовања, а затим унутар њега трагате за научним проблемима (научни/истраживачки проблем је уочена празнина, недостатак или противрјечност у постојећем научном знању) који би могли бити потенцијални основ за Ваше истраживање. Наравно, успјех у том задатку увелико зависи од Вашег познавања уже научне области/наставног предмета. У том смислу, чим се одлучите за одређену уже научну област/наставни предмет требали бисте да започнете прегледом доступне литературе, како бисте обновили и проширили Ваше знање, те маркирали научне проблеме које би могли да истражујете за потребе свог завршног рада. Будите критички настројени, али и радознали и отворени за нове идеје! Ово је фаза brainstorming-а – спонтаност и креативност се подразумијевају! Током тог процеса покушајте се фокусирати на сљедеће моменте, јер они могу бити изузетно битни при горе поменутој маркацији научних проблема:

- присјетите се наставних јединица које су Вам биле изузетно занимљиве током предавања и вјежби,
- осврните се око себе, јер се потенцијални проблеми за истраживање налазе свуда око нас (за њих можете да сазнате путем медија, можете да их препознате и упознате кроз разговор са другим људима, битан су дио Вашег и[ли] животног искуства Вама блиских људи и сл.)
- проблематизујте актуелност класика у области коју желите да истражујете,
- фокусирајте се на актуелне научне расправе у области Вашег интересовања,
- покушајте одредити неко подручје или проблем који нису обрађивани на предавањима и вјежбама, а предмет су проучавања уже научне области/наставног предмета који сте изабрали,
- ако сте друштвено ангажовани, покушајте свој активизам сагледати из научно-стручне перспективе, јер сте се током тих активности сигурно сусретали са појавама и процесима које би врједило истражити,
- разговарајте са колегама студентима, али и са сарадницима и наставницима који су спремни да Вам помогну, јер њихово мишљење о Вашим идејама може да Вам буде од велике користи.

3. Ако сте успјели да одредите уже подручје Вашег интересовања и научни проблем који би жељели да истражујете, требали бисте посјетити факултетску библиотеку како бисте установили које теме из те уже области су већ биле предмет истраживања додипломских/дипломских радова Ваших старијих колега (одбрањени завршни радови су доступни у факултетској библиотеци). Наведена посјета је битна из неколико разлога:

- да се не бисте довели у ситуацију да изаберете тему коју је неко од Ваших колега са факултета већ истраживао, што није дозвољено, па би морали да трагате за новом темом,
- да бисте стекли представу о специфичностима везаним за техничке аспекте израде завршног рада (изглед корица и насловне стране, изглед стране на којој се наводи садржај рада, писање текста и избор фонта, начин цитирања кориштене литературе и др.),
- да бисте провјерили да ли неки од одбрањених завршних радова који спадају у област Вашег интересовања могу да Вам буду од користи у контексту нових идеја, избора литературе и других активности битних за избор теме Вашег рада.

4. Вријеме је да изаберете тему Вашег завршног рада! Путем графичког приказа пријетићемо се досадашњих избора које сте морали предузети да бисте дошли у прилику да одредите тему Вашег завршног рада:

Приказ 1: Фазе процеса избора теме завршног рада

Већина студената нема потешкоћа приликом избора уже научне области/наставног предмета и подручја интересовања које желе да истражују, што је и разумљиво имајући у виду да су то општа мјеста. Нешто мањи број студената има потешкоће при проналажењу научног/истраживачког проблема, док убједљиво највећи број студената муку мучи са одређивањем теме завршног рада. Ако изостане адекватна помоћ ментора, за многе од њих тај се задатак претвара у тешко премостиву препреку. Нашли сте се у сличној ситуацији? Не очајавајте! Сигурно постоји разлог, или сплет разлога, због којег нисте у стању да одредите тему Вашег завршног рада. Размислите о сљедећем:

- да ли довољно познајете подручје интересовања/научни проблем који сте изабрали, односно да ли сте континуирано продубљивали своје знање о њему,
- да ли познајете одговарајуће методолошке смјернице битне за успјешно одређивање теме Вашег завршног рада,

- да ли сте престоги према себи, јер је избор теме завршног рада процес који може да траје и неколико мјесеци, чак и ако сте му се у потпуности посветили (зато на вријеме почните са потрагом),
- ако сте напорно радили на одређивању теме, а нисте имали успјеха, можда бисте требали на неко вријеме да „дигнете руке од тога“ и посветите се неким активностима које Вас опуштају (дружењу са пријатељима, бављењу спортом или неким другим обликом физичке активности, слушању музике, читању белетристике, путовањима и сл.), јер су оне добар окидач за фамозни „аха-дживљај“ – моменат надахнућа/инспирације који омогућава рјешење проблема са којим сте суочени.

Осврнимо се на горе поменуте методолошке смјернице. Из методолошке перспективе процес писања завршног рада може да се посматра као врста специфичног истраживачког пројекта. У том смислу, избор теме завршног рада представља други корак при концептуализацији Вашег истраживања, односно процес прелиминарног одређења предмета истраживања. Предмет истраживања је увијек заснован на одређеном истраживачком питању или питањима.

Концептуализација је процес осмишљавања предстојећег истраживачког пројекта, а њене фазе су: парадигматско и теоријско заснивање истраживања, избор предмета истраживања, одређење научних и друштвених циљева истраживања, постављање хипотеза и избор одговарајућих истраживачких метода и техника.

Размислите о питањима која се могу поставити у оквиру научног проблема којег сте препознали, јер на тај начин издвајате и ограничавате одређене аспекте проучаване појаве међу којима ћете изабрати предмет истраживања Вашег завршног рада. При том требате водити рачуна и о одређеним захтјевима везаним за адекватну формулацију назива теме/ прелиминарног одређења предмета истраживања:

- будите конкретни и прецизни,
- избјегавајте везнике који не наглашавају везе на које се односе,
- избјегавајте хомониме и синониме,
- избјегавајте сложене реченице,
- водите рачуна о складу између стварног садржаја и утврђеног назива теме (Милосављевић и Радосављевић, 2003, стр. 403).

5. Ако већ нисте, сада је крајње вријеме да ступите у контакт са потенцијалним ментором! При томе морате имати на уму одређена неписана правила академског бонтона:

- пожељно је да претходно најавите свој долазак, јер ће те на тај начин најлакше уговорити мјесто и вријеме састанка са потенцијалним ментором, односно омогућићете му додатно вријеме да размисли о

прихватању предложеног менторства (ако их већ не посједујете, број телефона или е-mail адресу потенцијалног ментора можете добити у *Студентској служби* или преузети са сајта факултета),

- потенцијалног ментора можете потражити и лично у његовом кабинету током термина предвиђених за консултације,
- приликом успостављања контакта са потенцијалним ментором немојте бити нестрпљиви, насртљиви и(ли) неучтиви, јер такво понашање може бити разлог да Ваш приједлог о менторству буде одбијен,
- на први састанак са потенцијалним ментором дођите добро припремљени, јер је то најбоља препорука за прихватање менторства,
- током разговора будите спремни на сугестије и критике, јер су оне саставни дио (пред)менторског рада, али их при том немојте пасивно прихватати, већ тежите ка томе да браните властите ставове (наравно, под условом да можете да их аргументујете),
- ако Вам нешто у аргументацији потенцијалног ментора није јасно, немојте се устручавати да тражите појашњење,
- ако потенцијални ментор одбије Ваш приједлог о менторству не пропитујте његове разлоге за такву одлуку, већ га замолите да Вас посавјетује о могућим алтернативама у погледу избора теме и(ли) другог ментора,
- ако током разговора са потенцијалним ментором закључите да он и није претјерано заинтересован за сарадњу (или оцјените да га не видите у улози Вашег ментора из неког другог разлога), али да ће Вам ипак изаћи у сусрет, добро размислите да ли желите таквог ментора (ако схватите да не желите, учтиво се захвалите на разговору уз оправдање да више нисте сигурни да ли сте изабрали адекватну тему за истраживање и да морате о томе још размислити, па му обавезно накнадно јавите да сте одустали од поменутог теме).

2.2. „Незаинтересовани ментор“

Ако сте се одлучили да прво контактирате потенцијалног ментора за израду Вашег завршног рада, па да у договору са њим изаберете одређену тему за истраживање, можете се наћи у ситуацији да Ваш приједлог за менторство буде прихваћен, али уз изостанак очекиване помоћи везане за избор теме. Оставимо ли по страни могућност да сте стварно изабрали наставника који је из неког разлога неодговоран према прихваћеној улози ментора (у том случају најбоље би било да му се захвалите на дотадашњој сарадњи и кренете у потрагу за новим ментором), у обзир би требали узети и сљедеће околности:

- ако на први састанак са ментором дођете неспремни или од њега искључиво захтијевате да Вам предложи „готову тему“ за истраживање, он може помислити да сте Ви незаинтересовани, те у том контексту инсистирати да покажете иницијативу и дођете са конкретнијим приједлогом за сарадњу (што подразумемијева одабир

одређеног подручја интересовања унутар уже научне области за коју је ментор стручан, консултовање релевантне литературе о изабраном подручју интересовања, те маркирање одређених научних проблема унутар изабраног подручја интересовања),

- уколико сте на изабраног ментора оставили добар утисак током студирања постоји могућност да он од Вас очекује да се докажете и кроз самосталан избор теме Вашег завршног рада, јер сматра да сте за то и више него способни.

Морате водити рачуна о томе да избор и формулација теме истраживања изискује одређени интелектуални напор чак и за Вашег ментора, јер стручност у одређеној ужој научној области не подразумијева да сте оспособљени да „избацујете готове теме као из рукава“, већ да то можете урадити, али након одређеног периода који сте провели у размишљању о наведеном задатку. Наравно, извјесно је да ће већина ментора тај задатак сигурно обавити далеко квалитетније и брже него Ви, али тако добијена тема за истраживање је његово интелектуално власништво, које може, а и не мора да Вам уступи. Утолико, ако сте убјеђени/подразумијевате да је менторова дужност да Вам понуди „готову тему“ Вашег завршног рада у заблуди сте. Такво очекивање је знак академске некултуре.

Ако се нађете у ситуацији да Вас ментор уважава, јер сматра да сте способни да самостално изаберете (а можда и формулишете) тему завршног рада, немојте га разочарати, већ прионите на посао у складу са смјерницама које смо Вам препоручили у прошлом потпоглављу. Ако током тог процеса наиђете на одређене проблеме или недоумице слободно се за помоћ обратите ментору, јер то нужно не значи да сте недорасли постављеном задатку, већ да се налазите у својеврсној „стваралачкој кризи“ коју ћете најлакше пребродити уз помоћ његових савјета. Наставник који одговорно схвата улогу ментора увијек ће имати разумијевања за Ваше потребе, али његово повјерење морате оправдати и наградити властитим трудом (који ће он знати да препозна и цијени), јер је то основни предуслов за вашу успјешну сарадњу!

2.3. Ментор који предлаже или намеће тему

Пронашли сте ментора спремног за сарадњу, али он Вам предлаже или намеће тему завршног рада. У таквој ситуацији морате водити рачуна о сљедећем:

- да ли је понуђена тема занимљива за истраживање,
- да ли истраживање понуђене теме превазилази Ваше интелектуалне капацитете и(ли) расположиве ресурсе (доступну литературу, временске рокове, материјална средства и др.),
- менторовим мотивима да Вам понуди тему (за њега је то уобичајена пракса, имали сте успјешну сарадњу у прошлости, предлаже Вам учешће у истраживачком пројекту чије резултате можете користити за потребе израде свог завршног рада, нуди Вам могућност наставка сарадње након дипломирања и сл.),

- имате ли алтернативу, тј. неког другог потенцијалног ментора којег бисте могли замолити за сарадњу.

Немојте се залијетати! Прихватите предложену тему само под условом да сте добро промислили о горе поменутиим ставкама. Ово је можда најбржа опција за „избор“ теме завршног рада, али није нужно и најбржа опција за његову израду. Добићете „готову тему“, али како до ње нисте дошли властитим трудом, накнадно ћете морати да се упознајете са научним проблемом, односно предметом истраживања на основу којег је она формулисана. У том смислу, веома је битно да Вам је понуђена тема занимљива (јер је то један од основних предуслова за успјешну израду завршног рада у што краћем року), али да бисте то са сигурношћу знали ипак морате посједовати одређено предзнање о њој. Такође, посједовање одређеног предзнања о предложеној теми је основни предуслов за адекватну процјену интелектуалних и свих других захтјева везаних за њено истраживање, односно израду завршног рада. Чак и у случају да ментор адекватно процјењује Вашу личну једначину, те Вам у складу са њом предлаже одговарајућу тему, сматрајући да би Вам она могла бити интересантна и не претјерано/одговарајуће захтјевна, Ви се у то можете увјерити тек током самог истраживања.

Због претходно наведеног било би добро да предложену тему не прихватате на прву (чак и ако сте у том тренутку апсолутно сигурни да Вам предложена тема одговара), већ да замолите ментора да Вам остави одређено вријеме да размислите о његовом приједлогу, вријеме које ћете искористити како бисте обновили или проширили своје знање о дотичном научном проблему/предмету истраживања. Након што то учините обратите се ментору да му саопштите Вашу одлуку. У том правцу, можете да учините сљедеће:

- прихватите његов приједлог у првобитној форми,
- захтијевате одређене корекције везане за сам предмет истраживања и(ли) формулацију теме (наравно, опет под условом да такве захтјеве можете ваљано аргументовати),
- не прихватите његов приједлог уз молбу да Вам предложи другу тему (ову опцију користите само у случају да имате адекватно образложење зашто сте одбацили првобитно предложену тему),
- не прихватите његов приједлог уз прекид даље сарадње (до којег може доћи на Вашу, али и менторову иницијативу),
- наставите даљу сарадњу, али уз Ваш активнији ангажман при избору и формулацији нове теме.

У случају да Вам ментор намеће тему, односно оставља Вам избор да прихватите предложену тему или да прекинете даљу сарадњу, посебну пажњу обратите на мотиве због којих је прихватио улогу Вашег ментора. У том контексту, размислите да ли је ментор прихватио сарадњу са Вама из алтруистичких или егоистичких побуда. У првом случају он улогу ментора схвата као професионалну обавезу засновану на пружању несебичне помоћи млађим колегама при њиховом научно-стручном усавршавању и напредовању, док у другом менторство првенствено доживљава као прилику за реализацију властитих циљева и(ли) доказивање супериорности у односу на штићенике. Аргументовано наметање теме не мора нужно бити знак менторовог егоизма,

иако може бити мач са двије оштрице. Наиме, ментор Вам може отежати израду завршног рада из најнесебичнијих разлога (нпр. погрешном процјеном Ваше личне једначине), али то је ризик који прихватаате ако активно не учествујете у избору теме за истраживање.

Никада немојте идеализовати свог ментора, чак и ако сматрате дао он то заслужује, јер то може да штети квалитету вашег професионалног односа.

Менторово инсистирање на избору између прихватања предложене теме или прекида даље сарадње, поготово ако није попраћено убједљивим објашњењем, за Вас увијек треба представљати позив на додатни опрез. Ако се при првом сусрету са ментором нађете у сличној ситуацији, односно нисте сигурни у природу његових мотива, немојте се устручавати да затражите додатно вријеме за размишљање о прихватању понуђене теме (између осталог, до вашег наредног сусрета можете покушати ступити у контакт са старијим колегама/колегиницама који су при изради завршног рада сарађивали са Вашим ментором, како бисте се из прве руке информисали о њиховим утисцима везаним за поменуту сарадњу). Уколико Вам ментор одбије наведени захтјев, сматрамо да бисте требали одустати од даље сарадње с њим, јер његов однос према Вама није у складу са неписаним правилима академског бонтона.

Споменимо и праксу везану за постојање спискова тема за завршне радове, са којих према личном нахођењу или савјету ментора можете изабрати тему за свој рад. Без обзира да ли је тај списак устројен од стране једног или групе наставника, ако се одлучите да изаберете тему са њега увијек настојте да се прво упознате са научним проблемом/предметом истраживања на основу којег је формулисана тема која представља Ваш потенцијални избор, да се не би довели у ситуацију да напречац изаберете тему која Вам из неког разлога ипак неће одговарати. Такође, приликом избора теме са списка требате имати на уму да поједини наставници олако схватају израду поменутих спискова, па умјесто да уложе одређени интелектуални напор како би изабрали и формулисали адекватне теме за истраживање, том задатку приступају ноншалантно, избацујући теме упитног квалитета „као из рукава“. Ако изаберете/прихватите тако устројену тему, немојте бити изненађени ако се нађете у ситуацију да Вам њена пријава буде оспорена током расправа на сједницама наставно-научних тијела *Факултета*.

2.4. Имате тему, имате ментора

Пажљивим читањем претходних потпоглавља могли сте увидјети да је избор теме завршног рада процес који карактеришу очекивани, али и неочекивани моменти. Из те перспективе, најбитнији предуслов за успјешан избор теме, али и даљу израду раду, представља квалитет сарадње између Вас и ментора. Поменута сарадња би требала бити заснована на међусобном личном уважавању, односно на савјесном прихватању одговорности и обавеза које носе прихваћене улоге ментора и штићеника.

Ако имате идеју о могућој теми Вашег завршног рада, као и ментора спремног да Вам несебично помогне у њеној формулацији, али и даљем

процесу израде рада, идете у правом смјеру. Труд који сте уложили да бисте уочили одређени научни проблем/предмет истраживања за ментора није само знак да уважавате њега лично, већ да уважавате и основне постулате научно-истраживачке и академске етике. Како не бисмо понављали оно што је речено у претходним потпоглављима, али и због убјеђености да ћете кроз дијалог са „заинтересованим ментором“ превазићи све недоумице и проблеме везане за избор теме поглавље ћемо окончати подсјећањем на опште/ научно-академске вриједности на којима би требало почивати Ваше дјеловања током претходно наведене, али и свих осталих етапа процеса израде завршног рада:

- марљивост,
- интелектуална радозналост,
- (само)критичност,
- стрпљивост,
- упорност,
- досљедност,
- (интелектуално) поштење,
- (интелектуална) скромност.

Препоручена литература

Becker, H. (2007). *Writing for Social Scientists*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

Eko, U. (2000). *Kako se piše diplomski rad*. Beograd: Narodna knjiga/Alfa.

Henning, E., Gravett, S., Rensburg, W. (2005). *Finding your way in academic writing*. Pretoria: Van Schaik Publishers.

Johnson, B. and Mullen, C. (2007). *Write to the top!*. Houndmills: Palgrave Macmillan.

Клеут, М. (2008). *Научно дело од истраживања до штампе*. Нови Сад: Академска књига.

Милосављевић С. и Радосављевић И. (2003). *Основи методологије политичких наука*. Београд: Службени гласник.

Tkalac Verčić A., Sinčić Ćorić D., Pološki Vokić N. (2010). *Priručnik za metodologiju istraživačkog rada – Kako osmisliti, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje*. Zagreb: M.E.P. d.o.o.

Touft, D. (ed.). (2012). *The essential guide to becoming a master student*. Boston: Wadsworth.

3. ПРОНАЛАЗЕЊЕ, КОРИШТЕЊЕ И ПРЕГЛЕД СТРУЧНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Након што добије тему семинарског рада или током избора теме завршног рада студент започиње са прикупљањем стручне литературе за израду рада. Процес прикупљања литературе студенту ће много „рећи” о теми на којој ће радити: уколико је већи дио литературе на страном језику, то је знак да се у домаћој научној заједници мање бавило том темом; уколико нема емпиријских података о одређеној теми на домаћим просторима, то значи да недостаје истраживања у нашем окружењу, те да је свако ново сазнање на дату тему добродошло. Наравно, говоримо о научним истраживањима, која не треба мијешати са ненаучним и неакадемским истраживањима (медијске анкете, анкете на друштвеним мрежама, расправе на блогovima и сл.). Дакле, почетни кораци у избору литературе обухватају консултовање са ментором и релевантним професорима из дате области, који ће дати упутства о књигама и радовима из истраживане области.

Током и/или након прикупљања одабране литературе врши се њен преглед. Наведена активност је препознатљива по следећим обиљежјима:

Преглед литературе је аналитички сажетак претходних истраживања везаних за изабрану тему. Аналитички сажетак представља нешто више од писања једног пасуса у коме се сумирају основне претпоставке и резултати сваког извора који прочитате. Сходно томе, у аналитичком сажетку прочитано требате повезати у причу о томе шта је већ истражено, а шта тек треба истражити. Поменуто повезивање врши се тако што се прочитано сврстава у неколико основних теоријских или емпиријских категорија, односно идентификовањем кључних теоријских расправа унутар и између кориштених извора (Department of Sociology, Faculty of Arts and Sciences Harvard University, 2009, стр. 18).

Основна сврха прегледа литературе је систематично упознавање са постојећим научним сазнањима – теоријским и емпиријским – о предмету истраживања. У исто вријеме, забиљешке и коментари који настају током прегледа литературе представљају основ за формулацију научног проблема, постављање истраживачких питања, одређење предмета истраживања, развијање теоријског и хипотетичког оквира истраживања, избор и осмишљавање одговарајуће истраживачке стратегије, односно основ за интерпретацију прикупљених података и писање семинарског или завршног рада.

Аналитички сажетак се израђује за сваки извор који мислите користити током планирања и реализације истраживања. Поменути докуменат најчешће садржи сљедеће ставке: библиографске податке о извору, списак кључних ријечи и категорија, опис теоријског и навођење хипотетичког оквира истраживања, опис кориштене истраживачке стратегије, опис основних резултата истраживања, критички осврт на резултате истраживања. Поред тога, саставни дио сваког аналитичког сажетка представљају и најбитнији изводи из текста извора – реченице, пасуси, графички прикази и сл. – који су повезани са горе наведеним ставкама. Они се преузимају у оригиналној форми и обично су попраћени одговарајућим забиљешкама и коментарима.

Вођење забиљешки током прегледа литературе, тј. израда аналитичког сажетка, може да се врши на стандардни начин или употребом одговарајућих софтверских пакета. Стандардни начин подразумијева у потпуности самостално осмишљавање и израду аналитичког сажетка за сваки прочитани извор и њихово обједињавање у јединствену базу података. Овакав приступ подразумијева ручно вођење забиљешки на папиру или кориштењем одговарајућих компјутерских програма за обраду текста (нпр. Worda), што, нарочито у ситуацијама када се врши израда аналитичког сажетка за велики број извора, може водити ка настанку преобимне и непрегледне базе података. Насупрот томе, одговарајући софтверски пакети за вођење забиљешки (нпр. Citavi, Zotero, Mendeley) корисницима нуде унапријед припремљену форму за израду аналитичког сажетка, као и низ погодности везаних за аутоматско преузимање библиографских података о извору, импортовање дигиталне верзије извора, односно једноставнији унос, модификовање и претрагу забиљешки, коментара и/или извода из текста извора.

Потребно је одвојити времена за проналазак литературе, према утврђеним параметрима и кључним ријечима. Такође, уз то треба водити рачуна о релевантности и ауторитету извора. Поред ментора и основне литературе из уџбеника са предавања, потребно је посјетити библиотеку (факултетску, универзитетску и др.) и ослонити се на друге ауторе из дате области.

Такође, развој технологије је довео до потражње за академским онлајн читањем и објављивањем. С друге стране, ово отежава разликовање стручне литературе од популарне. То уједно и отежава и смањује мјерење квалитета. Управо зато је важно цитирање, као јавно указивање на то шта аутор сматра академском, стручном литературом. „Под литературом се подразумијевају сви књижевни производи, објављени и необјављени. Оно што је онда неопходно је да се успостави квалитет књижевних производа“ (White, 2011, стр. 194).

У прикупљању података за израду стручног рада, међу првим изазовима је раздвајање употребљивих од неупотребљивих података, тј. стручних од нестручних извора. Употребљавати се могу само научне чињенице, односно

„научно утврђено сазнање о реалним чињеницама“ (Милосављевић и Радосављевић, 2003, стр. 463).

Потребно је разликовати популарну од научне и стручне литературе. Дневне новине, часописи и магазини који се баве општим темама, намијењени су широкој публици. Академска литература, писана је од стране стручњака у одређеном пољу и намијењени су првенствено одређеној струци и особама из дате научне области (Greene, Lidinsky, 2012, стр. 125).

Научни извори података су сва дјела настала коришћењем метода научних истраживања. Извори података се дијеле на теоријске – оне које чине фонд верификованих научних сазнања о одређеној области и хипотетичко-емпиријски – она која су тек у фази хипотезе која се истражује или су резултат емпиријског истраживања, али још нису постала саставни дио теорије (Greene, Lidinsky, 2012, стр. 467). Извори се могу различито класификовати, али је за нас значајно класификовање по предметности садржаја. Милосављевић и Радосављевић (2003) су извели калификацију извора у истраживању политичких појава, а која се може примјенити и шире у друштвеним наукама, обзиром да су „ближе спецификације повезане и условљене предметом истраживања и анализом садржаја извора“ (стр. 467).

Извори података (документи) углавном су лоцирани у:

- библиотекама, научним и другим – Универзитетске библиотеке располажу тзв. централним каталогом, а народне каталогом, односно прегледом „обавезног примјерка“, у који улазе и многа интерна издања;
- научним архивима;
- архивима;
- статистичким заводима;
- судским регистрима;
- пореским књигама;
- катастарским књигама;
- личној преписци, биљешкама, дневницима и сл.;
- у специјалним базама података на интернету (Милосављевић и Радосављевић, 2003, стр. 462-463).

Такође, кроз студиј на *Факултету политичких наука*, у оквиру методолошких курсева (предмета и области), студенти ће савладати адекватне методе и технике истраживања, које ће им послужити у прикупљању сопствених података.

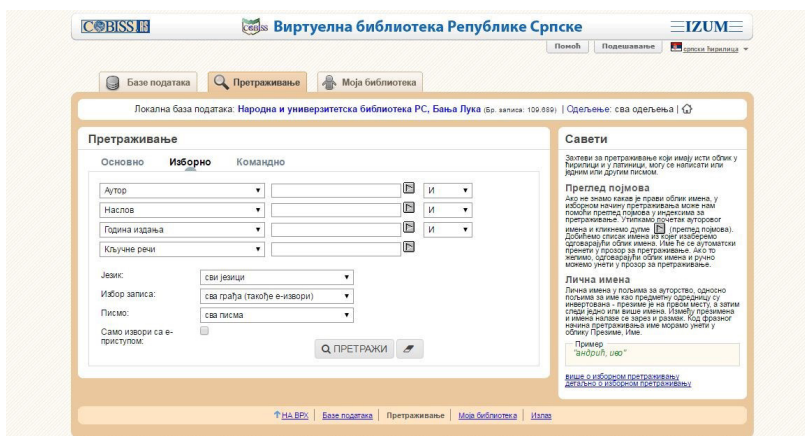
Подаци у друштвеним наукама су подијељени у двије категорије: *квалитативне и квантитативне податке*. Најједноставније речено, квалитативни подаци се односе на податке који су изражени ријечима, фотографијама, аудио снимцима, итд, док квантитативни подаци представљају податке који су изражени нумеричким вриједностима (Massengill, 2009, стр. 19).

Уколико студент у изради рада користи *квалитативне методе*, онда ће прикупљати податке самостално кроз, првенствено, анализу садржаја прикупљених текстуалних извора, и/или методе посматрања, интервјуа и слично. Уколико студент одлучи да у изради рада користи квантитативне методе, то укључује статистичке анализе које се најчешће раде кроз адекватне програме, као што су SPSS или његову лакше доступну копију – PSPP. За

анализу кроз ове и сличне програме, неопходно је – или прикупити податке (примарни подаци) – или користити већ постојеће базе података (секундарни подаци).

Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци у свом саставу имао је *Институт за друштвена истраживања* који поседује базе података из претходних истраживања и пројеката, а које су доступне студентима ФПН-а бесплатно на страници *Института*. У зависности од теме и области истраживања, подаци из ових истраживања *Института* могу бити употребљени у самосталном раду студента. Када се користе ови и слични секундарни подаци, студент је обавезан да назначи извор података, односно да адекватно цитира извор.

Библиотеке поседују каталоге који олакшавају претрагу. Народна и универзитетска библиотека Републике Српске (www.nub.rs) поседује и неколико различитих електронских каталога за претрагу потребне литературе, који су организовани као и већина сличних каталога (Приказ 2).

Приказ 2: Страница за претраживање базе података НУБ РС

Поред тога, НУБ РС поседује и дигиталне збирке (дигитализоване књиге, старе и ријетке књиге, завичајне књиге, новине и часописи) које се могу претраживати електронски. Приликом претраге електронског каталога *Библиотеке*, постоје три могућа начина претраживања: основно, изборно и командно.

Уколико претрага електронских каталога не даје жељене резултате, увијек се треба ослањати на претрагу *Абецедног каталога* књига у самој *Библиотеци* (на каталожним листицима смјештеним на међуспрату). Уколико студент не зна аутора или наслов књиге или часописа, може претражити електронске каталоге Библиотеке по предметним одредницама или кључним ријечима. У томе могу помоћи библиотекарски информатори који претражују Библиотеци доступне изворе по заданим темама (за матурске, семинарске, дипломске, магистарске радове, докторске дисертације и сл.). Такође, студент може лично претражити *Стручни каталог* књига објављених до 1998. године, који се налази на међуспрату Библиотеке, а у којем су наслови сложени по областима које су истакнуте на ланицама.

Такође, постоји систем који на једном мјесту омогућава претрагу библиотека широм Републике Српске. У питању је платформа *COBISS*

(Кооперативни онлајн библиографски систем и сервиси – Приказ 3). Овдје ћемо упутити само на детаље који се тичу претраге ове базе, значајне за студенте. Чланице ове платформе из Републике Српске су 17 библиотека и то омогућава да се у сваком моменту провјери да ли нека од ових библиотека има тражену литературу. Претраживање библиографско-каталожних база података прилагођени су различитом степену знања корисника (основни, изборни и командни начин претраживања). Основни начин претраживања омогућује претраживање ријечима или синтагмама, а резултати су уређени према значају. Ако библиотека има аутоматизовану позајмицу грађе с програмском опремом COBISS, COBISS/OPAC обезбјеђује информацију о доступности појединог примјерка (да ли је грађа слободна или позајмљена, рок враћања).

Приказ 3: Страница за претраживање COBISS.RS

Међу литературом у друштвеним наукама, предност имају књиге из разлога што се у академском писању претпоставке изводе *ab initio*, дакле, формирају се и излажу заједно са доказима који поткрепљују полазиште и аргументе. Приликом тражења литературе, осим књига, студент ће наићи и на друге врсте извора: приказе књига, поглавља у новим издањима књига (едитованим књигама), чланке у (научним и стручним) часописима, тзв. „ридере“ и скрипте приређене од стране наставника из дате области, специјализоване рјечнице препоручене у области у којој студент истражује. Постоји низ обиљежја који утичу како ће се хијерархијски вредновати одређени типови научних публикација. Овдје нећемо говорити о тим обиљежјима, али ће пирамида у наставку помоћи да студент схвати неопходност кориштења различитих врста извора при изради академских радова (Приказ 4).

Препоручује се кориштење извора који нису старији од 10 година, у противном студент износи застарјеле податке³. Из тог разлога су важни стручни и научни часописи, јер садрже најскорија истраживања из поља у којем се објављују. У њима се објављују посљедња сазнања, најновија истраживања и слично. Такође, значајни су јер листа референци (извора) у часописима може да упуту на друге изворе из исте области (Henning, Gravett, Rensburg, 2005,

³ Наведена тврдња не односи се на научне монографије и друге изворе засноване на историографском приступу.

стр. 28). У њима студент проналази различита виђења аутора на исту тему и то употпуњава његов рад и његове погледе на одређену тему.

Приказ 4: Вредновање научних публикација на основу пирамиде публикација (Eksner, 2016).

Од студента се очекује да ове различите изворе користи правилно и уравнотежено. Није довољно прочитати на интернету, коме је знатно лакше приступити и у претрази пронаћи о теми коју истражујемо. Селективно читање из енциклопедија, Википедије или уопште претраге на Гуглу, корисно је само да се надогради већ утврђено знање, стечено из поузданих извора. Међутим, такав материјал се не може користити у цитирању или као извор, из разлога што није прошао кроз процес рецензије од стране аутора из предметне области (Rao, Scanock, Krishnan, 2007, стр. 39). Такође, искушењу тражења извора на интернету треба одољети и из разлога што су најчешће новији чланци и базе са ограниченим приступом, те нису доступни комплетни научни и стручни чланци. Уколико је нужно да се студент користи интернетом, у претрази за референтним изворима је важно посјећивати само поуздане интернет странице. То значи, да се студент треба ослонити на стручне електронске часописе, који су прошли процес рецензије, оне који су препоручени на интернет страницама академских институција и других стручних установа, које је препоручио ментор или други професор (Henning, Gravett, Rensburg, 2005, стр. 29). Релевантност странице, односно њена намјена, може се користити и кроз посматрање адресе (URL), гдје се према наставцима може закључити о типу интернет странице (Fulwiler, 2002, стр. 138). Сваки од наставака указује на потенцијалну пристрасност на

странице: *.com* и *.biz* странице најчешће продају нешто; *.coop* и *.pro* можда се баве продајом, али можда више промовишу јавну добробит; *.mil* и *.org* су непрофитне, али свака се бави промоцијом и одбраном одређеног става; *.edu*, *.gov*, *.museum* и *.net* би требало да буду објективне и непристрасне, али ипак треба да се пажљиво приступа информацијама са ових страница и *.info* и *.name* могу да буду било чији.

.biz – businesses
.com – commercial
.coop – credit unions and rural co-ops
.edu – educational
.gov – government institutions
.info – information, open to public
.museum – accredited museums world-wide
.mil – military
.name – second-level names
.net – news and other networks
.org – nonprofit agency
.pro – professionals

Такође, код кориштења извора са интернета, постоје различите научне базе – цитатне и библиографске базе података, које пружају различите податке зависно од намјене и потреба посјетилаца. Многе од ових база захтијевају претплату, али постоје и базе са бесплатним приступом. Такав је **Google Scholar**. Ова платформа је покренута у новембру 2004. године и функционише као класичан интернет претраживач Гугл. Унутар ове базе је могуће пронаћи електронске документе из мноштва различитих извора. Напредно научно претраживање, коме се може приступити преко падајућег менија, који се налази са десне стране поља за претрагу, омогућава финалију претрагу која се заснива на кључним ријечима, именима аутора, насловима часописа и временским периодима. Овај сервис је бесплатан, али његов недостатак је у томе што су подаци о његовом обиму недоступни јавности. Непознато је који временски период је покривен, које су дисциплине обухваћене, а корисницима нису доступне ни листе обухваћених часописа (Eksner, 2016).

Често се поставља питање: колико је извора неопходно за израду једног стручног рада? Број потребних извора најчешће варира и зависи од инструкција и захтјева ментора на раду. Такође, број извора зависи и од изабране теме и врсте стручног рада. У том контексту, важно је пратити препоруке ментора, односно уколико је у питању захтјевнија тема, могуће се водити и сљедећом формулом:

Број ријечи/200 = Број извора

На примјер, уколико пишете рад од 2000 ријечи, биће потребно минимално 10 извора (Rao, Scanock, Krishnan, 2007, стр. 41).

Препоручена литература

Department of Sociology. Faculty of Arts and Sciences Harvard University. (2009). *A Guide to Writing a Senior Thesis in Sociology*. Cambridge.

Eksner, A. (2016). *Uvod u objavljivanje naučnih publikacija*. Beograd: Centar za promociju nauke. Dostupno na: <http://nauka.cpn.rs/>.

Fulwiler T. (2002). *College Writing – A Personal Approach to Academic Writing*. Portsmouth, NH: Boynton/Cook Publishers, Inc.

<http://nub.rs/pocetna/>

Henning E., Gravett S., van Rensburg W. (2005). *Findindg your way in Academic Writing*. Hatfield, Pretoria: Van Schaik Publishers.

Massengill P. R. (2009). *The Soc 300 Companion: A Guide to Writing Your Sociology JB Research Proposal*. Princeton: Department of Sociology

Милосављевић С. и Радосављевић И. (2003). *Основи методологије политичких наука*. Београд: Службени гласник.

Oregon State University. (n.d.). *Writing Within Sociology: A Guide for Undergraduates*. Department of Sociology.

Rao V., Chanock K., Krishnan L. (2007). *Visual Guide to Essay Writing*. Sydney: Association for Academic Language and Learning (AALL).

Tkalac Verčić A., Sinčić Ćorić D., Pološki Vokić N. (2010). *Priručnik za metodologiju istraživačkog rada – Kako osmisliti, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje*. Zagreb: M.E.P. d.o.o.

Todorović, Z., Šijaković, I. & Marić, T. (2007). *Uputstvo za izradu stručnih i naučnih radova*. Banja Luka: Ekonomski fakultet.

Универзитет у Београду. Факултет политичких наука. (н.д.) *Упутство за пријаву, израду и одбрану мастер рада*. Мастер академске студије политикологије – Мастер међународних студија.

White B. (2011). *Mapping Your Thesis - The comprehensive manual of theory and techniques for masters and doctoral research*. Australia: Acer Press

4. ИЗРАДА ПРИЈАВЕ ЗАВРШНОГ РАДА

Пријава завршног рада је документ који има процедурални и научно-стручни значај. У процедуралном смислу, предавањем пријаве завршног рада у студентску службу факултета покрећете први у низу од неколико институционализованих механизма који ће водити ка њеном прихватању, корекцији или одбацивању. У научно-стручном смислу, поменути документ представља мање или више детаљну скицу теоријско-методолошког оквира истраживања које планирате реализовати за потребе израде свог завршног рада. У потпоглављима која слиједе детаљно ћемо описати процедуралне и научно-стручне захтјеве које морате испоштовати приликом израде пријаве завршног рада на I и II циклусу студија *Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци*.

4.1. Изглед и садржај пријаве завршног рада на I циклусу студија

Изглед пријаве завршног рада на I циклусу студија стандардизован је кроз форму прописаног обрасца, који можете преузети у *Студентској служби за први циклус студија* нашег факултета. Образац за пријаву завршног рада се састоји из двије потцјелине:

- дио пријаве који попуњава кандидат/киња, а потписују кандидат/киња и ментор,
- дио пријаве који попуњава секретар/ка, а потписује руководилац/тељица студијског програма.

У дијелу пријаве који самостално попуњава кандидат/киња неопходно је навести тражене податке, уз обавезан потпис ментора/ке и кандидата/киње.

Претходно поменути дио прописаног обрасца садржи сљедеће елементе:

- име и презиме студента/киње,
- кућну адресу и број телефона,
- назив теме завршног рада,
- датум предаје пријаве,
- потпис ментора/ке,
- потпис кандидата/киње.

На основу наведених елемената, могуће је закључити како израда пријаве теме за завршни рад на I циклусу студија има претежно процедурално-формалан карактер, јер од кандидата/киње захтијева да наведе само један научно-стручни податак – назив теме завршног рада, односно да обезбиједи потпис ментора/ке као потврду о прихватању менторства и научно-стручној релевантности предложене теме. Сматрамо да се успјешна реализација та два захтјева подударна са смјерницама које смо Вам представили у поглављу овог приручника везаном за избор теме и ментора завршног рада.

4.2. Изглед и садржај пријаве завршног рада на II циклусу студија

Према члану 3. *Правилника о пријави и изради мастер рада на Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци* пријава мастер рада обухвата сљедеће документе:

- приједлог назива теме и сагласност ментора,
- образложење теме мастер рада,
- биографске податке о кандидату.

Изглед и начин попуњавања поменутих докумената стандардизован је кроз форму образаца прописаних члановима 3. и 4. горе поменутог правилника. Наведене обрасце можете преузети лично (у Студентској служби за други и трећи циклус – канцеларија 211) или путем интернета (са сајта факултета – падајући мени Факултет, опција Документи). Прописани обрасци везани за приједлог назива теме и сагласност ментора (Образац 1) и биографске податке о кандидату (Образац 3) имају процедурално-формални карактер и у том контексту сматрамо да њихов садржај не требамо додатно образлагати. Прописани образац за образложење теме мастер рада (Образац 2) представља стандардизовану форму коју морате поштовати приликом израде идејне скице Вашег будућег истраживања. У том смислу, научно-стручни захтјеви везани за „попуњавање“ наведеног документа заврјеђују низ методолошких појашњења која би вам могла бити од велике помоћи.

4.2.1. Образложење теме мастер рада

Милосављевић и Радосављевић наводе низ специфичности које карактеришу методолошки формат идејне скице:

- израда идејне скице је фаза концептуализације истраживања која слиједи након парадигматско-теоријског заснивања истраживања, избора теме за истраживање и израде истраживачког задатка,
- она представља разрађену општу замисао теоријско-методолошког оквира и потребних ресурса на основу којих ће се вршити даље планирање и реализација истраживања,
- у складу са горе наведеним, идејна скица служи као оријентир истраживачу, али и осталим заинтересованим странама (нпр. наручиоцима истраживања, научно-наставним органима факултета, широј научној заједници)⁴,
- изражену потребу за стандардизацијом садржаја и обима идејне скице због квалитетније и ефективније комуникације на релацији између истраживача и осталих заинтересованих страна (Милосављевић и Радосављевић, 2003, стр. 404-5).

Члан 4. *Правилника о пријави и изради мастер рада на Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци*, односно прописани образац за образложење теме мастер рада који је на њему заснован, треба разумијевати у контексту претходног пасуса. Наиме, чланом 4. поменутог правилника стандардизовани су садржај и обим методолошког формата идејне скице, односно одређени су нужни услови којих се морате придржавати током израде овог документа.

Обим образложења теме мастер рада не би требао да прелази десет куцаних страница текста, а оптималан обим наведеног документа је око седам куцаних страница текста (фонт *Times New Roman*, величина фонта 12, проред 1.5, поравнање пасуса уз обе маргине).

Прописани образац образложења теме мастер рада садржи сљедеће елементе:

- назив теме завршног рада,
- одређење предмета истраживања,
- циљеве истраживања,
- хипотетички оквир истраживања,
- основне методе и технике истраживања,
- научну и друштвену оправданост истраживања,
- списак основне литературе

Прије детаљнијег осврта на горе поменуте елементе, навешћемо неколико општих смјерница које би вам могле бити од користи при изради образложења теме мастер рада:

- прије и током израде поменутог документа консултујте релевантну методолошку литературу која је посвећена наведеној проблематици,
- ако имате неке недоумице везане за израду поменутог документа обратите се ментору, односно неком другом наставнику или

⁴ Из академске перспективе, можемо да говоримо о оријентационо-контролној функцији идејне скице, јер она треба да послужи и као доказ о научно-стручној способности кандидата који пријављују тему завршног рада, односно као доказ о пропедеутичким квалитетима и научно-стручним критеријумима њихових ментора.

сараднику за којег сматрате да би вам могао бити од помоћи при њиховом разјашњавању,

- идејна скица је минималистички методолошки формат, због тога више водите рачуна о томе шта и како, а не колико ћете написати,
- имајте у виду да ће већи дио поменутог документа бити уврштен у садржај Вашег мастер рада као поглавље посвећено методолошком оквиру истраживања.

4.2.1.1. Назив теме мастер рада

У једном од претходних потпоглавља навели смо захтјеве који стоје у основи адекватне формулације назива теме завршних радова. Овом приликом, горе поменуто листу захтјева надоградићемо сљедећим констатацијама и сугестијама:

- на основу предложеног назива теме мастер рада чланови надлежних наставно-научних тијела стичу први утисак о научно-стручним компетенцијама кандидата и квалитету менторског рада, односно доносе закључке о осталим елементима достављеног образложења тема мастер рада,
- неадекватно формулисан назив теме мастер рада представља један од најчешћих разлога због којих надлежна наставно-научна тијела доносе одлуке о корекцији или одбацавању достављеног образложења теме мастер рада,
- водите рачуна о врсти и распореду ријечи које употребљавате при формулацији назива теме мастер рада,
- назив теме мастер рада заснивајте на кључном појму или појмовима који се односе на предмет истраживања,
- придјевни су веома захвалан и атрактиван дио назива теме мастер рада,
- избегавајте називе тема састављене од дугих низова именица које су повезане приједлозима и(ли) везницима, а као потенцијалну алтернативу користите глаголске именице,
- тежите ка краћим и општијим формулацијама назива теме мастер рада,
- при формулацији назива теме на почетак назива ставите појмове који указују на Ваш допринос предмету истраживања, а у позадину оне који се односе на сам предмет истраживања,
- назив теме мастер рада немојте оптерећавати додавањем непотребних или чинити нејасним самосталним кориштењем мање познатих скраћеница,
- поднаслов користите само ако додатно прецизира предмет или начин истраживања у односу на наслов,
- избегавајте постављање питања у наслову или поднаслову теме (опширније у: Lebrun, 2007, стр. 103-117).

4.2.1.2. Одређење предмета истраживања

Наслов теме мастер рада представља најопштију замисао предмета истраживања, док одређење предмета истраживања треба разумијевати као конкретизацију те замисли. Наведена конкретизација предмета истраживања реализује се у два корака:

1. теоријским одређењем предмета истраживања,
2. операционалним одређењем предмета истраживања.

С обзиром да формат идејне скице не захтијева детаљну разраду горе наведених корака, потрудићемо се да Вам предочимо најосновније методолошке захтјеве које морате испоштовати приликом израде овог дијела образложења теме.

При изради теоријског одређења предмета истраживања морате тежити не само ка утврђивању постојећег, већ и стицању новог научног сазнања. У том контексту, можемо издвојити сљедеће елементе теоријског одређења предмета истраживања:

1. реферисање на постојеће научно сазнање;

- провјерено научно сазнање о предмету истраживања у оквиру релевантне науке/научне дисциплине и(ли) сродних наука/научних дисциплина – појмови и теорије на којима, кроз њихово прихватање, поређење или критику, заснивате приступ одабраном предмету истраживања,
- непровјерено научно сазнање о предмету истраживања – резултати научних истраживања, најчешће емпиријских, који још увијек нису верификовани и(ли) адекватно теоријски утемељени.

2. претпоставке о могућностима за стицање новог научног сазнања;

- емпиријско/искуствено сазнање о предмету истраживања – ненаучно сазнање које примјеном одговарајућих научних метода (индукције и генерализације, систематизације, класификације и аналогije), те повезивањем са постојећим научним сазнањем, постаје основ за одређење предмета истраживања који претходно није научно проучаван,
- непостојеће сазнање о предмету истраживања – конструисање вјероватних претпоставки о предмету истраживања, насталих као резултат научне имагинације истраживача утемељене на претходно наведеним облицима сазнања (Милосављевић и Радосављевић, 2003, стр. 416-419).

Како поменуте претпоставке о могућностима за стицање новог научног знања имају првенствено хеуристички значај, њих требате наводити искључиво у случају да планирате реализацију истраживања које има хеуристичке претензије.

Хеуристика је научна дисциплина која проучава могућности за откривање нових спознаја, чињеница и рјешења.

Операционалним одређењем предмета истраживања прецизирасте шта конкретно истражујете. Суштински, пред Вама је задатак да појмове и теорије представљене у теоријском одређењу предмета истраживања, тј. постојеће научно сазнање о предмету истраживања на које сте реферисали (номинални ниво), повежете са конкретним одређењима појава и процеса које ћете истраживати (операционални ниво). У том правцу, потребно је да обратите пажњу на следеће ставке:

- коначно димензионирање садржаја предмета истраживања и његове чиниоце – шта се конкретно подразумева под формулацијом назива теме мастер рада, те функције, везе и односе битних дијелова предмета истраживања,
- временско одређење предмета истраживања – период постојања предмета истраживања обухваћен истраживањем,
- просторно одређење предмета истраживања – просторна локација предмета истраживања,
- дисциплинарно одређење предмета истраживања – научну дисциплину или дисциплине у оквиру којих ће се предмет истраживати (Милосављевић и Радосављевић, 2003, стр. 421-424).

Још једном ћемо нагласити да се од Вас не очекује детаљна разрада горе поменутих ставки, већ минималистички устројен концептуално-теоријски оквир (двје-три стране куцаног текста по наведеним стандардима), који на адекватан начин представља, конкретизује и специјализује предмет истраживања. Из те перспективе, а у складу са предметом истраживања и планираним истраживачким приступом, горе наведене ставке требате разрадити на такав начин и у тој мјери да потенцијалним читаоцима докажете да сте упознати са релевантним теоријским приступима и(ли) емпиријским подацима о предмету истраживања, односно да сте у могућности да их представите/користите као основ на коме ћете заснивати остале елементе образложења теме мастер рада (циљеве, хипотетички оквир, методе и технике, научну и друштвену оправданост истраживања). Како бисмо Вам додатно приближили улогу и значај концептуално-теоријског оквира за даље пројектовање истраживања навешћемо неколико учесталих метафора помоћу којих се описује значење поменуте синтагме:

- концептуално-теоријски оквир као „рефлектор“ – у смислу да је фокусиран на одређени скуп појмова/теорија,
- концептуално-теоријски оквир као аналитички „објектив“ – зато што из специфичне перспективе усмјерава анализу и разумијевање доступних података и односа међу појавама,
- концептуално-теоријски оквир као „скела“ – јер представља (привремену) структуру на коју се ослањамо при грађењу аргументације којом доказујемо оправданост истраживања,

- концептуално-теоријски оквир као „постоље за сортирање“ – зато што олакшава систематичну категоризацију и организацију података (Research and Writing Manual for Master’s Theses, 2012-13, стр. 40).

4.2.1.3. Циљеви истраживања

Циљеви истраживања представљају задатке које истраживач планира да реализује током истраживања, односно резултатима истраживања. Ако бисмо одређење предмета истраживања поистовјетили са мање или више детаљном мапом неког подручја (постојеће сазнање о том подручју), онда би циљеве истраживања могли да посматрамо као истраживачеве планове усмјерене ка одређењу жељеног нивоа и начина повећања детаљности поменуте мапе (провјере постојећег и[ли] стицања новог сазнања о том подручју), односно очекиване практичне импликације таквог подухвата. У контексту претходно наведеног, разликујемо научне и друштвене/примјењене циљеве истраживања. Научни циљеви указују на ниво научног сазнања који ће се остварити реализацијом истраживања:

- научна дескрипција – описивање појава и процеса (развоја, структура, функција, односа, веза, својстава, дјеловања, итд.);
- научна класификација и типологија – рашчлањивање и сврставање појава и процеса на основу одређених критеријума;
- научно откриће – ново сазнање о својствима и односима појава и процеса;
- научно објашњење – уочавање и кориштење општих правилности (принципа, теорија, закона) при указивању на међусобну повезаност појава и процеса;
- научно предвиђање – што тачнија прогноза промјена и развоја одређених појава и процеса.

Друштвени или примјењени циљеви указују на практичну корист која ће бити остварена реализацијом истраживања. Треbate имати у виду како наведена „практична корист“ може да се односи и на допринос научном сазнању у областима теорије и методологије.

Наведимо још неколико општих смјерница које ће Вам бити од помоћи при формулисању циљева истраживања:

- научна дескрипција је најнижи, а научно предвиђање највиши ниво научног сазнања;
- што је научно сазнање о предмету истраживања оскудније, научни циљеви истраживања су нужно нижи;
- у складу са претходном ставком, у зависности од постојећег научног сазнања о предмету истраживања могуће је поставити један или више научних циљева (уколико истражујемо нову појаву или процес можемо тежити само ка дескрипцији, док у случају већ истраживаних појава и процеса нужно стремимо и ка вишим нивоима научног сазнања);

- постављени научни циљеви имају обавезујући карактер, утолико што се морају остварити на наведеним нивоима научног сазнања (могућа су одступања у смислу да смо остварили виши ниво научног сазнања од оног или оних које смо навели, али не и обрнуто);
- научни циљеви морају бити формулисани у складу са одређеним аспектима предмета истраживања, доступним ресурсима за реализацију истраживања, те научно-стручним квалификацијама истраживача (не смију бити прешироко постављени и[ли] нереални);
- разликујемо неколико облика научног објашњења (каузално, функционално, структурално, телеолошко итд);
- практична употребљивост истраживања пропорционално је зависна од постојећег научног сазнања о предмету истраживања;
- на практичну употребљивост истраживања обрнуто пропорционално утиче ниво општости предмета истраживања (што је ниво општости предмета виши, практична употребљивост је нижа);
- могуће је поставити један или више друштвених/примјењених циљева истраживања (Милосављевић и Радосављевић, 2003, стр. 424-427).

4.2.1.4. Хипотетички оквир истраживања

Хипотезе представљају исказе о предмету истраживања које тек треба провјерити. С обзиром да су комплементарне са циљевима истраживања, њихов садржај може бити дескриптиван, сврставајући, објашњавајући или предвиђајући (Сакан, 2005, стр. 77).

Искази су реченице у којима се износе истините или лажне тврдње.

Није могуће преписати рецепт за успјешно откривање/постављање хипотеза, јер поред когнитивне, волунтаристичке и искуствене, наведена активност подразумијева и мање или више изражену креативну димензију личне једначине истраживача. То је видљиво и из класификације уобичајених начина на који се хипотезе откривају и(ли) постављају:

- интуитивно – непосредним увидом у међусобне односе појава и процеса;
- индуктивно – на основу исказа о појединачним случајевима, односно нових емпиријских сазнања о предмету истраживања;
- дедуктивно – на основу постојећег теоријског сазнања;
- аналогијом – на основу увида у сличности између познатих и мање познатих појава и процеса.

У том смислу, могуће је аргументовати како познавање и примјена одговарајућих методолошких смјерница можда нису довољни, али јесту нужни

услови за израду квалитетног хипотетичког оквира истраживања. На основу наведеног аргумента представимо неке од поменутих смјерница за које сматрамо да ће Вам бити од највеће користи.

При постављању хипотеза треба водити рачуна о изабраном истраживачком приступу, који може бити **квантитативни, квалитативни, мјешовити** или **теоријски**. Наиме, уобичајену метафору о реализацији научног истраживања као линеарној путањи, односно једносмјерном слиједу етапа које савлађујете једну по једну све до зацртаног циља (концептуализација, операционализација, прикупљање података, сређивање и анализа података, интерпретација прикупљених података, објављивање резултата истраживања), треба узимати са резервом. Ако она и може да важи за квантитативна истраживања, у којима је претходно детаљно пројектовање и планирање реализације етапа цјелокупног истраживања не само могуће, већ и нужно, њена примјена на остале истраживачке приступе није оправдана. За разлику од квантитативних, квалитативна и теоријска истраживања врло често имају нелинеаран ток (етапе у истраживању су начелно исте, али истраживач се по потреби може вратити на неку од претходних етапа, што може водити не само ка другачијој путањи, већ и новом циљу). Индуктивни карактер квалитативних, односно спекулативни карактер теоријских приступа, истраживачу дозвољава далеко већи степен слободе при пројектовању и реализацији истраживања. Честа је пракса да се при пројектовању таквих истраживања уопште не израђује хипотетички оквир, већ само постављају истраживачка питања. У том контексту, а имајући у виду формалне захтјеве који се односе на садржај образложења теме мастер рада, као и методолошка ограничења овог приручника, предложимо Вам да хипотетички оквир истраживања заснивате на оном критеријуму класификације хипотеза који највише одговара истраживачком приступу који сте одабрали.

Већина квантитативних истраживачких приступа у друштвеним наукама засновани су на операционализацији постојећег теоријског сазнања, тј. имају дедуктиван карактер. Сходно томе, постављање хипотетичког оквира при пројектовању таквих истраживања најчешће се врши на основу критеријума нивоа општости хипотеза. На основу наведеног критеријума хипотезе је могуће класификовати на три (општа, посебне, појединачне) или два нивоа (заснивајућа и разрађујуће). Општа или заснивајућа хипотеза поставља се на нивоу (насловa) предмета истраживања, посебне на нивоу сегмента/ чинилаца предмета истраживања, а појединачне или разрађујуће на нивоу основних садржаја операционалног одређења предмета истраживања (Сакан, 2005, стр. 90).

Хеуристичка отвореност квалитативних и теоријских истраживања погодна је за постављање хипотеза на основу критеријума њихове сазнајне улоге (радна и помоћне хипотезе). Радна хипотеза представља исказ за који се претпоставља да има оправдану и употребљиву сазнајну улогу у односу на предмет истраживања. Током самог истраживања она може бити измијењена, замијењена другом радном хипотезом или замијењена хипотетичким оквиром заснованим на неком другом критеријуму класификације хипотеза. Помоћне хипотезе се користе за допуњавање претходно постављених хипотеза, а у сврху истицања различитих аспеката и чинилаца предмета истраживања (Šešić, 1982, стр. 239-240).

Без обзира на одабрани истраживачки приступ, при постављању

хипотеза потребно је стремити ка одређеним методолошким критеријумима (на основу којих је могуће извршити и процјену њиховог квалитета):

- смјелост – степен оригиналности хипотезе;
- провјерљивост – могућност потврђивања/верификације хипотезе;
- једноставност – језичка прецизност и логичка разумљивост хипотезе;
- претходна вјероватноћа – степен повезаности хипотезе са доступним релевантним подацима на основу којих је могуће њено постављање, али не и потврђивање;
- објашњавајућа и предвиђајућа моћ – степен објашњавања претходно необјашњених појава и увида у њихов будући развој;
- сагласност с претходним знањем – процјена усклађености хипотезе са научним знањем и метафизичким претпоставкама (Сакан, 2005, стр. 143-159).

Такође, приликом постављања хипотеза потребно је поштовати одређена методолошка правила:

- не смију бити уже или шире од предмета истраживања;
- требају бити развијене на свим нивоима општости на којима је развијено операционално одређење предмета истраживања;
- требају бити у складу са наведеним научним и друштвеним/примјењеним циљевима истраживања;
- морају бити емпиријски или теоријски провјерљиве (Милосављевић и Радосављевић, 2003, стр. 428-429).

4.2.1.5. Основне методе и технике истраживања

Овај дио образложења теме мастер рада би требао да представља кратак приказ начина на који ћете реализовати планирано истраживање. У том правцу, од Вас се захтијева да у што краћим цртама наведете образложења начина примјене научних метода и техника које ћете користити током реализације истраживања.

Имајте на уму да одабране методе и технике морају бити усклађење са предметом, циљевима и хипотетичким оквиром истраживања.

При том би било најбоље да образложења начина примјене одабраних метода и технике не наводите стихијски, већ таксативно и по редосљеду који је у складу са уобичајеном класификацијом на:

- основне методе научног мишљења (анализа, апстракција, специјализација, дедукција, синтеза, конкретизација, генерализација, индукција);
- општенаучне методе (хипотетичко-дедуктивна, статистичка, моделовање, аксиоматска, аналитичко-дедуктивна, компаративна);

- методе за прикупљање података (испитивање [интервју, анкета и тест], посматрање, експеримент, студија случаја, анализа садржаја документа, фокус групни интервју, итд).

Поред одабраних метода и техника које су обухваћене представљеном класификацијом неопходно је навести и образложења кориштених метода и техника за анализу података. За квантитативна истраживања образложења се наводе за технике статистичке методе (описни показатељи, дијаграми, корелација, вишеструка регресија, факторска анализа, т-тестови, и др.), док се за квалитативна истраживања образложења наводе искључиво за специфичне методе и технике за анализу квалитативних података (тематска анализа, наративна анализа, анализа дискурса, мапирање, конверзацијска анализа и др.).

Приликом израде образложења употребе кориштених метода и техника за прикупљање података немојте заборавити да представите и начин узорковања. С обзиром да узорковање представља неоправдано запостављењу или изостављену наставну цјелину/јединицу унутар већине домаћих уџбеника из методологије друштвених наука укратко ћемо указати на одређене смјернице које Вам могу помоћи при изради поменутог дијела образложења теме мастер рада.

Начин узорковања зависи од изабраног истраживачког приступа. Уколико спроводите квантитативно истраживање узорковање би требало бити засновано на теорији вјероватноће (случајни узорак). С друге стране, узорковање у квалитативним истраживањима није засновано на теорији вјероватноће (намјерни узорак). Прије него што се детаљније осврнемо на поменуте концепције узорковања, навешћемо одређења неколико кључних појмова чије познавање је неопходно за њихово разумијевање:

- популација или основни скуп – све јединице посматрања/елементи основног скупа које повезује неко опште обиљежје (популација мора бити појмовно, просторно и временски одређена - нпр. студенти друге године Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци академске 2016/17. године);
- јединице посматрања или елементи основног скупа – појединачне појаве и(ли) процеси које припадају некој популацији/основном скупу (појединци, групе, облици друштвеног дјеловања, медијске поруке, итд.);
- узорак – одређени број јединица посматрања (дио основног скупа) на основу чијих се посматраних обиљежја доносе закључци о обиљежјима популације којој припадају;
- репрезентативни узорак – узорак који вјерно представља обиљежја популације (репрезентативност узорка зависи од врсте узорка, величине узорка и промјенљивости/варијабилности посматраног обиљежја);
- величина узорка – број јединица посматрања у узорку (обрнуто пропорционална величини популације, а пропорционална варијабилитету посматраних обиљежја популације);
- посматрано обиљежје/варијабла – одређено својство које може имати промјенљиве вриједности, а чијим се мјерењем утврђује степен

- сличности/различитости између јединица посматрања;
- оквир узорковања – операционално одређење популације, тј. најпотпунији могући списак јединица посматрања неке популације (најчешће заснован на постојећим базама података које се односе на јавне евиденције, јавне исправе, телефонске именике, чланство у организацијама, итд).

Приступ узорковању заснован на теорији вјероватноће подразумева да све јединице посматрања одређене популације имају унапријед познату шансу да постану дио узорка. Доследно придржавање наведеног принципа у квантитативним истраживањима омогућава случајни избор одређеног броја наведених јединица посматрања – формирање узорка, мјерење посматраних обиљежја јединица посматрања изабраних у узорак, односно извођење процјене о обиљежјима популације засновано на уопштавању података добијених спроведеним мјерењем. Иако разликујемо неколико врста узорака који су заснована на теорији вјероватноће, сви се формирају на основу исте процедуре:

Најчешће кориштене врсте узорака засноване на теорији вјероватноће у друштвеним наукама су:

- прости случајни узорак – све јединице посматрања унутар популације/оквира узорковања имају једнаку шансу да постану дио узорка (лутрија, табела случајних бројева, специјализовани компјутерски програми за генерацију случајних бројева);
- систематски узорак – избор јединица посматрања које постају дио узорка врши се на основу интервала узорковања (количник броја јединица посматрања обухваћених оквиром узорковања и броја јединица посматрања обухваћених планираном величином узорка), тако да се све јединице посматрања унутар оквира узорковања прво насумично нумеришу редним бројевима, а затим са тако устројеног списка од насумично изабраног редног броја у узорак бирамо оне јединице посматрања које су обухваћене претходно израчунатим интервалом узорковања (нпр. популација/оквир узорковања од 600 студената, планирана величина узорка 200 студента, интервал узорковања 3, сваки трећи студент од насумично

изабраног редног броја 10 са насумично устројеног списка студената);

- пропорционални стратификовани узорак – због репрезентативности узорка популација се дијели на специфичне потпопулације/стратуме, а затим се приступа формирању узорка тако да се на основу планиране величине узорка из сваког стратума простим случајним или систематским узорковањем бира онај број јединица посматрања који је у складу са процентуалним учешћем стратума у популацији (нпр. критеријум стратификације је полна припадност, утврђена процентуална заступљеност мушкараца унутар дате популације је 48 %, а жена 52 %, у планирани узорак ће бити бирано 48 % јединица посматрања из стратума мушкарци и 52 % јединица посматрања из стратума жене);
- групни или кластер узорак – кластери представљају потпопулације сачињене од јединица посматрања које и саме могу да се третирају као потпопулације, а узорковање се врши простим случајним и(ли) систематским избором у више етапа: из популације се бира одређени број потпопулација, унутар тих потпопулација се бирају јединице посматрања/нове потпопулације, и тако све до жељеног нивоа узорковања (најчешће се користи када су у питању географски распршене популације/јединице посматрања; нпр. испитујемо квалитет живота становника Бање Луке, у првој етапи насумично бирамо одређени број бањалучких насеља, у другој етапи унутар изабраних насеља бирамо одређени број улица, у трећој етапи унутар изабраних улица бирамо одређене адресе на којима ћемо тражити потенцијалне испитанике).

Приступ узорковању који није заснован на теорији вјероватноће подразумева да се јединице посматрања бирају у узорак на основу субјективне процјене истраживача. Наведена процјена може бити заснована на истраживачевом претходном знању и(ли) искуству, доступности јединица посматрања, анализи примарних података, анализи секундарних података, обавјештењима информаната и сл. За разлику од узорковања заснованог на теорији вјероватноће, овај приступ узорковању не карактерише линеарна процедура формирања узорка:

- истраживачи најчешће не одређују оквир узорковања;
- величина узорка се најчешће не планира унапријед, већ се одређује током самог истраживања;

- узорци су формирани од мањег броја јединица посматрања;
- јединице посматрања које се бирају у узорак нису нужно репрезентативни, већ типични или нетипични представници популације (током истраживања врши се међусобно поређење обиљежја изабраних јединица посматрања);
- циљ узорковања није прикупљање података који се могу уопштавати, већ података на основу којих је могуће боље разумијевање појава и процеса.

Најчешће кориштене врсте узорака које нису засноване на теорији вјероватноће у друштвеним наукама су:

- пригодни узорак – сачињен је од јединица посматрања које су лако доступне и(ли) спремне на сарадњу (нпр. пролазника на улици који пристану да учествују у ТВ анкети);
- квотни узорак – попут пригодног, сачињен је од јединица посматрања које су лако доступне и(ли) спремне на сарадњу, али уз претходно планирање броја јединица посматрања из одређених потпопулација које ће бити изабране у узорак (нпр. за потребе реализације ТВ анкете у узорак ћемо бирати 5 пролазника старости од 20 до 29 година, 5 пролазника старости од 30 до 39 година, 5 пролазника старости од 40 до 49 година, 5 пролазника старости од 50 до 59 година и 5 пролазника који су старији од 60 година);
- циљни узорак – истраживач бира типичне јединице посматрања са одређеном специфичном намјером заснованом на циљу/циљевима истраживања (нпр. за потребе извођења фокус-групног или дубинског интервјуа бирате испитанике који су стручњаци у некој области друштвеног дјеловања, који посједују специфично животно искуство, који су припадници маргиналних друштвених група и сл.);
- узорак девијантних или екстремних случајева – сличан циљном узорку, с тим да се формира од јединица посматрања које су на одређени начин нетипичне/неуобичајене у односу на популацију којој припадају (нпр. особе које су по први пут завршиле додипломски студиј након напуњених 50 година);

- узорак „грудве снијега“ – погодан за узорковање различитих друштвених мрежа, формира се избором одређеног броја испитаника који препоручују своје познанике које би требало бирати у узорак, новоизабрани испитаници препоручују своје познанике, и тако све до избора довољног броја јединица посматрања у узорак (нпр. ако желите да сакупљате животне приче емиграната из БиХ ступићете у контакт са њих неколико, они ће Вас повезати са својим познаницима који су такође емигрирали из БиХ и тако све док не изаберете довољан број испитаника).

4.2.1.6. Научна и друштвена оправданост истраживања

У овом дијелу образложења теме мастер рада неопходно је да представите очекивани допринос Вашег истраживања постојећем научном сазнању и друштвеном дјеловању. Попут циљева истраживања, из којих и проистичу, научна и друштвена оправданост истраживања (пресудно) су условљене врстом планираног истраживања (теоријско, емпиријско, примјењено). У том смислу, научни и(ли) друштвени допринос Вашег истраживања може да буде више или мање изражен. При том требате имати на уму да је и наука облик друштвеног дјеловања, тако да је свако научно оправдано истраживање истовремено и друштвено оправдано. С друге стране, постоје друштвено оправдана истраживања која нису научно оправдана (нпр. редован мониторинг одређене појаве или процеса).

Научни допринос Вашег истраживања може да буде хеуристички или верификаторни, а остварује се на нивоу теорије и(ли) методологије (Милосављевић и Радосављевић, 2003, стр. 442).

Друштвени допринос Вашег истраживања може да се огледа у нуђењу рјешења за један или више друштвених проблема. Будите опрезни! Немојте да Вас заведе општост синтагме „друштвени проблем“. Понуђено рјешење може да се односи на критику или унапређење постојећег, као и заговарање новог облика друштвеног дјеловања, без обзира на његов положај унутар друштвене структуре (интерперсонални, групни, организациони и[ли] институционални ниво), све док је оно у оквирима претходно наведених одређења предмета, циљева и хипотетичког оквира истраживања.

4.2.1.7. Списак основне литературе

Списак основне литературе обухвата изворе података (научну и стручну литературу) кориштену приликом израде облажжења теме мастер рада. Кориштене изворе потребно је навести у складу са АРА стилом, осим ако сте са ментором договорили употребу неког другог система референцирања.

Препоручена литература:

- Halmi, A. (1999). *Temelji kvantitativne analize u društvenim znanostima*. Zagreb: Alinea.
- Halmi, A. (2005). *Strategije kvalitativnih istraživanja u primjenjenim društvenim znanostima*. Zagreb: Naklada Slap.
- Lebrun, J. (2007). *Scientific Writing: A Reader and Writer's Guide*. Singapore: World Scientific Publishing.
- Man, Prem S. (2009). *Uvod u statistiku*. Beograd: Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Милосављевић, С. и Радосављевић, И. (2003). *Основи методологије политичких наука*. Београд: Службени гласник.
- Pallant, J. (2009). *SPSS: priručnik za preživljavanje*. Beograd: Mikro knjiga.
- Сакан, М. (2005). *Хипотезе у науци*. Нови Сад: Прометej.
- School of Education and Human Development (2012-13). *Research and Writing Manual for Master's Theses*. <http://www.uap.asia/wp-content/uploads/2013/01/SED-Thesis-Research-and-Writing-Manual>.
- Tkalac Verčić A., Sinčić Ćorić D., Pološki Vokić N. (2010). *Priručnik za metodologiju istraživačkog rada – Kako osmisliti, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje*. Zagreb: M.E.P. d.o.o.
- Šešić, B. (1982). *Osnovi metodologije društvenih nauka*. Beograd: Naučna knjiga.

5. ПИСАЊЕ СЕМИНАРСКИХ И ЗАВРШНИХ РАДОВА

Да ли изостављање предмета посвећених методологији израде академских радова из већине курикулума студијских програма у БиХ и окружењу сугерише висок ниво академске писмености међу студентима, универзитетским наставницима и сарадницима, те научним истраживачима, са поменутих простора? Управо супротно. У питању је структурални проблем који се учестало манифестује не само на нивоу формалног, већ и неформалног образовања, а самим тим и у пракси. У том контексту, редови који слиједе биће усмјерени ка промоцији његовања културе академског писања као општег и незаобилазног мјеста у научно-истраживачком и стручном образовању академица.

Писање академских радова је вјештина. У том смислу, иако можете бити више или мање надарени за академско писање, за успјешно учење и развој наведене вјештине пресудно је њено практиковање, а не таленат. Из те перспективе писање семинарских радова можемо посматрати као припрему за писање завршног рада на првом циклусу студија, писање завршног рада на првом циклусу студија као припрему за писање мастер рада, а писање мастер рада као припрему за писање осталих научних и(ли) стручних радова. Током тог процеса студенти постепено усвајају, савлађују и(ли) развијају техничке, ситуационе, етичке, језичко-стилске и структуралне аспекте писања академских радова. Додатну и несебичну помоћ у том настојању требају/треба би да им пружају наставници и сарадници.

Техничке аспекте писања академских радова засебно ћемо разматрати у наредном поглављу. У овом поглављу, прво ћемо се осврнути на ситуационе, етичке и језичко-стилске аспекте академског писања, јер њихово познавање представља неопходан предуслов за израду свих врста академских радова,

а затим ћемо се фокусирати на структуралне специфичности семинарских и завршних радова.

5.1. Ситуациони аспекти академског писања

Под ситуационим аспектима академског писања подразумејемо утицај који на израду академског рада имају чиниоци повезани са непосредним окружењем у коме се одвија процес израде академског рада и психо-физичким стањима писца током израде академског рада: мјесто писања рада, вријеме писања рада, техничку опрему која се користи приликом писања рада, мотивацију за писање, концентрацију приликом писања, инспирацију за писање, умор, поспаност, стрес итд. Иако појединачни и збирни утицај наведених чинилаца на процес писања не можемо увијек и(ли) у потпуности контролисати, познавање и практиковање сљедећих смјерница може Вам бити од велике помоћи:

- ако сте у могућности, за мјесто писања академског рада бирајте просторију која ће Вам омогућити квалитетно, пријатно и донекле изоловано радно окружење;
- немојте привремено или трајно мијењати уобичајено мјесто писања академског рада, осим ако то не можете избјећи;
- вријеме писања академског рада треба схватати озбиљно не само као макро, већ и микро ресурс;
- вријеме писања академског рада као макро ресурс обухвата цјелокупно расположиво вријеме за израду, одбрану и(ли) објављивање академског рада, а као микро ресурс односи се на расположиво вријеме за писање академског рада током једног дана;
- без обзира да ли сте условљени одређеним роком или не, било би пожељно да са писањем академског рада започнете чим се стекну неопходни услови, односно најкасније након анализе података прикупљених за потребе истраживања;
- успјешно управљање расположивим временом за писање рада на дневном нивоу зависи од многих чинилаца, а најважнији међу њима су досљедно придржавање планираних дневних обавеза и уважавање властитог биоритма;
- техничка опрема коју користите за потребе писања рада (рачунар, штампач, скенер, итд.) мора бити харвердски исправна и опремљена одговарајућим софтвером, а од Вас се очекује ниво информатичке писмености који омогућава несметано кориштење њених потенцијала;
- програм за обраду текста који користите подесите тако да у што краћим временским интервалима снима оно што сте написали, а сваки пут након завршетка писања копије дотичног фајла поред рачунара, похраните и на преносну меморију (USB, CD, DVD) и(ли) пошаљите на властиту е-mail адресу;
- мотивацију за писање академског рада црпите из жеље за академским и професионалним успјехом, а подстичите ју повременим „наградама“ за успјешно завршене дијелове рада (у складу са Вашим склоностима

и могућностима поменути награда може да буде било која активност или предмет, нпр. излазак са пријатељима или омиљено јело);

- не допустите да Вас демотивишу периоди „зурења у празну страну“, односно вишечасовне или вишедневне стваралачке кризе, то су врло уобичајени моменти приликом писања академског рада које можете превазићи додатним истраживачким радом (читањем литературе, анализом података, итд.) и(ли) опуштајућим активностима (читањем белетристике, одласком у кино, рекреацијом или физичким радом, и сл.);
- током писања академског рада избјегавајте активности које Вас могу деконцентрисати (слушање музике, читање онлајн часописа, кориштење интернет претраживача у сврхе неvezане за израду академског рада, кориштење друштвених мрежа, и сл.);
- максимално користите периоде када сте инспирисани за писање, чак и по цијену одгађања или одустајања од других планираних обавеза;
- умор, поспаност и стрес су психо-физичка стања која морате уважавати, а најбољи начин за њихову превенцију и превазилажење нису психоактивне супстанце, већ рационално планирање и кориштење расположивог времена за писање академског рада, те квалитетан одмор;
- избјегавајте истовремено писање више академских радова.

5.2. Етички аспекти академског писања

Под етичким аспектима академског писања подразумевамо вриједносни однос аутора академског рада према резултатима властитог истраживања, односно резултатима истраживања других научника. У том смислу, разликујемо два основна облика неетичког понашања истраживача – аутора академског рада:

- научну превару,
- плагирање.

Синтагмом „**научна превара**“ означавамо свако измишљање и(ли) прилагођавање резултата научних истраживања. Такође, наведени термин може да се односи и на неетичко представљање резултата научних истраживања (прикривање битних информација и[ли] наручиоца/спонзора истраживања). Нужно треба указати и на најчешће разлоге за такво понашање истраживача – аутора академског рада:

- неодговарајуће пројектовано истраживање;
- проблеми при реализацији истраживања;
- идеолошка острашћеност;
- тежња ка „научно увјерљивијој“ и(ли) „друштвено пожељнијој“ аргументацији;
- материјална корист;

- притисак осталих заинтересованих страна (ментора, наручиоца и[ли] спонзора истраживања, и др.).

Плагирање представља крађу интелектуалне својине других аутора/научника. Манифестује се преузимањем дијелова радова (специфичних појмова, синтагми, дијелова реченица, реченица, пасуса), података, методолошких поставки, идеја и(ли) теорија, без реферисања на изворни материјал/извор.

Посебан облик плагирања је аутоплагирање, тј. ситуација у којој аутор поново користи/“рециклира“ дијелове радова и(ли) идеје које је већ објавио, а да се на њих уопште не позива. О техничким аспектима адекватног цитирања/референцирања/навођења извора (у тексту рада и списку кориштене литературе) биће више ријечи у дијелу *Приручника* посвећеном системима/стиловима референцирања у друштвеним наукама. Овом приликом укратко ћемо се осврнути на научно прихватљиве начине цитирања у тексту рада.

Цитирање је уобичајена пракса у академском писању, под којом се подразумевају стандардизовани начини за (ре)презентацију и идентификацију дијелова радова, података, методолошких поставки, идеја и теорија преузетих од других аутора. Основни разлози за цитирање су:

- постављање парадигматских/теоријских оквира на основу којих ће се вршити анализа и интерпретација података;
- преузимање методолошких рјешења (модела, инструмената, и сл.);
- аргументација изнијетих тврдњи;
- међусобно поређење тврдњи различитих аутора;
- критика тврдњи са којима се не слажемо;
- одавање академског признања аутору изворног материјала;
- упознавање читалаца са изворним материјалом.

Ако немате искуства у академском писању може Вам бити нејасно када и како можете да користите цитат у тексту рада. У том контексту, Куба и Кокинг наводе сљедеће савјете и правила:

- сумирање или парафразирање/препричавање преузетог материјала врши се путем валидних и концизних израза;
- приликом писања увијек водите рачуна о равнотежи између сопствених ријечи и преузетих цитата;
- у тексту рада искључиво наводите цитате који су битни за оно што желите да саопштите;
- некада се цитати користе искључиво због указивања на специфичне појмове, који се у том случају означавају знацима навода;
- у одређеним околностима боље је да користите директно цитирање, тј. да што краћи дио изворног материјала (до неколико реченица) преузмете у форми оригиналног текста (ако Вам је поменути дио изворног материјала изузетно битан за аргументацију, ако нисте у могућности да га адекватно парафразирате, ако је у питању извод из интервјуа, и сл.);

- правите разлику између краћих и дужих цитата;
- приликом директног цитирања дио изворног материјала који преузимамо (најчешће) преносимо без икаквих измјена и означавамо га знацима навода;
- измјене у оригиналном тексту цитата могуће је вршити због његовог скраћивања (изостављање ријечи или реченица се означава са три тачкице) или дјеломичног прилагођавања тексту Вашег рада (свака додана ријеч унутар наводника мора бити стављена у заграду);
- нетачне или политички некоректне дијелове изворног материјала који цитирамо означавамо са рјечју „sic“ у загради (лат. „sic erat scriptum“/срп. „тако је написано“), јер на тај начин указујемо читаоцима да смо текст или информацију пренијели у оригиналној форми, али да је у питању грешка или да се не слажемо са тврдњом коју износи аутор;
- увијек је нужно навести извор цитата (Kuba i Koking, 2004, стр. 153-157).

Ради илустрације, навешћемо и три примјера за најуобичајније начине цитирања у академском писању:

1. директно цитирање цјелокупне реченице у тексту:

„У науци *ништа* није извјесно и ништа се не може доказати, иако нам, наравно, научна настојања пружају најпоузданије информације о свијету на које можемо претендовати“ (Gidens, 1998, стр. 46).

2. директно цитирање дијела реченице у тексту:

Иако истиче како немогућност постизања апсолутно извјесног сазнања представља једну од темељних карактеристика савремене науке, Гиденс (1998) ипак тврди да „научна настојања пружају најпоузданије информације о свијету на које можемо претендовати“ (стр. 46).

3. парафразирање/препричавање:

Указивање на неизвјесност савремених научних спознаја/ сазнања не мора нужно подразумевати и одбацивање њихове теоријске, емпиријске и(ли) практичне вриједности (Gidens, 1998).

5.3. Језичко-стилски аспекти академског писања

Да ли академско писање у друштвеним наукама нужно мора бити херметично и(ли) апстрактно? Реферишући на наведену проблематику познати амерички социолог Чарлс Рајт Милс (Charles Wright Mills) је крајем педесетих година прошлог вијека написао сљедеће редове:

Увјерен сам да ћете се сложити са тим да свој рад треба дати јасним и једноставним језиком, колико год то, и то максимално, предмет књиге и ваше мисли о томе предмету допуштају. Међутим, као што сте можда већ и запазили, изгледа да је у друштвеним наукама преовладала пракса служења гломазном и претенциозном прозом ... Чује се, у ствари, из разних, и то ауторитативних, извора да „влада озбиљна криза писмености“ – криза која се умногоме и на упадљив начин манифестује баш код научника који се баве друштвеним наукама. Да ли је тај необични језик условљен чињеницом да се дискусија води о дубоким и суптилним проблемима, концепцијама и методама? (Rajt Mills, 1998, стр. 231-232).

Ако се заједно са Милсом сложимо да одговор на горе постављена питања најчешће не треба тражити у сложености истраживаног предмета и(ли) нужној употреби техничких термина, карактеристичних за одређену научну дисциплину или школу мишљења унутар исте, већ у разликовању квалитетног академског писања/„академске прозе“ од неумјереног и неоправданог кориштења научног жаргона/„академске позе“ (Rajt Mills, 1998, стр. 233), онда нашу пажњу можемо усмјерити ка језичким и стилским конвенцијама које ће Вам помоћи да што јасније, једноставније, прецизније и сажетије напишете/ представите резултате истраживања. У том правцу, указаћемо на најбитније формалне и структуралне аспекте академског стила писања.

На основу друштвене функције језика, тј. уобичајених начина употребе језика у одређеним областима друштвеног дјеловања, Тошовић (1988) разликује сљедеће функционалне стилове стандардног/књижевног језика: разговорни/колоквијални, научни, књижевно-умјетнички, административни и публицистички. Наведени функционални стилови међусобно се разликују по специфичностима уочљивим на фонетско-фонолошком, морфолошком, лексичком, синтаксичком, и(ли) семантичком нивоу језичке структуре. У том смислу, специфичности научног функционалног стила у односу на стандардни/књижевни језик и друге функционалне стилове најуочљивије су на лексичком (научна терминологија) и синтаксичком нивоу (елементи реченичне структуре и слијед реченица у тексту условљени су одговарајућим облицима и принципима научног мишљења). Примаран облик појавности научног функционалног стила је писмена форма, а према степену научности/прилагођености циљној публици унутар њега је могуће разликовати три подстила: строго научни или академски (циљна публика: стручњаци), научно-уџбенички (циљна публика: студенти, ученици) и научно-популарни (циљна публика: лаици) (Тошовић, 1988). У складу са претходно реченим, академски или строго научни стил писања у стручној литератури се најчешће поистовјећује са сљедећим формалним обиљежјима:

- треба бити у складу са важећим правописом и граматиком стандардног/књижевног језика на којем се пише научно дјело;
- не смије бити претенциозан (уображен), прециозан (извјештачен),

патетичан (страствен), емфатичан (заснован на наглашавању одређених ријечи), бомбастичан (претјерујући), панегеричан (похвалан), дијаболичан (клеветнички или негирајући), ироничан (подсмјевајући), скептичан (сумњичав), полемичан (свадљив), хиперкритичан, фамилијаран (присан), реторички (говорнички, слаткорјечив, сликовит), и(ли) свечан;

- заснован је на објективној и непристрасној анализи, а не на субјективним убјеђењима и(ли) осјећањима;
- користи терминологију науке/научне дисциплине којој припада (у случају интердисциплинарних истраживања употребљава се терминологија доминантне научне дисциплине, а уз њу се користе одговарајући термини из других научних дисциплина);
- не трпи произвољност, неодређеност и вишезначност термина и језичких израза,
- не трпи стилске фигуре, са изузетком компарације као поступка у служби закључивања;
- дозвољава употребу страних ријечи (ако не постоји одговарајући термин у језику на којем се пише рад), нарочито ако су у питању интернационални термини и изрази са стандардизованим/прецизним значењем;
- дозвољава понављање истих ријечи или исказа у сложеним реченицама, ако то доприноси прецизности исказа;
- одобрава употребу илустрација (фотографија, цртежа, скица, мапа, шема, дијаграма, табела, и сл.) у ситуацијама када: надопуњавамо или прецизирамо исказе, износимо аргументе доказивања или оповргавања, приказујемо или описујемо неке појаве (њихове дијелове или својства), квантитативно исказујемо претходно наведене ставке (Šešić, 1982, стр. 22-24; Тоšović, 1988, стр. 113; Šamić, 1990, стр. 101-104; Милосављевић и Радосављевић, 2003, стр. 647-650).

Структурални аспекти академског стила писања односе се на три основне стилске јединице: ријеч, реченицу и пасус.

Ријеч је скуп гласова или један глас који има одређено значење. Помоћу ријечи саопштавамо мисли, осјећања, чињенице, обавјештења и друге поруке. Оне представљају основне градивне елементе сложенијих синтаксичких јединица – синтагми и реченица. С обзиром да ријечи поред основног могу да имају и по неколико пренесених значења њихова једнозначна и прецизна употреба представља нужан услов за јасноћу и прецизност наших исказа/сложенијих синтаксичких јединица. Сходно томе, треба правити разлику између ријечи, као језичког средства изражавања, појма, као мисли/идеје о битним карактеристикама неке појаве, и термина, као ријечи која има мање или више прецизно/прихваћено значење у оквиру неке научне дисциплине и која као таква представља језички израз појма (Petrović, 1998, стр. 20-23). За разлику од појмова, чија су значења мање или више константна у зависности од (не) промјенљивости појава на које се односе и(ли) идеолошких/парадигматских приступа истим, термини су ствар договора, па је битно напоменути да један појам може бити изражен са више различитих термина (на разним језицима,

у разним епохама, у оквиру разних идеологија или парадигми), односно да се истим термином могу изражавати различити појмови (нпр. „инструмент“, „демократија“ и сл.) (Марковић, 2002, стр. 29-30). Наведена одређења послужиће нам као основ за проширивање и надограђивање формалних обиљежја академског стила писања која се односе на одговарајуће кориштење ријечи. У том правцу, навешћемо неколико сугестија и правила која ће Вам бити од помоћи:

- јасно и прецизно значење термина, али и свих других ријечи, могуће је утврдити увидом у стручне рјечнике и(ли) лексиконе;
- поред основног и посредног значења (денотације и конотације), ријечи имају и сугестивну снагу, асоцијативну вриједност, боју и осјећајни тон, па их је и у том смислу потребно ускладити са одговарајућим контекстом;
- при писању треба водити рачуна о разноликости ријечи, тј. избјегавати понављање истих ријечи, граматичких облика, конструкција, реченичних структура, у кратком размаку унутар текста;
- у научној прози нема мјеста за фамилијарне, колоквијалне и вулгарне изразе (Šamić, 1990, стр. 105-109).

Реченица је скуп ријечи (или једна ријеч) са одређеним значењем помоћу којег саопштавамо мисли, осјећања, чињенице, обавјештења и друге поруке. Унутар њене структуре могуће је разликовати ријечи са специфичним функцијама (тзв. реченичне дијелове): предикат, субјекат, објекат, атрибут, апозицију и прилошке одредбе. Према Шамићу (1990), кохерентност реченичне структуре, тј. логичан однос између реченичних дијелова, представља један од најбољих показатеља разумљивости и прецизности реченице у научном тексту. Наведени аутор упознаје нас и са најчешћим грешкама при конструкцији реченичне структуре, али и међусобног односа реченица:

- реченица је двосмислена зато што није могуће утврдити на коју ријеч се односи замјеница;
- паралелне идеје нису изражене одговарајућим паралелним граматичким конструкцијама;
- током реченице није задржан исти субјект, глаголски облик (вријеме, стање), лице, број и сл.;
- спајање простих реченица различитих врста у једну сложену реченицу;
- непотпуне језичке конструкције које нарушавају кохерентност реченице;
- кохерентност реченице је нарушена и ако се некој ријечи да погрешно мјесто у реченици;
- погрешно постављени или изостављени знакови интерпункције;
- учестала употреба простих реченица;
- учестала употреба само краћих или само дужих реченица;
- употреба предугих и(ли) запетљаних реченица (Šamić, 1990, стр. 109-111).

Пасус или параграф је дио текста састављен од низа реченица које повезује једна цјеловита мисао или тема. Садржај пасуса може да се односи на опис, нарацију, класификацију, поређење, аргументацију, изношење личних ставова, објашњење, појашњење, доношење закључака, или друге облике (ре) презентације научног мишљења.

Без обзира на врсту садржаја, квалитет пасуса утврђује се на основу сљедећих критеријума:

- јединства – све реченице унутар пасуса морају бити усмјерене ка основној мисли или теми која се у њему развија;
- кохерентности – сљед реченица унутар пасуса мора бити заснован на одређеној вези (хронолошкој, узрочној и сл.), која је јасна и очигледна за потенцијалног читаоца;
- истицања – важне идеје и термини унутар пасуса морају добијати више простора у односу на оне мање важне (Šamić, 1990, стр. 112-113).

Сходно томе, сви пасуси имају идентичну основну структуру, коју је могуће представити на сљедећи начин:

- прва реченица – најављује носећу мисао/тему пасуса;
- сљедеће реченице – развијају носећу мисао/тему пасуса;
- посљедња реченица – представља закључак и најављује нови пасус (Boeglin, 2010).

Јединство и кохерентност структуре пасуса, поред адекватног уклапања реченица, остварује се и кориштењем повезујућих ријечи (везника, приједлога, и др.) и фраза (нпр. међутим, слично томе, такође, у том смислу, насупротив томе, за разлику од и сл.).

Дужина пасуса варира у зависности од простора потребног за образлагање носеће мисли или идеје, али не би требала да прелази једну страну куцаног текста или да га чини само једна реченица (уобичајена дужина пасуса је између 1/4 и 2/3 стране куцаног текста). Такође, поменимо и да се почетак новог пасуса означава увлачењем првог реда текста за пет до десет словних мјеста удесно од лијеве маргине (један притисак на тастер Tab у програму Microsoft Word) или размаком од једног реда између пасуса (један притисак на тастер Enter у програму Microsoft Word).

5.4. Структура семинарских и завршних радова

У најопштијем смислу, семинарски и завршни радови имају сличну структуру, која се састоји из четири цјелине: уводног дијела рада (увода), централног дијела рада (одређеног броја поглавља у којима се представљају концептуални/теоријски, методолошки, емпиријски и други налази о предмету истраживања), завршног дијела рада (закључка) и дијела рада у коме се наводе кориштена извори и прилози. Такође, квалитетно структурисање уводних,

централних, и закључних дијелова, семинарских и завршних радова почива на истим принципима:

- наведене цјелине/поглавља морају бити јединствена и кохерентна, тј. у складу са циљевима и хипотетичким оквиром истраживања;
- јединственост и кохерентност наведених цјелина/поглавља остварује се адекватним комбиновањем различитих врста пасуса: уводних, пасуса у којима се дефинишу термини, функционалних (у којима се врши разрада предмета истраживања, доказују тврдње, врши интерпретација прикупљених података и добијених резултата), прелазних (који повезују друге пасусе) и закључних (Kundačina i Bandur, 2007, стр. 180);
- централни дио рада не треба бити састављен од превеликог броја поглавља (код семинарских радова не више од три, а код завршних не више од пет поглавља) (Шуваковић, 2010);
- међу поглављима не би требала да постоји изражена разлика у дужини;
- ако постоји потреба за наглашавањем одређених подтема унутар поглавља, поглавља се могу подијелити на потпоглавља;
- поглавље се може подијелити на најмање два потпоглавља, тј. нема смисла издвајати само једно потпоглавље унутар поглавља;
- поглавља/потпоглавља морају имати наслове/поднасловe који јасно и прецизно указују на њихов садржај;
- свако поглавље и потпоглавље морају бити адекватно нумерисани (уводни, закључни и дио рада у наводе кориштена литература/извори и илустрације, не треба нумерисати).

Поред наведених сличности, у наредна два потпоглавља указаћемо и на структуралне специфичности семинарских и завршних радова.

5.4.1. Структура семинарских радова

С обзиром на намјену, начин израде и обим, семинарских радова (између 15 и 20 страница текста), они имају релативно једноставну структуру:

- насловна страница – назив универзитета, назив високошколске установе, назив предмета у оквиру којег се израђује рад, назив рада, име и презиме студента, име и презиме ментора, мјесец и година израде;
- садржај – назначене почетне странице дијелова рада/поглавља/потпоглавља;
- увод – представљање теме и разлога због којих се она обрађује (око 10% текста рада);
- централни дио – разрада теме, тј. критички приказ резултата досадашњих истраживања о теми организован по поглављима/потпоглављима (око 70-75% текста рада);
- закључак – кратак осврт на тезе из централног дијела рада и извођење закључака о теоријским, емпиријским и(ли) практичним

- импликацијама реализованог истраживања (око 10-15% текста рада);
- попис кориштене литературе и других извора;
- прилози (илустрације, инструменти и сл.) (опширније у: Шуваковић, 2010, стр. 58-59).

5.4.2. Структура завршних радова

Структура завршних радова на првом и другом циклусу студија условљена је изабраним истраживачким приступом. Сходно томе, разликујемо два основна модела структуре завршних радова: стандардни-научни и класични-хуманистички.

Стандардни-научни модел структуре завршног рада примјењује се при писању извјештаја о резултатима квантитативних истраживања (рјеђе и квалитативних истраживања). Заснован је на модификованом IMRAD моделу (*Introduction – Materials and Methods – Results – And – Discussion*), који је уобичајени формат за организацију структуре научних чланака унутар квантитативне парадигме у друштвеним наукама, и најчешће је конципиран на сљедећи начин:

Структуралне цјелине рада	Структурални елементи рада	Сврха структуралних елемената рада
Уводни дио рада (до 10%)	Насловна страна Садржај Апстракт Увод	Упознавање академске публике са предметом истраживања, структуром завршног рада и разлозима због којих се спроводи истраживање.
Централни дио рада (80-85%)	Преглед литературе Методолошки оквир истраживања Резултати Дискусија	Упознавање академске публике са постојећим научним сазнањем о предмету истраживања, начину на који је планирано и реализовано истраживање, добијеним резултатима истраживања, те њиховом анализом и интерпретацијом.
Завршни дио рада (око 10%)	Закључак	Упознавање академске публике са научним и(ли) практичним импликацијама и значајем спроведеног истраживања, те препорукама за будућа истраживања.
Извори и прилози	Научна и(ли) стручна литература Други извори Прилози	Упознавање академске публике са кориштеним изворима и битним прилозима (илустрацијама, инструментима, списком скраћеница, и сл.).

Табела 2: Стандардни научни модел структуре рада

У зависности од сложености предмета истраживања и Вашег договора са ментором, претходно наведену структуру можете прилагођавати властитим потребама (нпр. кроз спајање поглавља *Резултати* и *Дискусија*, диференцијацију спојених поглавља *Резултати* и *Дискусија* на више поглавља са истом сврхом, и сл.), али уз нужно вођење рачуна о препознатљивим карактеристикама стандардно-научног модела структуре завршног рада:

- устројен је у складу са методолошким захтјевима који се односе на адекватну процедуру писања извјештаја о резултатима квантитативних истраживања;
- даје формалне смјернице за успостављање јединствености и кохерентности структуралних цјелина унутар рада;
- омогућава лако проналажење тражених информација унутар рада.

Потребно је водити рачуна и о редослиједу писања структуралних цјелина/елемената рада. Насупрот редослиједу структуралних цјелина/елемената у коначној верзији завршног рада, прво се пише централни, затим закључни, а тек на крају уводни дио рада, и то сљедећим редослиједом:

1. Преглед литературе – с озбиром да се односи на релевантне теоријске, методолошке и(ли) емпиријске студије о предмету истраживања, тј. већ постојеће научно сазнање, овај структурални елемент можете почети да пишете непосредно након усвајање пријаве завршног рада;
2. Методолошки оквир истраживања – пише се током или непосредно након прикупљања, сређивања и обраде података (у зависности од захтјева ментора, најчешће представља проширену верзију идејне скице истраживања, надопуњену са информацијама о организацији и току истраживања, или сажет приказ нацрта научне замисли);
3. Резултати – пишу се непосредно након завршетка обраде података, а састоје се из табела и графичких приказа који су попраћени одговарајућим коментарима о најзначајнијим резултатима/налазима истраживања;
4. Дискусија – пише се непосредно након завршене анализе података, и представља интерпретацију најзначајнијих налаза истраживања, тј. њихово упоређивање са постављеним хипотезама и(ли) постојећим научним сазнањем о предмету истраживања, односно утврђивање могућности њиховог уопштавања или коришћења за потврђивање одређене теорије;
5. Закључак – надовезује се на *Дискусију*, а представља сажет приказ научних и(ли) практичних доприноса спроведеног истраживања, односно смјерница за будућа истраживања;
6. Увод – након што сте написали претходне дијелове рада, биће Вам далеко лакше да позиционирате спроведено истраживање унутар постојећег научног сазнања о предмету истраживања, те да у том правцу, будуће читаоце укратко упознате са предметом истраживања и разлозима за спровођење истраживања (али без реферисања на резултате истраживања представљене у *Дискусији* и *Закључку*);

7. Апстракт – представља сажет приказ (до 250 ријечи) предмета, циљева, примјењених метода и техника, резултата и закључака истраживања.

Саставни дио апстракта су кључне ријечи (до 5 најзначајнијих термина повезаних са Вашим истраживањем).

Искористимо ову прилику да се укратко осврнемо и на смјернице за успјешну презентацију квантитативних података:

- табеле и графички прикази морају садржавати довољно информација да их потенцијални читалац може тумачити без увида у попутни текст;
- исти подаци се приказују на један начин – табеларно или графички;
- табеле и графички прикази морају бити адекватно нумерисани и означени називима;
- немојте претјеривати са навођењем табела и графичких приказа, нарочито ако су у питању резултати које је могуће одмах уврстити у текст;
- форма табела и графичких приказа треба бити истовјетна током цијелог рада;
- ако су у питању секундарни подаци у подножју табеле или графичког приказа треба навести њихов извор (Kuba i Koking, 2004, стр. 145-146).

Класични-хуманистички модел структуре завршног рада примјењује се при писању извјештаја о резултатима квалитативних и теоријских истраживања (Табела 3). За разлику од стандардно-научног модела, класични-хуманистички модел омогућава већу слободу при креирању структуре завршног рада, што кореспондира са нелинеарним и креативним карактером квалитативних и теоријских истраживања. Такође, унутар класично-хуманистичког модела не постоје специфична поглавља посвећена прегледу постојећег научног сазнања о предмету истраживања (*Преглед литературе*), представљању обрађених и анализираних података (*Резултати*) и њиховој интерпретацији (*Дискусија*), већ се унутар сваког од поглавља наведени структурални елементи преплићу у складу са потребама аргументације. Сходно наведеном, слијед поглавља у структури завршног рада није конципиран на основу специфичних методолошких аспеката истраживања, већ у складу са тематским цјелинама које представљају конститутивне дијелове аргументације на општем нивоу.

Редослијед писања структуралних цјелина/елемената завршних радова заснованих на класично-хуманистичком моделу идентичан је претходно описаној процедури карактеристичној за стандардно-научни модел, тј. прво се пише централни, затим уводни, и на крају завршни дио рада, односно *Методолошки оквир истраживања, Поглавља, Закључак, Увод, па Апстракт*. С обзиром на формалне сличности између комплементарних структуралних елемената представљених модела, нећемо их засебно представљати и за класични-хуманистички модел.

Структуралне цјелине рада	Структурални елементи рада	Сврха структуралних елемената рада
Уводни дио рада (до 10%)	Насловна страна Садржај Апстракт Увод	Упознавање академске публике са предметом истраживања, структуром завршног рада и разлозима због којих се спроводи истраживање.
Централни дио рада (80-85%)	Методолошки оквир истраживања Поглавља (од 3-5)	Упознавање академске публике са начином на који је планирано и реализовано истраживање, претходним знањем о предмету истраживања, добијеним резултатима истраживања, те њиховом анализом и интерпретацијом.
Завршни дио рада (око 10%)	Закључак	Упознавање академске публике са научним и(ли) практичним импликацијама и значајем спроведеног истраживања, те препорукама за будућа истраживања.
Извори и прилози	Научна и(ли) стручна литература	Упознавање академске публике са кориштеним изворима и битним прилозима (илустрацијама, инструментима, списком скраћеница, и сл.).
	Други извори Прилози	

Табела 3: Класични-хуманистички модел структуре рада

На крају овог поглавља укратко ћемо представити и смјернице за успјешну презентацију квалитативних података:

- анализа квалитативних података најчешће подразумијева утврђивање образаца понашња, одређивање фаза неког процеса и(ли) описивање структуре одређених друштвених група, организација и сл.;
- записи са терена/цитати (нпр. дијелови исказа саговорника) се одвајају од Ваших коментара о њима, тако да их увучете и направите ужи проред између редова текста (Home tab – Paragraph – Line spacing у програму Microsoft Word);
- приликом анализе квалитативних података морате их смјестити у изворни контекст, тј. упознати читаоце са пратећим информацијама које ће им омогућити њихово разумијевање (нпр. опис општих карактеристика одређене друштвене групе, карактеристике њених чланова/саговорника, и сл.);
- у текст завршног рада уврштавају се само они искази саговорника, записи са терена, и други облици квалитативних података, који су нарочито информативни, тј. не треба претјеривати са навођењем изворних података (Kuba i Koking, 2004, стр. 146-151).

Препоручена литература:

- Boeglin, M. (2010). *Akademsko pisanje korak po korak*. Novi Sad: Akademaska knjiga.
- Dunleavy, P. (2003). *Authoring a PhD: How to plan, draft, write and finish a doctoral thesis or dissertation*. Houndmills/New York: Palgrave Macmillan.
- Kuba, L. i Koking, Dž. (2004). *Metodologija izrade naučnog teksta*. Podgorica/Banja Luka: CID/Romanov.
- Kundačina, M. i Bandur, V. (2007). *Akademsko pisanje*. Užice: Učiteljski fakultet.
- Еко, U. (2000). *Kako se piše diplomski rad*. Beograd: Narodna knjiga/Alfa.
- Lewkowicz, J. (2009). *Concluding your Master's Level Thesis*. Revista Canaria de Estudios Ingleses, 59, 63-72.
- Марковић, М. (2002). *Логика*. Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Милосављевић, С. и Радосављевић, И. (2003). *Основи методологије политичких наука*. Београд: Службени гласник.
- Petrović, G. (1998). *Logika*. Novi Sad/Beograd: Dnevnik/Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Пешикан, М., Јерковић, Ј. и Пижурица, М. (2010). *Правопис српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Rajt Mils, Č. (1998). *Sociološka imaginacija*. Beograd: Plato.
- Tošović, B. (1988). *Funkcionalni stilovi*. Sarajevo: Svjetlost.
- Šamić, M. (1990). *Kako nastaje naučno djelo*. Sarajevo: Svjetlost
- Šešić, B. (1982). *Osnovi metodologije društvenih nauka*. Beograd: Naučna knjiga.
- Шуваковић, У. (2010). *Академско писање у друштвеним наукама*. Београд: Досије.

6. ТЕХНИЧКА ОБРАДА СЕМИНАРСКОГ И ЗАВРШНОГ РАДА

Техничка обрада завршног рада обухвата низ активности које имају за циљ уређивање форме рада: од избора фонта, насловне стране, до штампања и предаје рада ментору. Техничка обрада обухвата сљедеће активности:

- израда корица и насловне странице;
- израда садржаја;
- писање текста на рачунару и избор фонта;
- цитирање литературе;
- израда илустрација;
- израда прилога;
- израда пописа кориштене литературе;
- израда пописа илустрација и прилога;
- нумерисање страница;
- пагинација, штампање и увезивање (Brkić, Mehić i Kenjić, 2006; American Psychological Association [APA], 2013; Тодоровић, Шијаковић и Марић, 2007).

Као што се види из претходног, техничка обрада рада није једноставан поступак, тј. није осмишљен како би студентима отежао израду семинарских и завршних радова. Овај процес логички долази након писања текста одређеног рада, али неки дијелови се могу радити прије или паралелно са писањем. Прије самог писања текста могу се обавити активности израде насловне странице

и избор фонта, паралелно са писањем се могу правити спискови литературе и цитирање извора, док се након процеса писања обављају активности нумерисања страница, те пагинације и штампања.

У наставку ћемо објаснити све ставке које су неопходне за израду квалитетног семинарског или завршног рада. Објашњења су подијељена на садржајни и технички аспект, односно објашњења смисла и поступка се налазе у главном тексту, док се у антрфилеима могу прочитати примјери (за објашњења се користи програм из Microsoft Office пакета – Word 2010). Када су у питању корице и насловне стране, за израду завршних радова на првом и другом циклусу студија, оне су прописане правилником Факултета, док за израду семинарских радова нема строгих правила (дефинише их предметни наставник). Ипак, постоје нека уопштена правила, тако да ће се додатно појаснити.

Садржај није неопходан⁵ у семинарским радовима, али јесте у завршним. Овдје ћемо објаснити стилско уређивање наслова, поднаслова и њихово организовање у јединствен табеларни приказ. Избор фонта је важан из функционалних и естетских разлога, те се у овом приручнику налазе препоруке за квалитетне фонтове и постојеће прописе у правилницима за завршне радове. Цитирање литературе је централни дио овог дијела, јер се неадекватним цитирањем могу нарушавати нечија ауторска права. Како се студенти и постдипломци не би доводили у опасност плагирања, представићемо детаљно усвојене и дозвољене стилове цитирања литературе. Такође, објасниће се процеси израде пописа литературе, илустрација и прилога, као и технички детаљи за исправно нумерисање страница.

У трећем дијелу се налази детаљан приказ процедуре пријављивања завршног рада на првом и другом циклусу студија на *Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци*. Овај дио има циљ да понуди практичан „корак по корак“ приручник за студента који је положио све испите и спрема се за израду и пријављивање завршног рада. Прописи и упутства се налазе у документима факултета, али нису обједињени у један документ.

6.1. Избор фонтова, поравнања и кориштење интерпункције

Семинарски и завршни рад пише се на рачунару на листу формата (А4 210 x 297), фонтом Times New Roman (Calibri, Arial), величине 12 са проредом 1,5 (изузетак је завршни рад, који се пише двоструким проредом (Службени гласник РС, 2012, стр. 4). Не препоручује се кориштење специфичних врста фонтова, као ни мијешање различитих фонтова у истом раду.

Фусноте се пишу истим фонтом као и главни текст, с тим што је величина слова 10 са једноструким проредом. Маргине су стандардне, по 2 цм, уз препоруку да се лијева маргина повећа за 50 процената ради коричења или увезивања.

Наслови и поднаслови се пишу према упутама ментора, а АРА стил препоручује (АРА, 2013):

⁵ Када кажемо неопходан, мислимо да ће он зависити од структуре рада и броја поглавља у семинарском раду (на примјер, нема потребе правити садржај за рад који има 2 или 3 поглавља).

- Наслови се пишу великим подебљаним словима величине 14, са редним бројевима 1, 2, 3 итд.;
- Поднаслови се пишу малим подебљаним словима величине 12, са бројевима 1.1., 1.2., итд.;
- Поднаслови другог нивоа се пишу малим подебљаним словима величине 11, са бројевима 1.1.1., 1.1.2. итд.;

Поднаслови требају бити увучени за 5-8 mm од лијеве маргине, односно од наслова.

4. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

4.1. Модели за анализу одговорности

4.1.1. SMELL тест и његове карактеристике

4.1.2. BLUR тест и његова употреба

Како би се текст учинио прегледнијим, пасуси се организују према два основна типа: европском и америчком (Brkić, Mehić, Kenjić, 2006, стр. 21).

Европски тип подразумева да се први ред новог пасуса увлачи за пет до десет словних знакова, тако да сваки наредни пасус има уочљиво раздвајање, без прескакања једног реда. Величина увлачења пасуса треба бити у складу са форматом поднаслева.

Најновија истраживања откривају неке користи које вијести могу имати, без обзира на информацијску функцију. Познато је да медији, поготово штампа, има функцију културне информисаности, тј. има задатак да грађане информише о културним и друштвеним токовима који можда нису дневно значајни, али сигурно јесу у дугорочној перспективи.

Међутим, модели вјесновриједности које смо представили се заснивају на класичном приступу новинарству и улогама медија у друштву. На примјер, када одговоран новинар размишља о теми, требао би постављати питања као што су: који је прави смисао приче, на кога ће ова прича утицати и како...

Амерички тип подразумева да се пасуси редају један испод другог без увлачења првог реда, али се након сваког прави један ред размака.

Најновија истраживања откривају неке користи које вијести могу имати, без обзира на информацијску функцију. Познато је да медији, поготово штампа, има функцију културне информисаности, тј. има задатак да грађане информише о културним и друштвеним токовима који можда нису дневно значајни, али сигурно јесу у дугорочној перспективи.

Међутим, модели вјесновриједности које смо представили се заснивају на класичном приступу новинарству и улогама медија у друштву. На примјер, када одговоран новинар размишља о теми, требао би постављати питања као што су: који је прави смисао приче, на кога ће ова прича утицати и како...

Размак између наслова и текста/поднаслова је један ред, а пасус мора имати најмање двије реченице.

Интерпункцијски знакови се користе према правилима правописа језика на којем се рад пише. Додатно, у раду посебну пажњу треба обратити на:

- иза сваког интерпункцијског знака слиједи један размак (тачка, двије тачке, упитник, узвичник, зарез);
- после стандардних скраћеница као што су „стр.“ и слично, прије зареза не слиједи размак;
- мјерне јединице, као што су „см“ или „мм“ пишу се одвојено од броја који им претходи;
- наводни знаци се пишу заједно са ријечима којима претходе или завршавају, тј. иза наводних знакова увијек слиједи наредно слово или знак;
- прије заграде се увијек налази један размак;
- цртица се пише без размака уколико се ради о сложеној ријечи (војно-политички, на примјер), а цртица са размаком се пише ако се користи као знак интерпункције за наглашавање (није стигао на вријеме – прекасно је, на примјер);
- код писања акронима, први пут се пише пуни назив организације или феномена, а сваки наредни пут се пише само скраћеница (Удружење психолога Америке (АПА) је настало ... АПА садржи...);
- код писања датума, иза сваког броја, односно тачке налази се размак (на примјер, 15. 06. 2015. године);
- двостуки наводни знаци се користе за цитате, а уколико се унутар цитата налазе наводници, они се пишу једноструким наводницима;
- укошеним (*italic*) словима се пишу називи филмова, емисија, књига и слично;
- уколико се цитира АПА стилем, фусноте користити за додатна појашњења појмова која оптерећују главни текст
- испред и иза математичких симбола (о)ставља се један размак (са изузетком симбола за постотак, степен и индекс који стоје непосредно уз слово или бројку после које слиједи);
- хиљаде, милиони, милијарде, итд., унутар неког броја означавају се једним размаком, тачком или зарезом;
- одмакнута црта у реченици мијења зарез (као израженији знак наглашавања или избегавања гомилања зареза), заграду (као израженији знак издвајања) или знакове

навода (у управном говору), а испред и иза ње (о)ставља се један размак;

- за истицање појединих дијелова текста користи се курзив (*italic*) стил исписивања слова (Опширније у: Пешикан, Јерковић и Пижурица, 2010).

6.2. Системи референцирања

Системи референцирања се дијеле у двије основне групе: „аутор-датум“ систем (још се назива Харвард системом) и нумерички систем (Чикаго и Оксфорд систем). Први систем цитирања, првенствено АПА стил се најчешће користи у друштвеним наукама, па ће се у овом раду детаљно објаснити. Што се тиче завршних радова, уколико ментор не тражи посебну врсту цитирања, студент је дужан користити АПА стил према посљедњим важећим правилима; када је у питању семинарски рад, уколико предметни наставник изричито не одреди стил, студент може сам бирати стил којим ће радити, али није дозвољено мијешање система у истом раду.

Цитате је потребно наводити у сљедећим случајевима, без обзира на систем референцирања: директни цитат из другог извора, парафразирани текст, информација добијена из друге студије, статистички податак, теорија или идеја другог аутора, чињеница која не спада у опште знање (Brkić, Mehić Kenjić, 2006, стр. 25). Такође, цитати могу бити директни и парафразирани; у директним цитатима се наводе тачне ријечи извора и означавају се наводним знацима; парафразирани цитати се не одвајају наводним знацима, аутор својим ријечима износи идеје извора, али обавезно на крају идентификује извор. Без обзира на систем референцирања, постоје три латинске ознаке које се користе за указивање недостатака (пишу се у фусноти) (Тодоровић, Шијаковић и Марић, 2007, стр. 31,32):

- s.l. (*sine loco* – без мјеста) уколико на публикацији није наведено мјесто издавања;
- s.a. (*sine anno* – без године) уколико на публикацији није наведена година издавања;
- s. n. (*sine nomine* – без имена) уколико у публикацији нису наведени подаци о издавачу.

6.2.1. Аутор-датум систем референцирања

Аутор-датум систем референцирања се заснива на означавању цитата унутар текста, без одвајања у фуснотама или на крају рада. Предност овог система јесте прегледност и брзина уочавања извора, јер читалац без напора може погледати ко је аутор и годину издања одређене публикације (Lipson, 2006). Постоји више стилова унутар овог система, а у друштвеним наукама се најчешће користи АПА стил (што је званични стил *Факултета политичких*

наука). Други стилови, као што су CSE, MLA, ASA и Чикаго „аутор-датум“ стил се такође користе, па ћемо их укратко објаснити у наставку текста.

6.2.1.1. АПА стил цитирања

АПА стил цитирања, или „аутор-датум“ систем је стил установљен од стране *Америчког удружења психолога* (American Psychological Association), а његова основна одлика се састоји у томе да су цитати саставни дио текста (а не одвојени фуснотама) (Brkić, Mehić Kenjić, 2006). Најлакше се препознаје по заградама и именима аутора на крају реченице или пасуса.

Основно правило у АПА стилу цитирања је обавезно писање наводних знакова за реченице и појмове које се у потпуности преузимају од аутора (АПА, 2013). Уколико се аутор завршног или семинарског рада позива на неку студију или књигу, тада нису потребни наводници.

Правило 1: Рад са једним аутором

а) Уколико цитирамо комплетну реченицу аутора књиге, на крају те реченице пишемо презиме аутора, годину издања и број странице):

„Језик је значајан фактор због процеса продукције и разумијевања дискурса, који зависи од особина комуникацијске ситуације коју корисник интерпретира“ (Van Dijk, 2006, стр. 121).

б) Уколико преузимамо комплетну реченицу аутора, цитат можемо инкорпорирати у текст, тако што презиме аутора и годину наведемо на почетку реченице, а цитат означимо у продужетку (са обавезним бројем странице на крају реченице):

Прајс (2011) наводи примјер натписа на фотографији из Вијетнама, гдје се значења стварају употребом различитих комбинација ричи: „јунаци под ватром, укус њиховог рата, ужаси рата“ (стр. 619).

в) Уколико се текст аутора парафразира или се позивамо на његову/њену студију, на крају реченице се обавезно наводи презиме аутора и година издања, без броја странице:

На тај начин се ствара когнитивни амалгам, одосно ствара се вјештачка веза између двије особе или ситуације (Breton, 2000).

г) Уколико се текст аутора парафразира или се позивамо на његову/њену студију, аутор се може означити у реченици, без навођења на крају:

Бретон (2000) сматра да се тако ствара когнитивни амалгам, одосно ствара се вјештачка веза између двије особе или ситуације.

д) Када је цитат дужи од 40 ријечи или прелази 4 реда, тада текст пишемо у посебном пасусу, без наводника (пасус се увуче 5 mm од лијеве маргине):

Прајс (2011) нуди специфична тумачења одговорности у штампаним медијима, јер заступа став о штампаним медијима који имају могућност отворено заступати политичке идеологије:

Новине имају слободу да слиједе понекад потпуно јасну политички идеју чим открију публику која је спремна да прихвати ту идеју. Поједине новине брину о пажљиво одабраним циљним групама. Без обавезе да говоре универзалним језиком, могу се обраћати својој одабраној публици у ужем смислу, што се дешавало (Прајс, 2011, стр. 622).

Правило 2: Рад са два аутора

а) Уколико је цитат инкорпориран у реченицу, аутори се наводе уз везник „и“, док остатак остаје исти као у случају једног аутора:

Галтунг и Руг (1965) су емпиријским истраживањем медија дефинисали сет критеријума вјесновриједности.

б) Уколико цитирамо комплетну реченицу аутора књиге, на крају те реченице пишемо презиме аутора, годину издања и број странице, док ауторе раздвајамо знаком „и“ (ако је рад на енглеском језику аутори се раздвајају знаком &):

Све почиње са спознајом да је за ново новинарство, чак и у доба глобалне мреже, основни темељ у истини – не може се сматрати да је истина присутна аутоматски на основу присуства више извора. Потрага за истином је процес који захтијева интелектуалну дисциплину и опрез. Такође захтијева памћење – не заборављати дезинформације само зато што се дискусија брзо наставила у другом смјеру (Kovach & Rosenstiel, 2014, стр. 47).

Правило 3: Рад са три до пет аутора

Приликом првог цитирања, наводе се сви аутори који се раздвајају зарезима, а прије посљедњег се пише знак & (ако је на енглеском):

„То имплицира да тамо гдје је мање догађаја и уредници имају већу шансу да исправно изаберу, јер се смањује проблематичност избора вијести“ (Shoemaker, Vos & Reese, 2009, стр. 76).

Када се исти аутори цитирају други пут, наводи се само први аутор уз додаток „и др.“:

„То имплицира да тамо гдје је мање догађаја и уредници имају већу шансу да исправно изаберу, јер се смањује проблематичност избора вијести“ (Shoemaker и др., 2009, стр. 76)

Правило 4: Рад са шест и више аутора

Приликом цитирања се наводи име првог аутора, уз обавезан додаток „и др.“:

(Wilteburg и др., 2004) уколико се наводи на крају реченице
или Wilteburg и др. (2004) уколико се наводи на почетку реченице.

Правило 5: Радови удружења, корпорација и комитета

Када цитирамо из публикације чији је аутор неко удружење или корпорација, тада у загради наводимо њен пуни назив, док остала правила остају иста као у претходним примјерима:

Ананов извјештај се бавио питањем радиодифузије, односно концептима неутралности и независности (Annan Committee, 1977).

Уколико је аутор једна од свјетски познатих корпорација, у првом цитирању се наводи пуно име уз акроним, док се у сваком наредном наводи само скраћени назив:

а) (Свјетска трговинска организација [WTO], 2010)
б) (WTO, 2010)

Правило 6: Непагирани радови или радови без нумерације

У случају када рад не садржи означене бројеве страница, навођење цитата остаје исто као у претходно наведеним правилима, с тим што се умјесто броја странице наводи број параграфа цитата (најчешће се односи на изворе са интернета):

„Када нам, на примјер, садржај нуди додатне изворе гдје можемо сами провјерити тачност података ... тиме тачност садржаја поставља на виши ниво“ (Богданић, 2014, став 19).

Правило 7: Аутори са истим презименом

Како би се избјегла конфузија када у раду цитирамо радове аутора са истим презименом, поред презимена ћемо писати и прво слово имена:

Као и други аутори, Ј. McManus (2012) свој модел назива...

Правило 8: Више референци истог аутора

У случају да у раду цитирамо публикације истог аутора из исте године, послје навођења године пишемо слова „а“, „б“ и тако даље по абecedном реду:

(Breton, 2000a)
(Breton, 2000b)

Правило 9: Два или више радова у једном цитату

Уколико се позивамо на тврдње које су изнесене од стране више аутора, тада у загради на крају реченице наводимо сваку публикацију посебно, које су раздвојене интерпункцијским знаком тачка-зарез:

Одговорно новинарство се може посматрати кроз различите концепте, као што су истраживачко новинарство, вјесновриједност догађаја, улога нових медија и медијска култура у цјелини (De Burgh, 2008; Pirkis, Burgess, Warwick Blood & Francis, 2007; Nerone, 2009; Rosenstiel, 2005).

Правило 10: Аутор није познат

Уколико аутор рада није познат, као референца се наводи наслов рада или првих неколико ријечи (уколико је назив дужи):

- а) („МУП РС“, 2014)
- б) („МУП РС најбоља“, 2014)

Правило 11: Непознат датум рада

Када је непознат датум издавања публикације, последије презимена аутора се наводи ознака „н.д.“:

Callcut, н.д.

Правило 12: Секундарни цитат

Секундарни цитат је ситуација у којој наводимо нечију реченицу или ријечи које су наведене у трећем извору, јер из неког разлога немамо приступ оригиналној публикацији:

Фестингерови експерименти последије 1957. године (цитирано у Аронсон, 1980)...

Правило 13: Лична комуникација

Лична комуникација се цитира у тексту, али се не наводи у попису литературе на крају рада. У личну комуникацију се убрајају телефонски разговори, електронска пошта, лични интервју и слично. Имајући у виду да се не ради о научно провјерљивој комуникацији, према АПА стилу она се ипак наводи у тексту, али се аутор не може позивати на то као референцу:

- а) (М. Марковић, лична комуникација, 18. април 2015)
- б) М. Марковић (лична комуникација, 18. април 2015)

Правило 14: Цитирање техничких података

Када се цитирају технички подаци из неког извора, тада наводимо прво ријеч „погледај“, затим се наводи назив публикације, те на крају ближе одређујемо намјену (на примјер, за комплетан преглед резултата):

(погледај Табелу 2.2 Завода за статистику Републике Српске, 2012, за комплетан преглед)

Правило 15: Навођење страница

- У случају да се цитат налази на двије узастопне стране, у загради наводимо бројеве уз раздвајање зарезом (Berkowitz, 2009, стр. 17,18);
- када се цитат или парафраза протежу на више од двије узастопне странице, наводимо опсег страница уз раздвајање цртицом (Berkowitz, 2009, 17-23);
- уколико се цитат или парафраза налази на двије несусједне странице, наводе се посебно (Berkowitz, 2009, стр. 17, 19, 23):
- када се цитира извор са интернетског чланка/блога, не пише се број стране, него број пасуса цитата, на примјер (Berkowitz, 2009, став 7) – дакле, изброји се редни број пасуса и означи са „став“ или „пара“ уколико је рад на енглеском језику.

Правило 16: Писање страних имена

Имена страних особа и аутора се могу писати на два начина: онако како се изговарају на језику којим се пише рад; или, алтернативно, могу се писати у оригиналу⁶ (Богданић, 2014, став 11). Међутим, у оба случаја се у загради пише друга опција, али само приликом првог навођења аутора. Опција у загради се пише укошеним писмом. Додатно, имена аутора приликом цитирања се наводе онако како су наведена у публикацији која се користи (ако је књига на енглеском, име и презиме се пише у оригиналу, никако фонетски):

- а) Joy Wilteburg (*Џој Вилтебург*) у свом прегледу историје сензационализма наводи примјер из ране историје новинарства... Joy Wilteburg нема исто мишљење...
- б) Џој Вилтебург (*Joy Wilteburg*) у свом прегледу историје сензационализма наводи примјер из ране историје новинарства... Џој Вилтебург нема исто мишљење...
- в) Joy Wilteburg (2004) у свом прегледу историје сензационализма наводи примјер из ране историје новинарства... (исправно, јер је књига на енглеском језику)
- г) Џој Вилтебург (2004) у свом прегледу историје сензационализма наводи примјер из ране историје новинарства... (није исправно, јер је књига на енглеском језику)

⁶Цитати и имена се преносе онако како је написано у извору; уколико аутор рада уочи грешку, након те ријечи се пише ријеч sic, одвојена угластом заградом.

Правило 17: Означавање дјела у тексту

Када се у раду наводе имена комплетних дјела (књиге, филмови, албуми), пишу се укошеним словима (на примјер, *Крв није вода*); у случају да наводимо дио књиге, часописа или албума, називи се пишу под наводним знацима (на примјер, „ГраMATика расе“) (Богданић, 2014, став 12).

6.2.1.2. Навођење референци на крају рада по АПА стилу

Завршни радови, као и књиге и научни радови, обавезно на крају рада морају садржати одјељак који се најчешће означава као „Литература“, „Референце“ или „Кориштени извори“. Наслови извора се наводе оним језиком на којем је њихово издање које се користи. С обзиром да се у завршним радовима користе и научни извори објављени у иностранству овом приликом осврнућемо се и на значење скраћеница у тим публикацијама према АПА приручнику (АРА, 2013, стр. 180):

ed.	издање
rev. ed.	допуњено издање
2nd ed.	друго издање
ed. (eds.)	уредник (уредници)
trans.	преводиоци
n.d.	нема датума
p. (pp.)	страница (странице)
vol.	годиште часописа
vols.	годишта часописа
no.	број
pt.	дио
tech. rep.	технички извјештај
suppl.	додатак

Публикације на крају рада се наводе према абecedном реду (прва слова презимена или прва слова назива), према сљедећим правилима:

Штампане књиге

а) **Књига са једним аутором:** Презиме аутора, иницијал(и) имена (година издања). Наслов дјела. Мјесто издања: назив издавача.

Breton, F. (2000). *Izmanipulisana reč*. Beograd: Clio.

б) **Књига са више издања:** Презиме аутора, иницијал(и) имена (година издања). Наслов дјела (бр. издања). Мјесто издања: назив издавача.

Breton, F. (2000). *Izmanipulisana reč*. (5. izd.) Beograd: Clio.

в) **Књига са више аутора:** Презиме аутора, иницијал(и) имена, & презиме, иницијал(и) (година издања). Наслов дјела. Мјесто издања: назив издавача. Уколико књига има седам или више аутора, наводимо првих шест, па након три тачке наводимо посљедњег.

Chapman, J. & Nuttall, N. (2011). *Journalism Today: A Themed History*. West Sussex, United Kingdom: Wiley-Blackwell.

Рокаи, П., Ђере, З., Пал, Т. и Касаш, А. (2002). *Историја Мађара*. Београд: Клио.

г) **Књига – превод дјела:** Презиме аутора, иницијал(и) имена (година издања). Наслов дјела. (Иницијал(и) имена презиме, прев.). Мјесто издања: назив издавача.

Prajs, S. (2011). *Izučavanje medija*. (V. Kolović, prev.). Beograd: Clio.

д) **Зборник радова са уредником или приређивачем:** Презиме аутора, иницијал(и) имена (уред/прир.) (година издања). Наслов дјела. Мјесто издања: назив издавача.

Wahl-Jorgensen, K. & Hanitzsch, T. (ured.) (2009). *The Handbook of Journalism Studies*. New York, USA: Routledge.

Wahl-Jorgensen, K. & Hanitzsch, T. (prir.) (2009). *The Handbook of Journalism Studies*. New York, USA: Routledge.

Чланци у штампаним публикацијама

а) **Чланак из зборника:** Презиме аутора, иницијал(и) имена (година издања). Наслов одјељка или чланка. У: Иницијал(и) имена Презиме, (приредио), Наслов дјела (стр. број страна). Мјесто издања: назив издавача.

Madianou, M. (2009). Audience Reception and News in Everyday Life. U Wahl-Jorgensen, K. i Hanitzsch, T. (ured.), *The Handbook of Journalism Studies* (str. 325-340). New York, USA: Routledge.

б) **Чланак из научног часописа:** Презиме аутора, иницијал(и) имена (година издања). Наслов чланка. Наслов дјела, годиште, опсег страна.

Donelly, M. (2009). A Newsworthiness Privilege for Republished Defamation of Public Figures. *Iowa Law Review*, 94, 1023-1049.

в) **Чланак из магазина:** исто као у научном часопису, с тим што се уз годину додаје назив мјесеца или дана издања (Водич за цитирање, 2015, став 7).

Bubnjević, S. (2009, decembar). Skriveni keltski tragovi. *National Geographic Srbija*, 38, 110-117.

г) **Чланак из дневних новина:** наводи се тачан датум издања уз презиме и иницијале аутора, а уколико аутор није потписан, наводи се наслов чланка.

Клаван, Г. (2014, 10. децембар). Поново поскупљење робе. *Глас Српске*, стр. 5.
МУП РС најбоља безбедносна агенција. (2014, 22. новембар). *Пресс РС*, стр. 4.

Интернетски извори

Приликом навођења интернетских извора, гдје је год могуће, потребно је користити DOI број (APA, 2013). Он се наводи на крају без тачке, а уколико није могуће пронаћи DOI, користити назив странице уз навођење датума приступања у случају да се ради о страници која се често мијења (на примјер, википедиа) (Водич за цитирање, 2015).

а) **Чланак из онлајн научног часописа, уколико је DOI доступан:**

Pedro, J. (2011). *The Propaganda model in the Early 21st Century: Part 1*. *International Journal of Communication*, 5. doi: 10.1186/1745-6150-1-5

б) **Чланак из онлајн научног часописа, уколико DOI није доступан:**

Pedro, J. (2011). *The Propaganda model in the Early 21st Century: Part 1*. *International Journal of Communication*, 5. Preuzeto sa <http://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/4001>

в) **Електронске књиге се наводе исто као штампане, с тим што умјесто издавача пишемо податак о електронском извору:**

Spencer, D. (2007). *The Yellow Journalism: The Press and Americas Emergence of a World Power* [SpringerLink version]. doi: 10.1007/978-0-387-73155-1

г) **Интернетски сајт којем је познат аутор и датум:**

Packer, G. (2014, 11. decembar). *The Real Crisis of Journalism*. *Newyorker*. Preuzeto 20. marta 2015, sa www.newyorker.com.

ђ) **Интернетски сајт којем није познат аутор:**

The Real Crisis of Journalism. (2014). Newyorker. Preuzeto 20. marta 2015, sa www.newyorker.com.

е) **Интернетски сајт у којем је аутор корпорација или удружење:**

Udruženje BH novinari (BHN). (15. jul 2014). *Govor mržnje na internetu.* Preuzeto 29. februara 2015, sa www.bhnovinari.ba

ж) **Блогови** (напомена: треба их користити са опрезом, јер не спадају у научно релевантне изворе) (Brkić, Mehić i Kenjić, 2006):

Kasagić, D. (2009, decembar). *The right mindset for success in business and personal life [Web log poruka].* Preuzeto sa <http://www.mylifeorg.com>

з) **Википедија** (напомена: треба их користити са опрезом, јер не спадају у научно релевантне изворе) (Brkić, Mehić i Kenjić, 2006):

Jethro Sumner. (n.d.). U: *Wikipedia.* preuzeto 7. decembra 2014 sa en.wikipedia.org/wiki/Jethro_Sumner

Остали извори

а) **Филмови:** Презиме, иницијали продуцента, (продуцент), презиме, иницијали режисера (режисер). Година. Назив филма [филм]. Мјесто издавања: продукцијска кућа.

Ђулибрк, С. (продуцент), и *Ђорђевић, А.* (режисер). (1974). *Отписани [филм].* Србија: ЦФС Кошутњак –Авала филм и Телевизија Београд.

б) **Телевизијски програм:** презиме, иницијали уредника (уредник), презиме, иницијали режисера (режисер). Тачан датум емитовања. Назив програма. У презиме, иницијали продуцента (продуцент), Назив емисије. Мјесто емитовања: Назив медијске куће.

Latin, D. (urednik), i *Pavlinić, V.* (režiser). (2008, 21. januar). *Mediji i mafija [emisija informativnog televizijskog programa].* U *V. Vukašinić* (producent), *Latinica.* Zagreb, Hrvatska: Hrvatska radiotelevizija.

в) **Youtube видео:** Назив аутора видеа. Датум постављања. Назив видеа [видео]. Преузето са адреса за видео.

Mediadesign. (16. januar 2009). Wahrheit und Wirklichkeit - Paul Watzlawick [video]. Preuzeto sa <https://www.youtube.com/watch?v=3d-krIN3Is1U>

Примјер списка литературе на крају завршног рада (писано латиницом):

- Belsey, A. & Chadwick, R. (1992). *Ethical Issues in Journalism and the Media*. New York, USA: Routledge.
- Berkowitz, D. (2009). Reporters and Their Sources. U Wahl-Jorgensen, K. i Hanitzsch, T. (ured.), *The Handbook of Journalism Studies* (str. 102-114). New York, USA: Routledge.
- Breton, F. (2000). *Izmanipulisana reč*. Beograd: Srbija: Clio.
- Bubnjević, S. (2009, decembar). Skriveni keltski tragovi. *National Geographic Srbija*, 38, 110-117.
- Callcut, A. & Hammond, P. (2011). *Journalism studies: A critical Introduction*. New York, USA: Routledge.
- Catwright, N. (1983). *How the Laws of Physics Lie*. United Kingdom: Oxford University Press.
- Chapman, J. & Nuttall, N. (2011). *Journalism Today: A Themed History*. West Sussex, United Kingdom: Wiley-Blackwell.
- Cole, P., & Harcup, T. (2010). *Newspaper Journalism*. London, United Kingdom: Sage Publications.
- Donelly, M. (2009). *A Newsworthiness Privilege for Republished Defamation of Public Figures*. *Iowa Law Review*, 94, 1023-1049.
- Eaman, R. (2009). *The A to Z of Journalism*. Maryland, United Kingdom: Scarecrow Press.
- Grujić, T. (2014, 11. decembar). *Lažna slika bede*. *Euro Blic*, str. 10.
- Jethro Sumner. (n.d.). U: Wikipedia. preuzeto 7. decembra 2014 sa en.wikipedia.org/wiki/Jethro_Sumner
- Kasagić, D. (2009, decembar). *The right mindset for success in business and personal life* [Web log poruka]. Preuzeto sa <http://www.mylifeorg.com>
- Kovach, B., & Rosenstiel, T. (2010). *BLUR: How to know whats true in the age of information overload*. New York, Berlin, London: Bloomsbury.

Latin, D. (urednik), i Pavlinić, V. (režiser). (2008, 21. januar). Medi-ji i mafija [emisija informativnog televizijskog programa]. U V. Vukašinović (producent), Latinica. Zagreb, Hrvatska: Hrvatska radiotelevizija.

Mediadesign. (16. januar 2009). Wahrheit und Wirklichkeit - Paul Watzlawick [video]. Preuzeto sa <https://www.youtube.com/watch?v=3dkrIN3Is1U>

Pedro, J. (2011). The Propaganda model in the Early 21st Century: Part 1. *International Journal of Communication*, 5. doi: 10.1186/1745-6150-1-5

The Real Crisis of Journalism. (2014). Newyorker. Preuzeto 20. marta 2015, sa www.newyorker.com.

Udruženje BH novinari (BHN). (15. jul 2014). *Govor mržnje na internetu*. Preuzeto 29. februara 2015, sa www.bhnovinari.ba

Wiltenburg, J. (2004). True Crime: The Origins of modern Sensationalism. *American Historical Review*, 1377-1404.

6.2.1.3. MLA stil citiraња

MLA stil citiraња је стил развијен од стране *Удружења за модерни језик* (Modern Language Association), а најчешће се користи у лингвистици и хуманистичким наукама (Водич за цитирање, 2015, став 1).

Када је у питању цитирање једног аутора, основна разлика у односу на АПА стил је да се број странице пише без ознаке „стр“ на крају реченице, док се не наводи година издања у загради (уколико је аутор наведен на почетку); уколико се цитат наводи на крају, не пише се година издања као у АПА стилу, већ се пишу аутор и број странице, без интерпункцијских знакова.

а) Прајс наводи примјер натписа на фотографији из Вијетнама, гдје се значења стварају употребом различитих комбинација ријечи: „јунаци под ватром, укус њиховог рата, ужаси рата“ (619).

б) „Језик је значајан фактор због процеса продукције и разумевања дискурса, који зависи од особина комуникацијске ситуације коју корисник интерпретира“ (Van Dijk 121).

Када се цитира више публикација са више аутора, они се раздвајају везником „и“ (and), а не знаком „&“ као у АПА стилу:

Све почиње са спознајом да је за ново новинарство, чак и у доба глобалне мреже, основни темељ у истини – не може се сматрати да је истина присутна аутоматски на основу присуства више извора. Потрага за истином је процес који захтијева интелектуалну дисциплину и опрез. Такође захтијева памћење – не заборављати дезинформације само зато што се дискусија брзо наставила у другом смјеру (Kovach and Rosenstiel 47).

Што се тиче пописа кориштене литературе на крају рада, MLA стил цитирања користи сљедећи шаблон:

Презиме аутора, име аутора. Наслов дјела: поднаслов. Мјесто издања: назив издавача, година издања. Медијум.

Chapman, Jane and Nuttall, Nick. Journalism Today: A Themed History. West Sussex, United Kingdom: Wiley-Blackwell, 2011. Print.

6.2.1.4. Чикаго „аутор-датум“ стил цитирања

Чикаго стил цитирања садржи правила за „аутор-датум“ систем, али постоји и Чикаго нумерички систем цитирања (види више у сљедећем поглављу). Највише је сличан МЛА стилу, с тим што се наводи година издања. На примјер, ако се аутор наводи на почетку реченице, поред имена се пише година издања, а на крају реченице само број странице у загради:

Прајс (2011) наводи примјер натписа на фотографији из Вијетнама, гдје се значења стварају употребом различитих комбинација ријечи: „јунаци под ватром, укус њиховог рата, ужаси рата“ (619).

Уколико се аутор означава на крају реченице, наводи се презиме аутора, година издања и број странице.

„Језик је значајан фактор због процеса продукције и разумијевања дискурса, који зависи од особина комуникацијске ситуације коју корисник интерпретира“ (Van Dijk 2006, 121).

Цитат се издваја у посебан параграф без наводних знакова уколико цитат садржи преко 100 ријечи, а не 40 као у АПА стилу.

Способност новинара да се дефинишу као ауторитативни говорници ... била је предвиђена на основу њиховог наратива у делиберативне и стратешке сврхе. Новинарска повезаност са

легитимацијом није ништа мање реторички базирана од њихове наративне реконструкције активности иза кулиса вијести ... Док су све остале професионалне групе засноване на формализованим темељима знања, већина новинарског ауторитета лежи не у томе шта знају, већ како представљају знање (Shudson and Anderson 2009, 97).

Поред тога што се не ставља зарез између презимена аутора и године, не постоји размак између године и двотачке.

6.2.1.5. CSE стил цитирања

CSE стил цитирања осмишљен је од стране *Савјета уредника из области науке (Council of Science Editors)*, а првенствено је намијењен студентима и научницима из природних наука (Водич за цитирање, 2015, став 1).

Уколико се аутор наводи на почетку реченице, на крају се не пише број странице:

Прајс (2011) наводи примјер натписа на фотографији из Вијетнама, гдје се значења стварају употребом различитих комбинација ријечи: „јунаци под ватром, укус њиховог рата, ужаси рата“.

У случају да се цитат наводи на крају реченице, пише се презиме аутора и година издања, без броја странице:

„Језик је значајан фактор због процеса продукције и разумијевања дискурса, који зависи од особина комуникацијске ситуације коју корисник интерпретира“ (Van Dijk 2006).

Приликом навођења кориштене литературе на крају рада, принцип је сличан оном из АПА стила, с тим што се у CSE стилу наводи број страна публикације:

Презиме иницијал(и) имена. Година издања. Наслов: поднаслов. Мјесто издавача: Издавач. Број страна.

Chapman, J., Nuttall, N. 2011. Journalism Today: A Themed History. West Sussex, United Kingdom: Wiley-Blackwell. 356 str.

6.2.2. Нумерички систем референцирања

Нумерички систем референцирања, или систем нотација, се разликује од „аутор-датум“ система по томе што се цитат означава фуснотом, а информација о извору се налази у дну странице или на крају поглавља/публикације (енднота). Неки од најпознатијих нумеричких стилова су Оксфорд, Ванкувер, Чикаго и CSE, а у овом раду ћемо приказати два која се користе најчешће: Чикаго и CSE (Lipson, 2006; Brkić, Mehić i Kenjić, 2006).

За разлику од АПА стила, нумерички систем означава фуснотом тачно мјесто гдје се цитат завршава, а не на крају реченице. На тај начин је омогућено лакше сналажење у реченицама које садрже више цитата различитих аутора. С друге стране, фусноте или ендноте понекад могу представљати проблем у идентификацији извора, јер су писане углавном мањим фонтовима. Фуснота се налази у секцији References, Insert Footnote (Word 2010).

6.2.2.1. Чикаго нумерички стил цитирања

Чикаго стил цитирања се заснива на фуснотама (суперскрипт), гдје се прво цитирање једног извора разликује у односу на број понављања истог. Узимајући то у обзир, у наставку ћемо приказати примјере за све могуће ситуације приликом цитирања.

Када се одређени извор цитира први пут, фуснотом означавамо тачно мјесто гдје се цитат завршава, а у футеру странице пишемо пуни назив публикације са бројем странице:

Бретон сматра да се тако „ствара когнитивни амалгам“⁷, односно ствара се вјештачка веза између двије особе или ситуације.

Када се исти аутор појављује други пут, користимо скраћени облик:

Бретон сматра да се тако „ствара когнитивни амалгам“⁸, односно ствара се вјештачка веза између двије особе или ситуације.

У попису литературе на крају рада, публикације се наводе према следећем примјеру:

Breton, Filip. (2000). *Izmanipulisana reč*. Beograd: Clio.

У случају да се исти извор цитира неколико пута заредом, користи се латинска скраћеница „*ibid.*“, уз обавезно навођење броја страница уколико постоји:

Стиче се дојам да Прајс своја тумачења улоге штампе заснива на историјском развоју овог медија, јер су дневне новине заиста биле политичко оружје⁹, поготово у Великој Британији из које аутор долази.

Међутим, у дијелу гдје говори о вијестима и популарном новинарству, ипак се враћа на терен одговорности у односу

⁷ Filip Breton, *Izmanipulisana reč* (Beograd: Clio, 2008), 111.

⁸ Breton, *Izmanipulisana reč*, 111.

⁹ Stjuart Prajs, *Izučavanje medija* (Beograd: Clio, 2011), 637.

на типове медија и садржаја. На примјер, наводи се случај „испразности савремених медија“¹⁰, што је видљиво и у нашем медијском систему: сајтови који се баве измишљеном стварношћу, лагани садржаји попут телевизије стварности и слично.

Што се тиче типова медија, у разумијевању принципа увијек је потребно узети у обзир да су медији истовремено и видљиви и невидљиви. „Видљиви, у смислу да сасвим лако можемо уочити и схватити медијску садржину ... и невидљиви, у смислу да оно што се крије иза кулиса, структуре медија остаје углавном скривено од нашег погледа“.¹¹

Међутим, ово правило не важи уколико се исти извор цитира на различитим мјестима, тј. када нису узастопни цитати. У том случају се поново наводи скраћени извор, а сваки наредни узастопни се означава са „ibid.“.

Када цитирамо публикацију која има више аутора, њихова имена раздвајамо везником „и“, док остатак поступка остаје исти:

Потрага за истином је процес који захтијева интелектуалну дисциплину и опрез. Такође захтијева памћење – „не заборављати дезинформације само зато што се дискусија брзо наставила у другом смјеру“.¹²

Кратка верзија се означава овако: Kovach and Rosenstiel, *Elements of Journalism*, 47.

У попису литературе на крају рада, публикације са више аутора се наводе према сљедећем примјеру:

Kovach, Bill and Rosenstiel, Tom. *Elements of Journalism*. New York: Three Rivers Press, 2014.

Цитати из научног часописа се у фусноти наводе на сљедећи начин:

Mark Donelly, „A Newsworthiness Privilege for Republished Defamation of Public Figures“ *Iowa Law Review* 94 (2009): 1023-1049.
Скраћена верзија истог извора: Donelly, „Iowa Law Review“, 1023-1049.

У попису литературе на крају књиге, научни часописи се наводе на сљедећи начин:

Donelly, Mark. „A Newsworthiness Privilege for Republished Defamation of Public Figures“ *Iowa Law Review* 94 (2009): 1023-1049.

¹⁰ Ibid

¹¹ Ibid., 638

¹² Bill Kovach and Tom Rosenstiel, *Elements of Journalism* (New York: Three Rivers Press, 2014), 47

Цитати из онлајн научног часописа у фусноти се наводе на сљедећи начин:

Jose Pedro, „The Propaganda model in the Early 21st Century: Part 1“. *International Journal of Communication* 5 (2011): 340:59 <http://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/4001> (pristupljeno 21. marta 2014).

Скраћена верзија: Pedro, „International Journal of Communication“, 340:59.

На крају рада, извори из онлајн научних часописа се наводе овако:

Pedro, Jose. „The Propaganda model in the Early 21st Century: Part 1“. *International Journal of Communication* 5 (2011): 340:59 <http://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/4001> (pristupljeno 21. marta 2014).

На крају рада, извори из онлајн научних часописа се наводе овако:

- а) уколико публикација има више издања, након назива се пише број издања;
- б) уколико је публикација уређивана, након имена аутора се наводи ознака „уред.“;
- в) уколико је непознато име аутора, на почетку се пише „Анониман“;
- г) електронске књиге се наводе исто, с тим што се на крају пише тачна онлајн адреса;
- д) преводиоце књиге наводимо након наслова оригинала, уз ознаку „транс.“;
- ђ) скраћене верзије требају садржати максимално 5–6 ријечи;
- е) предавања или докторске тезе се пишу исто као књиге, с тим што се умјесто издавача и мјеста наводе детаљи о одбрани или догађају гдје је рад представљен.

6.2.2.2. CSE нумерички стил цитирања

CSE нумерички стил цитирања се још назива и континуираним цитирањем, јер својим изворима додјељује јединствене бројеве који се не мијењају до краја рада. Дакле, принцип цитирања је исти као у Чикаго стилу, с тим што се исти извор означава истим бројем фусноте.

На примјер, уколико прва цитирана књига добије број 1, тај број ће до краја означавати позивање на тај извор; сваки наредни извор ће добити сљедећи слободан број. Извори се не наводе у фусноти, већ редни број одговара редном броју публикације са пописа литературе на крају рада.

6.3. Насловне странице

Насловна страница је прва страница рада која има задатак да пружи податке о теми, аутору, ментору и високошколској институцији. Насловна страница завршног рада је прописана Правилником (Службени гласник РС, 2012, стр. 5,6), док се у семинарском раду насловница дефинише на основу

препурука предметног наставника. Ипак, постоји низ података који се морају налазити на насловној страни семинарског рада:

- назив високошколске установе;
- назив студијског програма/одсјека;
- назив предмета;
- пуни назив теме;
- врста рада;
- име, презиме и титула ментора;
- број индекса;
- мјесто, мјесец и година предаје рада.

Са друге стране, насловница и корице завршног рада на првом и другом циклусу су прописане одговарајућим подзаконским актима *Факултета* и *Универзитета*, односно *Књигом графичких стандарда Универзитета у Бањој Луци*. На корицама завршног рада налазе се:

- назив Универзитета (величина фонта: 14 типографских тачака) „УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ“;
- назив факултета/Академије (величина фонта: 14 типографских тачака);
- наслов завршног рада (величина фонта: максимално 22 типографске тачке, подебљано - болд стилем);
- назнака за врсту рада (величина фонта - 14 типографских тачака)
- име и презиме ментора (величина фонта: 16 типографских тачака, подебљано -болд стилем);
- име и презиме кандидата (величина фонта: 16 типографских тачака, подебљано -болд стилем);
- мјесто, година одбране (величина фонта: 14 типографских тачака).

Насловна страница треба да садржи:

- назив Универзитета (величина фонта: 14 типографских тачака) „УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ“;
- назив факултета/Академије (величина фонта: 14 типографских тачака); лијево од назива Универзитета и факултета/Академије ставити логотип Универзитета у Бањој Луци, а десно логотип факултета/Академије;
- наслов мастер/магистарског рада (величина фонта: максимално 22 типографске тачке, подебљано - болд стилем);
- назнака за врсту рада (величина фонта - 14 типографских тачака);
- име и презиме ментора (величина фонта: 16 типографских тачака, подебљано -болд стилем);
- име и презиме кандидата (величина фонта: 16 типографских тачака, подебљано -болд стилем);
- мјесто, година одбране (величина фонта: 14 типографских тачака).

Без обзира да ли се ради о корицама или насловној страни, све ставке се пишу центрирано, осим комисије на насловници која се пише лијевим поравнањем са малим словима.

Такође, мјесто и датум се пишу малим словима. Примјере насловне стране за семинарски рад, примјер корица завршног рада и примјер насловне стране завршног рада можете видјети у *Прилозима* на крају *Приручника*. Када је у питању семинарски рад, ова форма није прописана правилником, тако да се ради о препоруци која се може прилагођавати.

6.4. Садржај

Садржај се у семинарским и завршним радовима креира на страници прије *Увода*. *Правилником о пријави и изради завршног рада на II циклусу* (Службени гласник РС, 2012, стр. 4) дефинисано је да се *Садржај* налази након *Сажетка*, а прије *Увода*; наслов „Садржај“ се пише фонтом величине 14 (болд, центрирано), а поглавља и потпоглавља се пишу фонтом величине 12 (потпоглавља су увучена удесно за 5 словних мјеста).

Поглавља се означавају цијелим бројевима (1, 2, 3 итд.), а потпоглавља се дефинишу наредним нивоом бројева: на примјер, поглавље 1 имаће потпоглавља 1.1., 1.2. итд. (уколико потпоглавље има поднаслов, означава се наредним нивоом – 1.1.1., 1.1.2. итд.). *Увод*, *Закључак*, *Прилози* и *Литература* се не означавају редним бројевима.

Техничко упутство: Садржај се генерише аутоматски опцијом References – Table of Contents. Међутим, да би овај начин функционисао, сви наслови поглавља и потпоглавља морају се форматирати опцијом „Heading“ у Home секцији. На примјер, Heading 1 за поглавља, Heading 2 за потпоглавља, Heading 3 за поднасловне итд.

6.5. Прилози и илустрације

Прилози су материјали који додатно објашњавају тезе које су изнесене у раду, али се претпоставља да би њихово интегрисање у главни текст оптеретило разумљивост материје. То су најчешће примјерци анкета, објашњење корпуса, шеме, спискови табела и друго (Службени гласник РС, 2012, стр. 4). Прилози се прилажу након закључка, прије пописа литературе.

Попис илустрација и табела се интегрише као прилог у раду, с тим што се за табеле набрајају редни бројеви под којим су означене, док се илустрације идентификују помоћу броја странице (Brkić, Mehić i Kenjić 2006, стр. 36).

Прилози се означавају ријечима Прилог 1, Прилог 2 итд., које морају одговарати редоследу њиховог навођења у раду:

Као што се види у Прилогу 12, највећа грешка политичког одлучивања је ...

Примјер: Прилог 12

Број табеле	Назив табеле	Страница
1	Квантитативни резултати анализе	62
2	Најчешће кориштени појмови	98
3	Трендови раста у првом кварталу	51

Семинарски радови ријетко када садрже прилоге, јер се семинарски рад пише у краћој форми са ограниченим опсегом истраживања. Завршни радови на првом и другом циклусу студија најчешће садрже сљедеће облике прилога, у зависности од врсте рада:

- спискови табела (претежно у радовима који имају оригинално емпиријско истраживање);
- примјерак анкетног упитника;
- детаљне резултате статистичке анализе прикупљених података;
- додатно објашњење метода и операционализације концепата;
- званични документи (претежно у радовима који су теоријског типа);
- закони и правна тумачења;
- додатна тумачења и објашњења појмова;
- примјерци новина и публикација које су биле предмет анализе садржаја.

Према АПА стандардима, називи табела и илустрација (АРА, 2013) не смију бити произвољни, већ морају идентификовати врсту података који се налазе у табели:

Превише уопштен назив табеле: Резултати анкете

Превише детаљан назив: Резултати анкете са поређењем резултата из истраживања УН-а за претходну годину, са укрштеним параметрима А, Б и Ц

Добар наслов: Аритметичке средине годишта параметра А

6.6. Нумерисање страница

Када се напише семинарски или завршни рад, потребно је означити бројеве страница. Уколико ментор не даје изричита упутства, препоручујемо да се бројеви страница налазе у футеру (на средини или десно). Такође, у семинарском раду бројеви страница почињу од *Увода* (насловне странице и садржај се не нумеришу). Када је у питању завршни рад, нумерације креће од *Увода*, док се корице, насловна страна, садржај и сажетак не означавају.

Како би исправно нумерисали странице, потребно је извршити три активности у Wordu 2010 (исте опције важе за Word 2007 и Word 2013): прелом, форматирање заглавља и подножја странице, те форматирање броја странице.

Први корак: Прелом странице

- Поставите курсор на почетку странице од које желите почети нумерацију (најчешће код Увода);
- Затим изаберите сљедеће опције: Page Layout - Breaks - Section Breaks - Next Page;
- Поставите курсор на почетак првог поглавља;
- Затим изаберите сљедеће опције: Page Layout - Breaks - Section Breaks - Next Page;
- Кликните на опцију Save.

Други корак: Форматирање заглавља и подножја странице

- Поставите курсор на почетку странице од које желите почети нумерацију (најчешће код Увода) – (Section 2);
- Изаберите опцију: Insert – Header – Blank;
- Док је курсор у заглављу (Header), изаберите опцију: Design – Искључите опцију “Link to previous”;
- Изаберите опцију: Insert – Footer – Blank;
- Док је курсор у подножју (Footer), изаберите опцију: Design – Искључите опцију “Link to previous”;
- Поставите курсор на почетак првог поглавља;
- Док је курсор у заглављу (Header), изаберите опцију: Design – Искључите опцију “Link to previous”;
- Док је курсор у подножју (Footer), изаберите опцију: Design – Искључите опцију “Link to previous”;
- Кликните на опцију Save.

Трећи корак: Форматирање броја странице

- Поставите курсор у заглавље и подножје странице од које желите почети нумерацију (најчешће код Увода) (Section 2);
- Изаберите опцију: Insert Page Numbers - Choose your layout;
- Затим изаберите опцију: Insert Page Numbers - Format Page Numbers - Select “i, ii, iii” из падајућег медија;
- Након тога, изаберите: Insert Page Numbers - Format Page Numbers - Page Numbering - Select “Start at iii”;
- Кликните на опцију Save;
- Поставите курсор у заглавље и подножје странице првог поглавља;
- Изаберите опцију: Insert Page Numbers - Choose your layout;
- Затим изаберите опцију: Insert Page Numbers - Format Page Numbers - Select “1,2,3” из падајућег медија;
- Након тога, изаберите: Insert Page Numbers - Format Page Numbers - Page Numbering - Select “Start at 1”;
- Кликните на опцију Save.

6.7. Пагинација, штампање и увезивање

Пагинација (прелом) рада је процес којим се формално уређује распоред наслова, поднаслова, илустрација, фотографија, табела и графикана. Приликом уређивања, потребно је обратити пажњу на следеће:

- лијева маргина треба бити нешто већа, ради увезивања у корице (од 2,5 до 3 cm);
- нова поглавља и наслови не могу почети на страници која има текст,

већ је потребно кренути од прве наредне чисте стране;

- исте табеле, фотографије и слично не могу заузимати двије узастопне стране (уколико је њихова величина мања од једне стране), већ је потребно помјерити на наредну чисту страну; поднаслови могу почињати на постојећој страни;
- наслови и поднаслови који се налазе на крају стране је потребно преbacити на прву наредну чисту страну.

Штампање и увезивање је обавезно за завршне радове на првом и другом циклусу, док је код семинарских радова обавезно уколико то изричито тражи предметни наставник. Дипломски и мастер радови, као и докторске дисертације се штампају у тврдим корицама, док се семинарски радови увезују у меки повез или спиралу.

Такође, важно је напоменути да се радови не штампају док ментор или предметни наставник не пошаљу корекције или сугестије. Уз штампане примјерке је потребно послати рад у електронском формату (word или pdf), док је завршне радове обавезно доставити на CD.

Техничка напомена: Електронске верзије послати у Word 2003 формату или PDF, како не би дошло до техничких несугласица. Word 2003 верзија се припрема овако: File – Save as – Word 2003 document (екстензија .doc); PDF документ се креира опцијом File – Save and send – Publish PDF/XLS document – Save.

Препоручена литература

Bailey, S. (2003). *Academic writing: A practical guide for students*. London: Routledge Farmer.

Beins, B. (2012). *APA style simplified*. United Kingdom: Wiley-Blackwell.

Filipović, J. (2002). *Priručnik iz akademskog pisanja: uputstva i sugestije za izradu seminarских/naučnih/stručnih radova*. Beograd: Filološki fakultet.

Houghton, P., Houghton, T. & Pratt, M. (2008). *APA: The Easy Way!*. USA: XanEdu Publishing Inc.

Пешикан, М., Јерковић, Ј. & Пижурница, М. (2010). *Правопис српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.

7. ПОСТУПАК ПРИЈАВЕ, ПРЕДАЈЕ И ОДБРАНЕ СЕМИНАРСКОГ РАДА

Процедуре за пријаву, предају и одбрану семинарских и завршних радова на I и II циклусу студија се често сматрају једноставним, док студенти који се први пут сретну са овим процесом неријетко остану збуњени. Како би разјаснили процедуре пријаве и одбране стручних радова, у овом дијелу ћемо објаснити „корак по корак“ начине и специфичности пријаве и одбране семинарских, дипломских и завршних радова на *Факултету политичких наука у Бањој Луци*.

Правила студирања на I и II циклусу студија (Службени гласник РС, 2009) је документ којим се прописује највећи дио формалне процедуре студирања уопште, па самим тим се бави и израдом стручних радова током студија. Прије него пређемо на конкретне процедуре, овдје ћемо нагласити да *Правилима студирања* нису уређени садржајни аспекти семинарских радова, док се за завршне радове ствари много више конкретизују. Имајући то у виду, за семинарске радове ћемо објаснити релевантна правила и понудити препоруке за студенте, док ће се за завршне радове описати тачна формална и садржајна процедура.

7.1. Пријава, предаја и одбрана семинарског рада на I и II циклусу студија

Семинарски рад на I и II циклусу студија се убраја у предиспитне активности студента, а на *Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци* најчешће носи 5 бодова. Међутим, Правилником је утврђено да завршни испит носи највише 50% оцјене, два колоквијума по најмање 20% и

најмање 10% за активности током наставе (док за присуство не може добити више од 5 бодова) (Службени гласник РС, 2009, стр. 6). Дакле, предметни наставник има право повећати број бодова за активности током наставе, с тим што онда аутоматски смањује број бодова за завршни испит. У сваком случају, предметни наставник је дужан обавијестити студенте о начину бодовања на конкретном испиту.

На првом циклусу студија, студент је обавезан предати и одбранити један семинарски рад по академској години, али није изричито ограничен уколико жели урадити више. Теоретски, студент има право радити семинарски рад из сваког предмета којег слуша током године.

Будући да процедура није прописана, семинарски рад се најчешће пријављује, предаје и брани на сљедећи начин:

- студент обавјештава предметног наставника да жели писати семинарски рад, осим у случају да није дефинисан као обавезан за све студенте;
- студент добија списак могућих тема за семинарски рад, или у договору са предметним наставником дефинише тему;
- студент и предметни наставник договарају датум предаје и одбране, с тим што одбрана мора бити заказана најкасније у посљедној седмици семестра;
- студент предметном наставнику прву верзију рада шаље електронском поштом, а након пријема сугестија и исправки, дефинише финалну верзију рада;
- финална верзија рада се обавезно доставља у електронској форми, а штампана верзија се доноси предметном наставнику уколико се то изричито тражи;
- студент јавно брани свој семинарски рад, тако што у периоду од 10-15 минута излаже главне црте у раду, након чега слиједи дискусија са другим студентима и предметним наставником;
- уколико је семинарски рад задовољио све формалне аспекте, предметни професор додјељује број бодова; такође, предметни наставник има право покренути дисциплинску процедуру уколико се установи и докаже да је семинарски рад плагијат;
- студент уписује назив предмета, назив теме и датум одбране семинарског рада у индекс (у посебно предвиђено мјесто за те намјене), након чега предметни наставник потписује;
- рубрика са семинарским радовима се овјерава у *Студентској служби Факултета* када студент овјерава/уписује семестар.

Када су у питању семинарски радови на II циклусу студија, процедура је готово идентична, с тим што се од студента могу захтијевати нешто строжије форме – у случају да предметни наставник оцјењује рад са више од 5 бодова.

7.2. Пријава, предаја и одбрана дипломског рада на I циклусу студија

Према *Правилима студирања*, дипломски рад је завршни рад на I циклусу студија. На *Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци*, завршни рад се ради на студијским програмима социјалног рада и социологије (општи смјер), док други студијски програми у својим курикулима немају завршне радове.¹³

Процес пријаве, израде и одбране завршног рада на првом циклусу студија може се представити и као низ права, процедура и обавеза:

- студент стиче право пријављивања дипломског рада када оптерећење по основу завршног рада не прелази 30 ECTS бодова, што значи да не мора положити све испите, па тек онда кренути у процес пријаве;
- студент затим самостално бира ментора, који може предложити тему, или заједнички са студентом дефинише радни назив теме дипломског рада;
- студент пријављује тему на прописаном обрасцу у *Студентској служби Факултета*, а образац садржи радни назив теме, предмет, датум пријаве и потпис ментора;
- студент може само једном промијенити тему, у договору са ментором;
- студент стиче право на одбрану рада најраније два мјесеца од датума пријаве;
- прије почетка писања, студент усаглашава структуру рада са ментором;
- ментор је дужан бити на располагању кандидату током израде рада, којег студент пише самостално;
- након што заврши писање прве верзије, студент шаље рад ментору у електронској форми, а ментор је дужан послати сугестије у року од двије седмице од пријема;
- након што студент исправи грешке у случају да их је ментор дефинисао, рад се коричи у 4 примјерка и доставља се Студентској служби (уз примјерак на ЦД-у);
- студент може бранити рад након положеног задњег испита, најраније 10 дана након положеног испита (у том периоду провјерава податке у досијеу, да ли има евентуалних несугласица);
- након што се рад достави *Студентској служби*, *Декан Факултета* на приједлог ментора формира *Комисију за оцјену и одбрану завршног рада* и заказује се датум одбране – *Комисију* чине ментор, председник комисије и најмање још један члан;
- подаци о одбрани се објављују на огласној табли *Факултета*, а од предаје рада до одбране мора проћи најмање пет радних дана;
- студент дипломски рад може бранити у отвореном и затвореном типу
- у првом случају одбрана је јавна и могу присуствовати чланови

¹³ Генерација која је уписала неки од других смјерова 2009/10 године, има могућност изабрати студиј од три године (180 ECTS), али у том случају има обавезу израде дипломског рада

родбине, пријатељи, други студенти, наставници и сарадници; у другом случају кандидат брани дипломски рад у кабинету гдје су присутни само чланови *Комисије*;

- студент на одбрани представља тему и главне закључке рада, а излагање не би требало бити краће од 10 мин и дуже од 15 мин (тема се представља најчешће уз помоћ Power Point презентације);
- након излагања, комисија има обавезу поставити питања кандидату, на која студент може одговорити одмах, или узети паузу да припреми концепт;
- после одговора на питања, комисија се повлачи и доноси одлуку о оцјени (од 5 до 10);
- након повратка, комисија саопштава одлуку о оцјени и саопштава стечено звање кандидата (уколико је успјешно одбранио рад).

7.3. Израда завршног рада на II циклусу студија

Према *Правилима студирања*, завршни рад је посљедња обавеза студента на II циклусу студија. На *Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци*, завршни рад (мастер рад) је обавезан на свим одсјецима, а по правилу носи између 10 и 20 ЕЦТС бодова.

7.3.1. Пријава и одобрење теме завршног рада

1. Студент постдипломац пријављује тему завршног или мастер рада када положи испите из првог семестра и упише други. *Пријава теме уз образложење* се пише у сарадњи са ментором (који је обавезан потписати сагласност за менторство), а образложење садржи: назив теме рада¹⁴, одређење предмета истраживања, циљеве истраживања, хипотетички оквир истраживања, методе и технике које ће се примјенити, научна и друштвена оправданост истраживања и списак основне литературе;
2. Попуњена пријава се предаје у службу за постдипломске студије у четири примјерка, након чега референт за II циклус студија пријаве упућује *Вијећу студијског програма Факултета*;
3. Вијеће предлаже састав комисије за израду и одбрану завршног рада, након чега се приједлог упућује *Научно-наставном вијећу Факултета (ННВ)*, при чему ментор не може бити предсједник комисије (постоји могућност да један члан комисије буде у звању асистента);
4. ННВ именује комисију за израду и одбрану завршног рада, након чега *Служба за постдипломске студије* припрема *Рјешење о именовану комисије*.

¹⁴ Тема се може промијенити само једном, у договору са ментором.

7.3.2. Предаја, оцјена и одбрана завршног рада

1. Након што је тема одобрена, студент пише завршни рад и ментору доставља прву верзију. Ментор је дужан најкасније за 15 дана послати сугестије, након чега студент исправља и шаље финалну верзију ментору.
2. Након што ментор заприми коначну верзију рада, он је обавезан упутити писмени захтјев за провјеру оригиналности рада (према Правилнику о поступку провјере оригиналности завршних радова студената на 2. и 3. циклусу студија). Након тога кандидат шаље у библиотеку примјерак рада у PDF-у. Уколико је рад писан ћирилицом, онда је обавезно доставити примјерак у ворду, како би се могла извршити конверзија на латиницу.
3. Библиотекар врши анализу сличности у софтверу, након чега се резултати анализе у форми извјештаја шаљу ментору. Библиотекар затим шаље увјерење да је рад прошао софтверску анализу ментору, а један примјерак се шаље продекану за научно-истраживачки рад. Ментор затим анализира достављени извјештај.
4. Ментор је обавезан преконтролисати извјештај софтвера, јер он ради буквална поређења, па се може десити да означи као „плагијат“ неку синтагму која се често понавља. Дакле, извјештај је само основа ментору, а не коначан суд о оригиналности.
5. Након анализе, ментор може прихватити рад и упутити у даљу процедуру, може вратити на корекције или потпуно одбити рад кандидата. Уколико се рад прихвати, ментор је дужан приложити увјерење да је рад прошао контролу софтвера.
6. Када се ментор увјери да су испуњени сви услови за одбрану, ментор *Вијећу студијског програма* доставља писмено обавјештење у којем наводи да је завршни рад написан, те да се предлаже усвајање извјештаја о завршном раду кандидата.
7. ННВ на приједлог *Вијећа* именује *Комисију за оцјену и одбрану завршног рада*. *Факултет* издаје *Рјешење о именовану Комисије за оцјену и одбрану завршног рада*, а кандидат је обавезан *Служби за постдипломске студије* доставити 7 укоричених примјерака рада. *Служба за постдипломске студије* упућује 3 примјерка тројници чланова комисије ради писања *Извјештаја о оцјени мастер рада*, те два примјерка библиотеци због увида јавности.
8. Написан и потписан *Извјештај* упућује се *Служби за постдипломске студије*, која га уврштава на дневни ред ННВ-а.
9. Уколико се *Извјештај* усвоји, кандидат је стекао услове за одбрану завршног рада. *Факултет* издаје *Одлуку о усвајању извјештаја о изради и одбрани завршног рада*. *Служба за постдипломске студије* у договору са кандидатом и члановима комисије, заказује одбрану најраније 7 дана од доношења *Одлуке*.
10. *Факултет* издаје *Рјешење о именовану комисије за одбрану завршног рада* у којем се налазе подаци о имену кандидата, називу рада и саставу комисије, тачан датум, вријеме и мјесто одбране. Копија *Рјешења* се оглашава на огласној табли *Факултета*, због увида јавности.
11. Кандидат је дужан испунити све финансијске обавезе до датума полагања (издавање дипломе се плаћа 100 КМ). *Служба за постдипломске студије* припрема записник и остале материјале за одбрану.

12. Након успјешно завршене одбране завршног рада, *Факултет* издаје *Увјерење о стеченом научном степену*, које важи до издавања дипломе.

7.3.3. Протокол за одбрану завршног рада на II циклусу студија

1. Кандидат, чланови *Комисије* и записничар су обавезни доћи на јавну одбрану завршног рада, а кандидат има могућност позвати чланове родбине и пријатеље.
2. *Предсједник Комисије* чита биографске податке кандидата и констатује датум када је пријављена и одобрена тема и комисија завршног рада.
3. *Предсједник Комисије* чита дијелове *Извјештаја*, гдје износи назив теме, хипотезу, предмет истраживања и главне закључке у раду. Такође, *Предсједник Комисије* чита коментаре чланова *Комисије* на рад кандидата,
4. Кандидат представља тему и главне закључке рада, с тим што излагање не би требало бити краће од 10 минута и дуже од 15 минута.
5. Након излагања, сваки члан *Комисије* поставља једно, два или три питања о раду, а кандидат може на њих одговорити одмах, или након паузе од 15 минута.
6. После одговора на питања и евентуалне дискусије кандидата, чланова *Комисије* и публице, *Комисија* се повлачи на вијећање.
7. *Комисија* саопштава одлуку кандидату, а рад се оцјењује од 5 (није прошао) до 10 (одлично).

Примјер Одлуке чланова *Комисије*: На основу једногласне одлуке/ већином гласова донесене *Одлуке Комисије* кандидата Марка Марковића, закључујемо да је кандидат са успјехом одбранио завршни рад на другом циклусу студија, под називом „Марксово схватање државе“ и добио оцјену 9 остваривши 24 ЕЦТС бодова, што у укупном збиру са бројем бодова остварених приликом полагања испита на другом циклусу студија износи 60 ЕЦТС бодова, тиме стекавши право на диплому магистра политикологије *Факултета политичких наука у Бањој Луци*, којом се признаје академско звање магистар политикологије.

Литература

- American Psychological Association. (2013). *Publication manual of the American Psychological Association* (6th ed.). USA: American Psychological Association.
- Bailey, S. (2003). *Academic writing: A practical guide for students*. London: Routledge Farmer.
- Becker, H. (2007). *Writing for Social Scientists*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Beins, B. (2012). *APA style simplified*. United Kingdom: Wiley-Blackwell.
- Библиотека ДКСГ. (2015). *Водич за цитирање*. Преузето 24. августа 2015, са <http://www.dksgr.rs/>
- Богданић, А. (2014). *Стилистика за израду научних радова*. Преузето 23. августа 2015, са <http://medijskaslika.org/wp/poziv-za-predaju-naucno-istrzivackih-radova-u-okviru-projekta-medijska-slika-republike-srpske/>
- Boeglin, M. (2010). *Akademsko pisanje korak po korak*. Novi Sad: Akademaska knjiga.
- Brkić, S., Mehić, E. i Kenjić, V. (2006). *Uputstvo za izradu seminarskog i diplomskog rada*. Sarajevo: Ekonomski fakultet.
- Department of Sociology. Faculty of Arts and Sciences. (2009). *A Guide to Writing a Senior Thesis in Sociology*. Cambridge.
- Dunleavy, P. (2003). *Authoring a PhD: How to plan, draft, write and finish a doctoral thesis or dissertation*. Houndmills/New York: Palgrave Macmillan.
- Eko, U. (2000). *Kako se piše diplomski rad*. Beograd: Narodna knjiga/Alfa.
- Eksner, A. (2016). *Uvod u objavljivanje naučnih publikacija*. Beograd: Centar za promociju nauke. Dostupno na: <http://nauka.cpn.rs/>.
- Filipović, J. (2002). *Priručnik iz akademskog pisanja: uputstva i sugestije za izradu seminarskih/naučnih/stručnih radova*. Beograd: Filološki fakultet.
- Fulwiler T. (2002). *College Writing – A Personal Approach to Academic Writing*. Portsmouth, NH: Boynton/Cook Publishers, Inc.
- Gačić, M. (2001). *Pisanje i objavljivanje znanstvenih i stručnih radova*. Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Policijska akademija.
- Greene S, Lidinsky A. (2012). *From Inquiry to Academic Writing*. Boston, USA: Bedford/St. Martins's.
- Halmi, A. (1999). *Temelji kvantitativne analize u društvenim znanostima*. Zagreb: Alinea.
- Henning E., Gravett S., van Rensburg W. (2005). *Findindg your way in Academic Writing*. Hatfield, Pretoria: Van Schaik Publishers.
- Houghton, P., Houghton, T. & Pratt, M. (2008). *APA: The Easy Way!*. USA: XanEdu-Publishing Inc.
- Johnson, B. and Mullen, C. (2007). *Write to the top!*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Kleut, M. (2008). *Naučno delo od istraživanja do štampe*. Novi Sad: Akademaska knjiga.
- Kuba, L. i Koking, Dž. (2004). *Metodologija izrade naučnog teksta*. Podgorica/Banja Luka: CID/Romanov.
- Kundačina, M. i Bandur, V. (2007). *Akademsko pisanje*. Užice: Učiteljski fakultet.
- Lebrun, J. (2007). *Scientific Writing: A Reader and Writer's Guide*. Singapore: World Scientific Publishing.
- Lewkowicz, J. (2009). *Concluding your Master's Level Thesis*. Revista Canaria de

- Estudios Ingleses, 59, 63-72.
- Lipson, C. (2006). *Cite right: A quick guide to citation styles – MLA, APA, Chicago, the Sciences, Professions, and more*. USA: University of Chicago Press.
- Man, Prem S. (2009). *Uvod u statistiku*. Beograd: Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Marković, M. (2002). *Logika*. Srpsko Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Massengill P. R. (2009). *The Soc 300 Companion A Guide to Writing Your Sociology JB Research Proposal*. Princeton: Department of Sociology
- Милосављевић С. и Радосављевић И. (2003). *Основи методологије политичких наука*. Београд: Службени гласник.
- Mils, R. (1998). *Sociološka imaginacija*. Beograd: Plato.
- Oregon State University. (n.d.). *Writing Within Sociology: A Guide for Undergraduates*. Department of Sociology.
- Pallant, J. (2009). *SPSS: priručnik za preživljavanje*. Beograd: Mikro knjiga.
- Petrović, G. (1998). *Logika*. Novi Sad/Beograd: Dnevnik/Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Пешикан, М., Јерковић, Ј. & Пижурица, М. (2010). *Правонис српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Rao V., Chanock K., Krishnan L. (2007). *Visual Guide to Essay Writing*. Sydney: Association for Academic Language and Learning (AALL).
- Сакан, М. (2005). *Хипотезе у науци*. Нови Сад: Прометеј.
- Службени гласник Републике Српске. (2009). *Правила студирања на I и II циклусу студија*. Статут Универитета у Бањој Луци: Службени гласник Републике Српске 85/06 и 30/07.
- Службени гласник Републике Српске. (2012). *Правилник о пријави и изради завршног рада на другом циклусу*. Статут Универитета у Бањој Луци: Службени гласник Републике Српске 73/10, 104/11 и 84/12.
- School of Education and Human Development (2012-13). *Research and Writing Manual for Master's Theses*. <http://www.uap.asia/wp-content/uploads/2013/01/SED-Thesis-Research-and-Writing-Manual>.
- Šamić, M. (1990). *Kako nastaje naučno djelo*. Sarajevo: Svjetlost.
- Šešić, B. (1982). *Osnovi metodologije društvenih nauka*. Beograd: Naučna knjiga.
- Шуваковић, У. (2010). *Академско писање у друштвеним наукама*. Београд: Досије.
- Tkalac Verčić A., Sinčić Ćorić D., Pološki Vokić N. (2010). *Priručnik za metodologiju istraživačkog rada – Kako osmisliti, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje*. Zagreb: M.E.P. d.o.o.
- Tošović, B. (1988). *Funkcionalni stilovi*. Sarajevo: Svjetlost.
- Touft, D. (ed.) (2012), *The essential guide to becoming a master student*. Boston: Wadsworth.
- Универзитет у Београду. Факултет политичких наука. (н.д.) *Упутство за пријаву, израду и одбрану мастер рада*. Мастер академске студије политикологије - Мастер међународних студија.
- White B. (2011). *Mapping Your Thesis - The comprehensive manual of theory and techniques for masters and doctoral research*. Australia: Acer Press.

Прилог 1: Образац за пријаву завршног рада

Број: _____

Датум: _____

ОБРАЗАЦ ЗА ПРИЈАВУ ЗАВРШНОГ РАДА

Име и презиме
студента/студенткиње: _____

Кућна адреса и број
телефона: _____

Број индекса: _____

Назив теме завршног рада:

Датум предаје пријаве: _____

Потпис ментора/ менторке:

Потпис кандидата/кандидаткиње:

Навести име и презиме

У комисију за одбрану завршног рада именује се:

1. _____, предсједник/предсједница

2. _____, члан/чланица

3. _____, ментор/ менторка

Датум објаве завршног рада: _____

Прилог 2: Правилник о пријави и изради мастер рада

На основу члана 71. Закона о високом образовању Републике Српске („Службени гласник Републике Српске број 73/10, 104/11,84/12, 108/13, 44/15 и 90/16), члана 54. Статута Универзитета у Бањој Луци и члана 63. Правила студирања на I и II циклусу на Универзитету у Бањој Луци, Наставно-научно вијеће Факултета политичких наука на 94. сједници одржаној 18.01.2018. године, усвојило је

ПРАВИЛНИК о пријави и изради мастер рада

Члан 1.

Завршни рад на II циклусу студија је мастер рад.

Израда мастер рада је обавезна на II циклусу студија.

Мастер рад представља самосталну научну и/или стручну обраду одређеног проблема и вреднује се са најмање 10, а највише 25 ECTS бодова. Број бодова којима се исказује мастер рад, односно завршни дио студијског програма, улази у укупан број бодова потребних за завршетак студија II циклуса.

Мастер рад се ради у посљедњем семестру II циклуса студија и овим радом студент доказује да је на основу знања стеченог током студија овладао заданом темом, да је тему обрадио по предвиђеној методологији, да зна да користи стручну и научну литературу и терминологију, као и да је исправно наводи.

Тема мастер рада бира се из уже научне области из које се изводи настава на студијском програму, а за коју је матичан факултет на коме се изводи настава, осим када су у питању комбиновани студијски програми.

Члан 2.

Студент пријављује мастер рад након овјере првог и уписа другог семестра, односно у семестру у ком похађа предмет под називом завршни или мастер рад.

Члан 3.

Пријава мастер рада обухвата сљедеће документе: приједлог назива теме и сагласност ментора, образложење теме мастер рада и биографске податке о кандидату.

Приликом израде пријаве мастер рада, кандидат је обавезан да се консултује са наставником који испуњава услове да буде ментор, те добије сагласност о прихватању менторства.

Ментор може бити наставник који има избор у звање за ужу научну област из које је тема мастер рада.

Уколико кандидат није у могућности да добије сагласност наставника за менторство, писменим путем, на прописаном обрасцу, подноси захтјев за

именовање ментора Вијећу студијског програма.

Пријава мастер рада се подноси на прописаним обрасцима, који су саставни дио овог Правилника.

Члан 4.

Образложење теме мастер рада израђује се у форми идејне скице, тј. представља најопштију замисао теоријско-методолошког оквира истраживања које кандидат планира реализовати за потребе израде завршног рада.

Обим образложења теме мастер рада не би требао да прелази десет куцаних страница текста.

Образложење теме мастер рада подноси се на прописаном обрасцу који је саставни дио овог Правилника (Образац 2) и садржи:

- назив теме мастер рада,
- одређење предмета истраживања,
- циљеви истраживања,
- хипотетички оквир истраживања,
- методе и технике истраживања,
- научна и друштвена оправданост истраживања,
- списак основне литературе.

Члан 5.

Пријава мастер рада подноси се референту за студије другог циклуса, у четири (4) примјерка.

Пријаву мастер рада и предложеног ментора усваја Вијеће студијског програма, у року од 30 дана од дана комплетирања пријаве.

Члан 6.

Комисију за оцјену и одбрану рада именује Наставно-научно вијеће на приједлог Вијећа студијског програма.

Комисија из претходног става састоји се од три члана, од којих најмање два морају бити у наставничком звању док један члан комисије може бити сарадник у звању вишег асистента.

Најмање два члана комисије из претходног става морају бити из уже научне области из које је тема завршног рада.

Задатак комисије за мастер рад је да по предаји мастер рада изврши оцјену рада о чему подноси извјештај Наставно-научном вијећу.

Члан 7.

У једној академској години наставник може бити ментор на највише 5 мастер радова.

Ментор даје научне и стручне савјете студенту у току истраживања и израде рада, а студент самостално истражује и пише мастер рад.

Члан 8.

Након што заврши истраживање и напише рад студент предаје први рукопис рада ментору на увид и преглед.

Ментор је дужан да прегледа рад и врати га студенту са примједбама, упутама и мишљењем о раду најкасније 20 од дана предаје рада.

Студент је дужан поступити према свим упутствима и примједбама ментора прије предаје радне верзије мастер рада Комисији.

Ако чланови Комисије сматрају да постоји потреба за додатном корекцијом рада, у року од 15 дана достављају приједлог за дораду рада студенту и ментору, све док рад не буде прихватљив за ментора и кандидата за коначно штампање и корицење.

Члан 9.

Након што ментор и Комисија прихвате мастер рад, кандидат предаје завршен, укоричен рад у писаној форми у 7 примјерака, као и у електронском облику, референту за студије другог циклуса.

Члан 10.

Комисија за оцјену и одбрану мастер рада дужна је да најкасније у року од 15 дана од пријема укоричене верзије рада поднијети извјештај Наставно-научном Вијећу који садржи опис и оцјену рада и приједлог да се рад прихвати и одобри његова одбрана, или да се рад одбије.

Извјештај Комисије за мастер рад усваја Наставно-научно вијеће на првој наредној сједници након подношења извјештаја.

Члан 11.

Кандидат може приступити одбрани мастер рада након што Наставно-научно вијеће усвоји Извјештај о завршном раду и након што положи све предмете из студијског програма који похађа на другом циклусу, односно испуни све остале обавезе из студијског програма.

Члан 12.

Одбрана мастер рада врши се јавно пред Комисијом.

Вријеме одбране завршног рада утврђује референт за студије другог циклуса у договору с ментором, члановима комисије и кандидатом, које мора бити јавно објављено најмање 7 (седам) дана прије одбране, на огласној табли и инернет страници Факултета.

Члан 13.

Седам дана прије одбране примјерак извјештаја о раду и сам рад могу се добити на увид у студентској служби или библиотеци Факултета.

Члан 14.

Кандидат је успјешно одбранио мастер рад ако Комисија већином гласова позитивно оцијени рад и одбрану, јединственом оцјеном од 6 до 10.

Комисија је дужна да најкасније у року од 5 (пет) дана од дана одбране рада достави студентској служби записник са одбране рада.

Члан 15.

Ако је мастер рад негативно оцијењен, или ако није одбрањен, кандидат може још једном поднијети пријаву за нови рад, у складу са овим правилником.

Члан 16.

Мастер рад мора у потпуности бити резултат самосталног рада кандидата. У случају да ментор или други чланови комисије утврде да се у раду налазе дијелови туђег рада без одговарајућег документовања и обиљежавања пренешених дијелова, односно да је цјелокупан туђи рад представљен као кандидатов, рад ће се сматрати плагијатом и оцијениће се негативно.

У случају да се након оцјене и одбране рада појави основана сумња да завршни рад не представља самостални рад или да кандидат није, увријеме одбране рада, испуњавао друге услове прописане општим актима и законом, спроводи се поступак за одузимање стеченог звања.

Члан 17.

Формат и текст, корице, насловна страна, сажетак/abstract и садржај рада морају бити у складу са Правилником о дигиталном репозиторијуму Универзитета у Бањој Луци.

Прелазне и завршне одредбе

Члан 18.

Овај Правилник примјењује се и на поступак пријаве и израде завршних (магистарских радова) студената II циклуса студија, који су уписани академске 2011/2012., 2012/2013., 2013/2014 и 2015/2016. године, а који до дана ступања на снагу овог Правилника нису започели поступак пријаве завршног рада.

Оно што није регулисано овим Правилником мора бити у складу са Правилима студирања на првом и другом циклусу студија Универзитета.

Члан 19.

Овај Правилник ступа на снагу даном доношења.

ПРЕДСЈЕДНИК
Наставно-научног вијећа

Проф. др Здравко Злокапа

Прилог 3: Примјер насловне стране семинарског рада

Универзитет у Бањој Луци

ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Студиј политикологије

Предмет: Увод у политичке науке

МАРКСОВО СХВАТАЊЕ ДРЖАВЕ

СЕМИНАРСКИ РАД

Студент: Марко Марковић

Број индекса: 999/09

Ментор: проф. др Петар Петровић

Бања Лука, јун 2018. године

**Прилог 4: Примјер корице завршног рада на I циклусу
студија**

Универзитет у Бањој Луци

ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

МАРКО МАРКОВИЋ

**САВРЕМЕНА ТУМАЧЕЊА МАРКСОВОГ
СХВАТАЊА ДРЖАВЕ**

ЗАВРШНИ РАД

Бања Лука, јун 2018. године

**Прилог 5: Примјер насловне стране завршног рада на
I циклусу студија**

Универзитет у Бањој Луци

ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

МАРКО МАРКОВИЋ

**САВРЕМЕНА ТУМАЧЕЊА МАРКСОВОГ
СХВАТАЊА ДРЖАВЕ**

ЗАВРШНИ РАД

Комисија:

Проф. др Петар Петровић, ментор

Доц. др Рајко Рајковић, члан

Проф. др Драгана Капетановић, члан

Бања Лука, јун 2018. године

Прилог 6: Примјер корице завршног рада на II циклусу студија

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ

UNIVERSITY OF BANJA LUKA

ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

УПОТРЕБА ФЕЈСБУКА У СВЈЕТЛУ ТЕОРИЈА НОВИХ МЕДИЈА

МАСТЕР РАД

Ментор:
Проф. др Петар Петровић

Кандидат:
Марко Марковић

Бања Лука, јун 2018. године

Прилог 6: Примјер насловне стране завршног рада на II циклусу студија

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
UNIVERSITY OF BANJA LUKA
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

УПОТРЕБА ФЕЈСБУКА У СВЈЕТЛУ ТЕОРИЈА НОВИХ МЕДИЈА

МАСТЕР РАД

Ментор:
Проф. др Петар Петровић

Кандидат:
Марко Марковић

Бања Лука, јун 2018. године

Прилог 8: Пријава теме за израду мастер рада

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ КАНДИДАТА:
СТУДИЈСКИ ПРОГРАМ:
СМЈЕР:

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

ПРЕДМЕТ: Пријава теме за израду мастер рада

Пријављујем тему за израду мастер рада под називом _____

За ментора предлажем _____ са којим/којом сам се консултовао/ла током формулације назива теме и припреме образложења теме мастер рада, те добио/ла сагласност да прихвата менторство.

Уз пријаву теме мастер рада прилажем:

1. Образложење теме мастер рада (попуњен Образац-2),
2. Биографију (попуњен Образац-3).

ПОТПИС МЕНТОРА

ПОТПИС КАНДИДАТА

Прилог 9: Образложење теме мастер рада

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ КАНДИДАТА:

СТУДИЈСКИ ПРОГРАМ:

СМЈЕР:

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ

ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ТЕМЕ МАСТЕР РАДА

1. НАЗИВ ТЕМЕ МАСТЕР РАДА

- a) назив теме завршног рада заснивајте на кључном појму или појмовима који се односе на предмет истраживања,
- б) водите рачуна о врсти и распореду ријечи које употребљавате при формулацији назива теме завршног рада,
- в) назив теме завршног рада треба да буде што краћи, јаснији и прецизнији,
- г) при формулацији назива теме на почетку ставите појмове који указују на Ваш допринос предмету истраживања, а у позадину оне који се односе на сам предмет истраживања,
- д) поднаслов користите само ако додатно прецизира предмет или начин истраживања у односу на наслов.

2. ОДРЕЂЕЊЕ ПРЕДМЕТА ИСТРАЖИВАЊА

- a) одређење предмета истраживања представља конкретизацију назива теме завршног рада,
- б) навести теоријско одређење предмета истраживања – укратко реферисати на постојеће научно сазнање и (ли) претпоставке за стицање новог научног сазнања о предмету истраживања,
- в) навести операционално одређење предмета истраживања – укратко навести шта се конкретно истражује (коначно димензионирање предмета истраживања: селекција компоненти/чинилаца садржаја предмета истраживања, временско димензионирање, просторно димензионирање, дисциплинарно одређење).

3. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

- a) таксативно навести научне и друштвене/примјене циљеве истраживања
- б) научни циљеве указују на ниво научног сазнања који ће се остварити реализацијом истраживања (дескрипција, класификација, објашњење, разумијевање, откриће, прогноза)
- в) друштвени/примјени циљеве указују на практичну корист која ће бити остварена реализацијом истраживања

4. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

- a) у складу са изабраним истраживачким приступом (квантитативним, квалитативним, мјешовитим, теоријским) навести хипотезе према одговарајућој класификацији ,

- б) за квантитативна и мјешовита истраживања навести хипотезе према критеријуму нивоа општости – на два нивоа општости (заснивајућа и разрађујуће) или на три нивоа општости (општа, посебне, појединачне),
- в) за квалитативна и теоријска истраживања навести хипотезе према критеријуму спознајне улоге (радну и помоћне хипотезе),
- г) хипотезе треба постављати у складу са сљедећим критеријумима: смјелост, провјерљивост, једноставност, претходна вјероватноћа, објашњавајућа и предвиђајућа моћ, сагласност са претходним знањем,
- д) хипотезе треба постављати у складу са сљедећим правилима: не смију бити уже или шире од предмета истраживања, требају бити развијене на свим нивоима општости на којима је развијено операционално одређење предмета истраживања, требају бити у складу са наведеним научним и друштвеним/примјењеним циљевима истраживања, морају бити емпиријски или теоријски провјерљиве.

5. ОСНОВНЕ МЕТОДЕ И ТЕХНИКЕ ИСТРАЖИВАЊА

- а) укратко представити начин на који ће бити реализовано истраживање,
- б) у складу са предметом истраживања, циљевима истраживања, те постављеним хипотезама, навести основне методе научног мишљења, општенаучне методе, методе за прикупљање података и методе анализе података које ће бити кориштене приликом реализације истраживања,
- в) приликом представљања метода/техника за прикупљање података укратко представити начин узорковања (популацију, оквир узорковања, врсту узорковања, узорак).

6. НАУЧНА И ДРУШТВЕНА ОПРАВДАНОСТ ИСТРАЖИВАЊА

- а) навести на који начин истраживање доприноси откривању новог и(ли) потврђивању постојећег научног сазнања,
- б) навести да ли истраживање доприноси рјешавању једног или више друштвених проблема.

7. СПИСАК ОСНОВНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

- а) по азбучном или абecedном редоследу презимена првог аутора навести изворе (научне и стручне публикације) кориштене приликом израде образложења теме;
- б) навођење извора вршити према АРА стилу.

ПОТПИС КАНДИДАТА

Прилог 10: Образац за навођење биографских података о кандидату

БИОГРАФСКИ ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име и презиме:
Мјесто и датум рођења:
Пребивалиште:
Е-mail адреса и контакт телефон:
Образовање:
Познавање страних језика:
Научни и стручни радови:

Прилог 11: Захтјев за именованье ментора за израду мастер рада

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ КАНДИДАТА:
СТУДИЈСКИ ПРОГРАМ:
СМЈЕР:

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

ПРЕДМЕТ: Захтјев за именованье ментора за израду мастер рада

ПРИЈЕДЛОГ НАСЛОВА МАСТЕР РАДА

<hr/>

У складу са чланом 3. став 4. Правилника о пријави и изради мастер рада на Факултету политичких наука, подносим захтјев за именованье ментора за пријаву и израду мастер рада.

ПОТПИС КАНДИДАТА

Прилог 12: Увјерење о провјери оригиналности завршног рада

Број:

Датум:

На основу члана 3. Правилника о поступку провјере оригиналности завршних радова студената на II и III циклусу студија Универзитета у Бањој Луци број 02/04-3.2688-4/17 од 28.09.2017. године издаје се

У В Ј Е Р Е Њ Е

Овим се потврђује да је мастер рад кандидата _____ под називом „_____“ провјерен путем званичног софтвера за откривање плагијата дана _____ године.

Шеф библиотеке

Продекан за
научноистраживачки рад

ДОСТАВЉЕНО:

- Ментору
- А/А

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

001.81(035)

САВИЋ, Далибор, 1981-

Приручник за израду семинарских и завршних радова /
Далибор Савић, Борислав Вукојевић, Бојана Вукојевић. - Бања Лука
: Универзитет у Бањој Луци, Факултет политичких наука, 2018
(Лакташи : Понит). - 110 стр. : илустр. ; 25 cm

Тираж 100. - Прилози: стр. 95-110. - Библиографија: стр. 93-94.

ISBN 978-99976-720-8-7

1. Вукојевић, Борислав [аутор] 2. Вукојевић, Бојана [аутор]

COBISS.RS-ID 7898392

ISBN 978-99976-720-8-7

9 789997 672087